

Josep PERARNAU I ESPELT

LA CÒPIA MANUSCRITA MEDIEVAL
DE LES TRES LLETRES DE RAMON LLULL
DEMANANT AL REI, A UN PRELAT DE FRANÇA
I A L'ESTUDI DE PARÍS
L'ESTABLIMENT D'ESCOLES DE LLENGÜES*
(CLARMONT-FERRAND, BMI, MS. 96)

Suara naixia una col·lecció, la primera publicació de la qual, signada per la màxima autoritat en temàtica de lul·lisme francès del segle XIV, s'intitu-

*Les abreviatures de bibliografia lul·liana general són explicades en els primers volums d'ATCA, I (1982), 9-10, i II (1983), 23-24; hi remeto el possible lector. D'entre la bibliografia posterior cal afegir-hi OS = Anthony BONNER, *Selected Works of Ramon Llull*, I-II, Princeton, University Press 1985 (traducció catalana: *Obres selectes de Ramon Llull (1232-1316)*). I-II. Edició, introducció i notes de A. B. (Els treballs i els dies, 31 i 32), Mallorca, Editorial Moll 1989, XXXII + 606 i 674 pp.).

Els projectes de Ramon Llull per a l'erecció d'escoles de llengües o de preparació de missioners enviadors a terres de l'Islam (i no cal dir el tema de la croada i de les missions) han merescut tant l'atenció dels estudiosos i els han estat dedicats tal nombre d'estudis que és impossible de recordar-los tots i per això em limito a assenyalar els següents:

– Samuel M. ZWEMER, *Raymund Lull First Missionary to the Moslems*, Nova Iork 1902 (cf. Àlvar MADUELL, *Pin i Soler traduí el llibre de Zwemer sobre Llull*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XXXIV (1994), 113-114).

– William Th. A. BARBER, *Raymond Lull, the illuminated Doctor. A study in medieval Missions*, Londres 1903.

– Girolamo GOLUBOVICH, *Biblioteca bio-bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Franciscano*. Tomo I: (1215-1300), Quaracchi, Collegio di S. Bonaventura 1906, VIII i 480 pp., en particular 361-392 (citat: Golubovich i pàgina; sembla que data les nostres tres lletres del 1299: EL, XXII (1978), 211).

– Franz HEIDELBERGER, *Kreuzzugsversuche um die Wende des 13. Jahrhunderts* (Abhandlungen der Mittleren und Neueren Geschichte, 31), Berlín – Leipzig, Rothschild 1911, 84 pp., en particular 56-57, 66-68.

– Robert SPEER, *Ramón Lull, the Christian Crusader and his Conquest*, dins *Some Great Leaders in the World Movement*, The Cole Lectures for 1911 delivered before Vanderbilt University. Reimpresió, 1967, 11-53 (traducció catalana de l'edició original, d'E[stanisla]u. D[URAN], en *Visió de Llull per un protestant*, dins «Qvaders d'Estudi», I (1916), 204-214).

– Adam GOTTRON, *Raimund Lull Kreuzzugsideen* (Abhandlungen zur Mittleren und Neueren Geschichte, 39), Berlín – Leipzig, Rothschild 1912, VIII i 96 pp., en part. 65-93.

– Livarius OLIGER, *Franciscan Pioneers Amongst the Tartars*, dins «Catholic Historical Review», XVI (1930), 249-275, resumeix les dades proporcionades per les fonts publicades per Athanasius VAN DEN WYNGAERT, *Sinica Franciscana*, I, Quaracchi, Collegio S. Bonaventura 1929, CXVIII i 637 pp.: Giovanni da Pian di Carpine el març? 1246 entrava al territori dels tàrtars i en sortia l'abril? del 1247, seguit vuit anys després per Guillem de Rubruc.

la *Diplomatari lul·lià* (hom en pot llegir la recensió en la secció corresponent d'aquest volum); l'autor, l'estimat i venerat professor Jocelyn N. Hillgarth,

– Berthold ALTANER, *Glaubenszwang und Glaubensfreiheit in der Missionstheorie des Raymondus Lullus. Ein Beitrag zur Geschichte des Toleranzgedankens*, dins «Historisches Jahrbuch», 47 (1928), 586-610; *Sprachstudien und Sprachkenntnisse im Dienste der Mission des 13. und 14. Jahrhunderts*, dins «Zeitschrift für Missionswissenschaft und Religionswissenschaft», XXI (1931), 113-136. (*Glaubenszwang...*: 592: «Die disputierenden Gegner begegnen einander in den Umgangsformen der gebildeten Gesellschaft. Die Darlegungen der Beteiligten bleiben ruhig und ihre Redekämpfe werden streng sachlich durchgeführt. Ausdrücke, die eine andere Partei verletzen könnten, werden peinlich vermieden». Els llibres fins al *Blanquerna* són pacífics (593-602: *Contemplació, Gentil, Liber de Sancto Spiritu, Blanquerna*). En canvi, 603: «Der letzte Teil unserer Darstellung wird den Beweis liefern, dass wir eine wesentlich einschränkende Interpretation der auf den ersten Blick so ganz auf das Geistige eingestellten und gegen jegliche Zwangsmassnahmen sprechenden Äusserungen vernehmen müssen», i aquesta segona part es basa en: les dues peticions a Celestí V i a Bonifaci VIII; 3. *Disputatio Ray. christiani et Hamar saraceni*; 4. *Liber de Natali...*; 5. *De ente quod est simpliciter per se...*, *Ordinatio* 2-4; 6. *Petitio in Concilio generali ad acquirendam Terram Sanctam*; 7. *Disputatio clerici et Raymundi Phantastici*. (605-606), i el *Liber de fine* i el *Liber de acquisitione Terrae Sanctae* (606-607) i el *De locutione angelorum* (606, nota 57). «Wie ist Lulls widerspruchsvolle Haltung zu erklären?» (606), i respon: «Man erkennt leicht, dass auch hier seine tiefsten Sympathien eigentlich nur der Mission gehören, die ohne das Mittel des Krieges arbeitet. Um diese Einstellung noch deutlicher zu empfinden, braucht man nur seine Schriften mit den literarischen Produkten seiner Zeit zu vergleichen, die dasselbe Thema behandeln. Keine dieser Schriften verrät, dass das Hauptinteresse des Verfassers auf eine friedliche Eroberung des Orients (607) gerichtet ist. Bei Lull klingt dagegen überall die Sorge durch, es möchte der gerade jetzt ihm günstig scheinende Moment für eine Missionsaktion grossen Stils verpasst werden. Sein Augenmerk ist ganz auf eine mit friedlichen Mitteln arbeitende Missionspropaganda gerichtet...». L'última paraula és: «Die Rücksicht auf Personen und Zeitverhältnisse hat ihn zu inkonsequenten Zugeständnissen, die ihm überdies wohl eine innere Wandlung erleichtert hat, gedrängt» (610).

– Ewald MÜLLER, *Das Konzil von Vienne 1311-1312. Seine Quellen und seine Geschichte* (Vorreformationsgeschichtliche Forschungen, XII), Münster i. W., Aschendorff 1934, XVIII i 756 pp.

– Aziz Suryal ATIYA, *Propaganda and Projects. IV Ramon Lull*, dins *The Crusade in the Later Middle Ages*, London, Methuen & Co. 1938, 74-94. (A completar amb l'apèndix III, *Aragon and Egypt*, 510-516, inventari de la correspondència entre Jaume II i Alfons III, d'una banda (1303-1327), i els soldans d'Egipte, de l'altra (1300-1330), conservada a Barcelona, ACA); pàgines ampliades pel mateix autor dins *Egypt and Aragon. Embassies and Diplomatic Correspondence between 1300 and 1330 A. D.* (Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes, XXIII, 7), Leipzig, Deutsche Morgenländische Gesellschaft – F. A. Brockhaus 1938, 74 pp, amb transcripcions en àrab de les lletres d'Egipte.

– Ramon SUGRANYES DE FRANCH, *Un texte de Ramón Lull sur la croisade et les missions*, dins «Nova et Vetera», 21 (1946), 98-112; *Raymond Lulle, docteur des missions*, dins «Studia Monographica et Recensiones edita a Maioricensi Schola Lullistica», V (1951), 3-44; amb el mateix títol, però: *avec un choix de textes traduits et annotés* (Neue Zeitschrift für Missionswissenschaft, Supplementa, V), Schöneck-Beckenried 1954, 152 pp. *Els projectes de creuada en la doctrina missional de Ramon Lull*, dins «Estudios Lulianos», IV (1960), 275-290.

– José GOÑI GAZTAMBIDE, *Un teorizante español de la cruzada: Raimundo Lulio*, dins l'obra del mateix: *Historia de la bula de la cruzada en España* (Victoriensia, 4), Vitoria, Editorial del Seminario 1958, 234-262.

hi reproduïx, entre una cinquantena d'altres, els tres textos, que també són objecte d'aquestes pàgines, de cada un dels quals i de llur conjunt afirma taxativament: «cap ms. conservat»,¹ raó per la qual ell ha hagut de basar el

– Sebastián GARCÍAS PALOU, *Las 'rationes necessariae'*, del bto. Ramón Llull, en los documentos presentados, por él mismo, a la Sede Romana, dins «Estudios Lulianos», VI (1962), 311-325; i *Ramon Llull y el Islam*, Palma de Mallorca 1981, on trobem els capítols següents: *La fundación de colegios de lengua arábiga, como medio para la formación de misioneros para la evangelización del Islam*, 107-121; *'Miramar' el 'monasterio' misionero de lengua arábiga*, 123-140; i *Método apologético seguido por Ramon Llull en sus controversias teológicas con los musulmanes*, 141-171.

– METODIO DA NEMBRO, *La concezione missionaria del B. Raimondo Lullo*, dins «L'Osservatore Romano», 17 settembre 1970, p. 6.

– Bartomeu GUASP GELABERT, *Acuciantes empeño y deseo en Ramon Llull: su evangelización de los infieles con sed de martirio*, dins «Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana», XXXV (1976), 395-407.

– Miquel BATLLORI, *Teoria ed azione missionaria in Raimondo Lullo*, dins *Espansione del francescanesimo tra Occidente e Oriente nel secolo XIII*. Atti del VI Convegno internazionale 12-14 ottobre 1978, Assisi 1979, 187-211.

– C[harles] S[AMARAN], *Projets français de croisades de Philippe le Bel à Philippe de Valois*, dins *Histoire Littéraire de la France*. Tome XLI. *Suite du quatorzième siècle*, Paris, Imprimerie Nationale, 1981, 33-74 (= HLF 41 i pàgina).

– Josep PERARNAU I ESPELT, *Un text català de Ramon Llull desconegut: la «Petició de Ramon al papa Celestí V per a la conversió dels infidels»*. Edició i estudi, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», I (1982), 9-46.

– Kenneth M. SETTON, general Editor, *A History of the Crusades*, vols. I-VI, Madison (Wisconsin), The University Press 1959-1989, en particular el capítol *Missions to the East in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*, dins el volum V: *The Impact of the Crusades on the Near East*, edited by Norman P. ZACOUR and Harry W. HAZARD, *ibid.*, 1985, 452-518.

– S. SCHEIN, *Fideles crucis: The Papacy, the west and the Recovery of the Holy 1274-1314*, Oxford 1991.

– Steven RUNCIMAN, *A History of the Crusades. III. The Kingdom of Acre and the Later Crusades*, Londres, The Folio Society 1994, 360-361 (referència a un memoràndum per al papa el 1295 (Bonifaci VIII) i resum del *Liber de Fine*) i 367 (anada a Síria i a Xipre, sense que convencés el rei Enric II de Xipre i de Jerusalem a recolzar-lo).

– Eusebi COLOMER I POUS, *El diàleg interreligiós en Ramon Llull*, dins *El pensament als Països Catalans durant l'Edat Mitjana i el Renaixement* (Scripta et Documenta, 54), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1997, 113-179. I encara: *Ramon Llull i Ramon Martí: dues apologetiques divergents*, 181-238.

– FIDENTIUS DE PATAVIO, *Liber recuperationis Terrae Sanctae*, ed. GOLUBOVICH, *Biblioteca bio-bibliographica della Terra Santa e dell'Oriente Cristiano*, II. Quaracchi 1913, 1-60 (cf. Paolo EVANGELISTI, *Fidenzio da Padova e la letteratura crociato-missionaria minoritica. Strategie e modelli francescani per il dominio (XIII-XV sec.)* (Istituto Italiano per gli Studi Storici in Napoli, 43), Bologna, Il Mulino 1998, LII-632 pp.) (AFH, 92 (1999), 427-431).

– Sara MUZZI, *Raimondo Lullo: un'esperienza, un tentativo di dialogo tra Cristianesimo e Islam*, dins «Fràte Francesco. Rivista di Cultura Francescana», 67 (aprile-novembre 2001), 135-160.

1. Jocelyn Nigel HILLGARTH, *Diplomatari lul·lià: documents relatius a Ramon Llull i a la seva família*. Traducció de documents a cura de L. CIFUENTES (Col·lecció Blaquerna (sic), 1),

seu text en l'edició de MARTÈNE-DURAND, *Thesaurus novus anecdotorum*, i per al darrer dels tres també en el del *Chartularium Universitatis Parisiensis* de DENIFLE-CHATELAIN.²

Sortosament, el fet de repetir tantes vegades que no s'ha conservat cap manuscrit dels dits textos, no ha donat pas més força a la negativa, car la realitat és que sí que se n'ha conservat un almenys de manuscrit, el de la Bibliothèque Municipale et Interuniversitaire de Clarmont Ferrand, ms. núm. 96. Més encara, tenint en compte que els esmentats MARTÈNE-DURAND sí que es basaren en un manuscrit, la localització del qual consignaren al marge de l'encapçalament de la carta al rei amb aquestes paraules: «Ex ms. sancti Illidii Claramontensis», no sols ens donen la certesa que almenys fins a començaments del segle XVIII hi hagué una còpia manuscrita d'aquells textos, ans encara ens permeten de preguntar-nos si no podem disposar ara del mateix volum del monestir clarmontenc de Saint-Allyre, del qual ells transcriviren aquells tres texts; com el d'ells, també l'actual és de començaments del segle XIV, i seria una coincidència difícil de creure (qui la defensés l'hauria de demostrar), que en la mateixa ciutat haguessin coincidit els dos únics manuscrits mai coneguts de les mateixes obres lul·lianes, un dels quals, el de l'abadia, hauria desaparegut, salvant-se l'altre, que fins ara mai no havia deixat rastre explícit.³

Barcelona i Palma de Mallorca, Universitat de Barcelona i Universitat de les Illes Balears 2001, 51, 54 i 57, respectivament; la pàgina 14, nota 42, conté una reafirmació global: «Dels documents 23-25 (els nostres tres) no se'n conserva actualment cap manuscrit». Aquesta afirmació negativa ja es troba en el gran llibre del mateix professor, *Ramon Lull and Lullism in Fourteenth-Century France*, Oxford, At the Clarendon Press 1971, 50, nota 12: «The letters... are edited... from a MS. now lost», afirmació acollida en la recent edició catalana revisada, *Ramon Llull i el naixement del lul·lisme*. A cura d'Albert SOLER amb la col·laboració d'Anna ALBERNI i Joan SANTANACH (Textos i estudis de cultura catalana, 61), Barcelona, Curial i Abadia de Montserrat 1998, 77, nota 12: «...segons un manuscrit ara perdut». Uns quants anys abans, el 1964, també Erhard W. PLATZECK, *Raimund Lull. Sein Leben - seine Werke, die Grundlagen seines Denkens (Prinzipienlebre)*, II. *Kataloge und Anmerkungen* (Bibliotheca Franciscana, 6), Düsseldorf, Verlag L. Schwann 1964, 57*, nota 161, deia: «Handschriftlich gibt es bislang keinen Anhaltspunkt für das Datum der Briefe...». Aquesta pretesa pèrdua o manca d'un manuscrit, que, per contra, tot porta ara a suposar encara existent (vegeu el text corresponent a les notes 3 i 4 següents), encaixa amb el fet que en la *Base de Dades Ramon Llull- Llull DB. Manuscrits d'obres de Ramon Llull* (<http://orbita.bib.ub.es/lull/ms.asp>), el dia 28/02/2002, a les 15:06 hores, en la llista de poblacions on hi ha manuscrits de Ramon Llull no figurava Clarmont Ferrand (o Clermont Ferrand).

2. Edmundus MARTÈNE, Ursinus DURAND, *Thesaurus Novus Anecdotorum*, I, París 1717, 1315-1317.

3. Hi ha una informació bàsica sobre la dita abadia en l'article d'A. BOSSUAT, *Clermont-Ferrand*, dins «Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastique», XII (1953), 1438 i sobretot 1450.

PRIMERA PART: EL VOLUM DE CLARMONT I ELS SEUS TEXTOS

Com no podia ésser altrament, el volum acabat de citar fou presentat per Camille Couderc en la seva informació sobre els manuscrits de la biblioteca clarmontesa,⁴ tan poc satisfactòria que explícitament no esmenta l'existència en el nostre volum d'altre text que no sigui el *Liber* (o *Disputatio catholici* (o *fidelis*) *et infidelis*, sense que, però, ni explícitament ni implícita identifiqués aquell autor, de nom 'Raymundi', consignat en el títol i repetit, amb cognom i tot, en cada una de les lletres. Per això, cal començar la nostra aportació descrivint el volum manuscrit.

Ja en la segona meitat del segle XIX, en elaborar el seu catàleg, Couderc assenyalava que el nostre llibre era 'dérélié'; segueix essent-ho, però arriba al lector relligat amb una veta blanca, únic element extern 'relligador'; deslligat, hom troba en primer lloc un foli de paper modern d'encobertar, destinat a protegir la segona part o meitat de la tapa o coberta, la posterior.

4. *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque de la Ville de Clermont-Ferrand* (Catalogue Général des Manuscrits des Bibliothèques Publiques de France, XIV), París, Plon 1880, 29, núm. 96; en descàrrec del prof. Hillgarth o de qualsevol altre, he de dir que la informació de Couderc es limita al primer dels texts del volum: «96 (90). Raymundi disputatio fidelis cum infideli. / Incomplet du commencement. Titre et premiers mots du chapitre qui commence, au fol. 2: «De production in divinis. Deum esse probatum est in hac jam prehabita parte... Ait catholicus. Suppono in Deo esse... Dixit infidelis. Probabile est hominem generare...» - Finit: «...ut confido, postquam huius negotii cognoverit auctoritatem.» / XIVe siècle. Parchemin. 61 feuillets à 2 col. 190 sur 140 millim. Dérélié».

Aquesta és tota la informació del volum, en la qual no hi ha cap indicació de procedència. Filant prim, hom podia preguntar-se a qui corresponia aquell 'Raymundi' del títol, com també adonar-se que l'explícit no és el de la *Disputatio fidelis cum infideli*, ans el de la *Postulatio Raymundi ad Studium Generale Parisius...*

Hi ha, però, en les notes de Couderc acabades de transcriure una dada que no m'explico, el 'Raymundi...' en el títol donat al text en començar la informació sobre el manuscrit. D'on li ve? La resposta més espontània és: figurava en un teixell de la tapa de coberta i/o en el del lloc, però ara no existeix ni l'un ni l'altre. Tenint, de més a més, en compte que ell no s'adonà que en el volum hi havia més d'un text (si se n'hagués adonat, certament en començar la primera de les tres instàncies hauria pogut llegir el nom i el cognom de l'autor, però en aquesta hipòtesi les dificultats continuen, car tampoc no s'explicaria que hagués aprofitat el nom i desestimant el cognom), no trobo cap explicació al fet que ell intitulés el contingut del manuscrit *Raymundi disputatio fidelis cum infideli*; m'inclino per la hipòtesi que ell tingué a disposició algun element que li proporcionà l'antropònim de l'autor, potser algun inventari antic de Saint-Allyre; de fet, el títol tal com ell el dona presenta una fesomia medieval indubtable. El tema resta obert; puc dir només que en la llista de manuscrits clarmontencs procedents de Saint-Allyre, que hom pot llegir en la pàgina XXXIX del catàleg que ens ocupa, no hi figura el manuscrit 96. Insisteixo: d'on arribà a Couderc el 'Raymundi'?

Encara és més escassa la informació proporcionada per B. GONOD, *Catalogue des livres imprimés et manuscrits de la Bibliothèque de la ville de Clermont-Ferrand (Puy-de-Dôme)*, Clermont-Ferrand, Imprimerie de Perol, libraire, 1839, 519: «90 Raymundi Disputatio fidelis cum infideli. / In-8, vél., à 2 col., XV (!) siècle. —Le commencement manque.»

Aquesta existeix i és la primitiva, de fusta, de 200 × 137 mm, i permet de saber quelcom de l'enquadrernació original, que lligava les dues tapes i amb elles els plecs del volum a través de quatre relligats ben visibles en el llom, aquest sí ben ,dérelié'; els quatre caps dels cordills relligadors, que literalment s'enfonsen en la tapa posterior, encara continuen ben visibles, com també ho són (ja ho hem esmentat) part dels quatre relligats en el llom. De més a més, per fora, el volum era tancat amb dos llaços de cuir, dels quals resten fragments en la mateixa tapa salvada, en la qual són visibles i sobretot palpables sis restes de claus (quatre, inicialment cinc, però un ha desaparegut totalment) paral·lels als quatre caps del relligat i dos d'altres més al centre; tenien la corresponent cabota i servien de protecció de les cobertes? Cal suposar que la coberta inicial era paral·lela de la contracoberta, potser amb un detall complementari: una franja de pergamí amb el títol del volum, que deu ésser el que s'ha transmès fins al catàleg de Couderc, el de *Raymundi disputatio fidelis cum infideli*.

L'element següent és comú a coberta i contracoberta: consisteix en un full de pergamí doblat, existent en ambdues parts; en ambdues s'ha conservat el prim fil d'empalomar que relligava el bifoli al volum, fil que en el full o bifoli de contracoberta segueix complint la seva funció; l'altra diferència entre els dos bifolis és que el posterior resta totalment en blanc.

El volum era de procedència desconeguda (o almenys no es troba entre les quatre llistes de volums de procedència coneguda, que hom pot veure en la pàgina XXV del *Catalogue...* de Couderc); abans d'ingressar a l'actual, en la biblioteca primitiva o en una d'intermitja devia correspondre-li el núm. 29, encara visible al capdamunt de la primera pàgina del primer foli de guarda, en l'angle inferior esquerre de la qual també hi ha l'etiqueta primitiva de la B[ibliothèque] C[lermont] F[errand]: 26 / G / 16; una mà del segle XIX afegí en l'angle superior dret de la mateixa pàgina: «XVe siècle», datació totalment equivocada, que Couderc no seguí; en la segona pàgina, sempre del bifoli de guarda inicial, hi ha l'etiqueta vigent: «Bibliothèque / de / Clermont Ferrand / Ms. 96». En el verso del segon foli de guarda, en la meitat superior de la pàgina, es repeteix dues vegades el títol tradicional: «Disputatio fidelis et (cum) infideli»; superfície d'aquests folis, un cop doblats: 180 × 133 mm.

El cos del volum, en el qual no incloem els folis de guarda, és ara constituït per vuit plecs de pergamí (ordre: carn - pèl - pèl - carn...), de 192 × 140 mm, els sis primers són constituïts per quatre fulls doblats (ff. 1-48), el setè és de cinc (ff. 49-58) i el darrer de només dos (ff. 59-61 i un de no numerat). Hi ha reclams al final de cada plec (menys del darrer) i el relligat era normal, al centre de cada quadern, amb cordill prim. El conjunt té actualment seixanta-sis folis. Els quaderns tenien inicialment una numeració de fulls formada per dues lletres, de vegades col·locades en línia, de vegades una en la part superior de l'altra; una de les lletres (a,b,c,d) corres-

pon al full dins el quadern, l'altra és diferent, però no en cada plec, car en els dos primers actuals em sembla que és única, una ,o'. Inicialment, el cos del volum devia tenir almenys un altre plec, car el text és incomplet del començament i a l'actual plec inicial no li manca cap foli; més encara, l'actual segon foli inicial o de guarda, conserva en la seva cara verso, en la part dreta de la meitat superior, una marca d'humitat, en la qual són visibles lletres de tres ratlles, que no coincideixen amb les de l'actual f. 1r del cos del volum, mancat de marques d'humitat; cal, doncs, suposar que entre els actuals folis de guarda i l'actual foli 1 hi havia fulls ara desapareguts i que el text mancant hi era escrit. L'actual numeració escrita amb tinta en l'angle superior dret de la cara recto de cada foli, no sembla anterior al segle XIX.

El volum inicial contenia almenys quatre textos sencers de Ramon Llull (havent perdut folis i almenys un plec inicial o potser més d'un, podia tenir algun text anterior a l'actual primer); però, essent aquesta una hipòtesi innegable, cal afegir que res no permet d'afirmar-la com a fet, perquè cap element objectiu de judici no permet d'afirmar a hores d'ara que abans de la *Disputatio catholici et infidelis* el nostre volum hagués tingut algun text.

Els quatre textos lul·lians són els següents:

1. Ff. 1r-58b. *Inc.* (truncat): ...(tris)tamur propter afflictionem sensuum nostrorum, quoniam pro illorum delectatione gaudeamus... *Exp.*: ...Sed quoniam Deus in summa excelentia est honorabilis et amabilis, inconueniens esset potestati diuine uoluntatis, bonitatis, et cetera, quod homo coacte Deum [f. 58b] diligeret et honoraret, cum maior etiam sit inde nobilitas et dei et hominis, si ipse cognoscit, diligit et honorat deum ex prima libertate, et sic non ualet positio.

Explicit iste liber catholici et infidelis, ad honorem et gloriam omnipotentis dei et gloriose beate Marie uirginis, in quorum proteccionem et custodia sit liber iste (qui *add ead man in mg*) editus ad laudem et exaltationem nominis domini ihesu xristi.

Ramon LLULL, *Liber catholici et infidelis (Disputatio fidelis et infidelis)*.⁵
Incomplet en la part inicial.

5. En realitat, manca en el text de Clarmont-Ferrand tota la introducció i gairebé tota la primera de les vuit parts en què es divideix el tractat.

He pogut establir la comparació entre el text parcial del nostre manuscrit i el complet de la Bayerische Staatsbibliothek, Clm 10594, ff. 301-363 (còpia del segle XVII, relligada amb d'altres dins volum procedent ,Ex Bibliotheca Palatina Mannheim, N° VII 1476', on hom pot veure anotacions posteriors a la còpia, potser d'Iu Salzinger); el text que manca a Clarmont ocupa en la còpia ara muniquesa les disset primeres pàgines del text, més dues línies i mitja de la pàgina divuit, ff. 301r-309v. La dita primera part s'intitula *Quod Deus est* (Clm. 10594, f. 302r), i en ella «probatum Deum esse, quoniam multi sunt, qui negant Deum esse» (*ibid.*, f. 301v).

HLF XXIV; OTTAVIANO 39; LONGPRÉ IV/9 (1288-1289); AVINYÓ 35; DD 1758; PL, 49.

Ed.: MOG IV(vi)/1-53 (1729).

2. Ff. 58a-59a. *Inc.*: AD exaltationem nominis domini dei nostri regie maiestati raymundus lul... *Exp.*: ...et laboriosa fortitudine feruencium laudatorum.

Ramon LLULL, *Postulatio a rege Francorum pro studio, in quo Parisius addiscantur infidelium idioma*

HLF, XC; OTTAVIANO 42; LONGPRÉ X/1 (1289); Av 79; DD 1761; PL II, 57*, núm. 172

MARTÈNE-DURAND, *Thesaurus novus anecdotorum*, París 1717, I, 1315-1316. HILLGARTH, *Diplomatari lul-lià*, Barcelona i Palma de Mallorca 2001, 50-51.

3. Ff. 59a-d. *Inc.*: Diuina sapientia omnes sua clementia ad esse de nichilo nos produxit... *Exp.*: ...convertantur errantes lumine veritatis in cognitionem et amorem domini ihesu christi.

Ramon LLULL, *Petitio a praelato consiliario regis Francorum ut foveat postulationem Raimundi pro studio idiomatum*

HLF XC; OTTAVIANO 42; LONGPRÉ X/1; Av 79; DD 1762; PL II, 57*, núm. 173

MARTÈNE-DURAND, *Thesaurus novus anecdotorum*, París 1717, I, 1317. HILLGARTH, *Diplomatari lul-lià*, Barcelona i Palma de Mallorca 2001, 53

4. Ff. 59d-61b. *Inc.*: Deo fidelis est ac summa karitate succensus, qui in cognitionem et dilectionem... *Exp.*: ...exaudiet uos, ut confido, postquam huius negotii cognouerit auctoritatem.

Ramon LLULL, *Postulatio Raimundi a Studio Parisiensi ut ferventer exposcat a rege Francorum studium idiomatum*

HLF XC; OTTAVIANO 42; LONGPRÉ X/1; Av 79; DD 1763; PL II, 57*, núm. 171

MARTÈNE-DURAND, *Thesaurus novus anecdotorum*, París 1717, I, 1317-1319. Unde DENIFLE-CHATELAIN, *Chartularium Universitatis Parisiensis*, París 1898, I; inde Lynn THORNDIKE, *University Records and Life in the Middle Ages*, Nova Iork 1944, 125-127; ac HILLGARTH, *Diplomatari lul-lià*, Barcelona i Palma de Mallorca 2001, 55-57.

Si hom estableix la comparació amb l'edició de Magúncia 1729, manca en el manuscrit clarмонтès el text de les pàgines 1-7, o, amb més precisió, el text corresponent als números marginals 1-17 de la primera part; en la primera columna de la pàgina 8, trobem la paraula ,tristamur', al final de la línia 4 del número marginal 18; a partir d'allí, el text és paral·lel.

Caixa d'escriptura de 147 × 102 mm, a dos corondells, separats per 80 mm; tant caixa com línies són marcades, aquestes de forma sovint ara invisible; 30 línies, amb 6 mm de separació entre elles, escrites amb tinta rossa i lletra gòtica formada de 4 mm d'altura; hi ha afegits de correcció textual en tot el volum, de la mateixa mà del copista; al marge inferior del f. 28a hi ha altre complement textual escrit de mà diversa, però contemporània, també formada, potser italiana; hi ha pauta per al rubricador al f. 2a. Fins al f. 11b una altra mà ha afegit al marge anotacions explicatives i en algun cas (f. 10c) correctives del text, on substitueix ,generat' - ,generatur' per ,diligit' - ,diligatur'. Les caplletres dels capítols són escrites alternativament amb tinta vermella o blava i mínimament decorades amb línies d'arabesc. La pàgina del f. 33r és inutilitzada amb un ,va - cat', perquè repeteix el text ja copiat entre el f. 32b, línia 4, i 32d, línia 10. El text del *Liber...* inclou les rúbriques dels seus successius apartats, però, en canvi, manca la que l'hauria d'haver separat de la primera de les tres lletres i la de cada una d'aquestes. Tampoc no hi ha espai en blanc entre aquestes tres, encara que sí caplletra inicial.

Còpia de finals del segle XIII o començament del XIV, però certament, no és del «XVè segle», com diu l'anotació que ja coneixem, escrita el segle XIX en l'angle superior dret de la primera pàgina no numerada.

Descrit l'actual volum, hom pot assenyalar alguns detalls: el primer, que les tres lletres demanant la fundació i dotació d'escoles de les llengües àrab, tàrtara i grega a l'Estudi General de París, són, d'una banda, relacionades amb el precedent *Liber catholici et infidelis*,⁶ i de l'altra, com no podia ésser

6. Veient la separació que hi ha en els catàlegs lul·lians, no sols en els temàtics (com el d'Ephrem Longpré), sinó també en els cronològics (com el d'Erhard Wolfram Platzeck), entre la *Disputatio fidelis et infidelis* i les tres lletres, crec que aquest estudi hauria de modificar els catàlegs futurs en el sentit de col·locar els quatre títols de forma consecutiva d'acord amb l'ordre que tenen en l'antic manuscrit de Clarmont-Ferrand, Saint Allyre, i ara de la Bibliothèque Municipale.

A fi de confirmar que les tres lletres són conseqüència i colofó de la *Disputatio...*, transcriuré del Clm. 10594, f. 301r-v, la introducció, en la qual ressonen algunes de les idees fortes, repetides en les lletres (no assenyalo les variants de l'edició moguntina, perquè en ella l'ordenació de frases i paraules dóna un text molt divers salvant la dinàmica de les idees; si s'ha de judicar per allò que hom copsa en aquestes pàgines, Iu Salzinger edità un text de Ramon Llull reelaborat per ell); per això prefereixo donar en columnes paral·leles el títol-invocació i el primer paràgraf del manuscrit muniquès i de l'edició moguntina:

Text manuscrit de Munic:

«DEUS, AD LAUDEM TUAM ET COGNITIONEM OMNIPOTENTIS VIRTUTIS TUAE, INCIPIT LIBER DE DISPUTATIONE FIDELIS ET INFIDELIS.

Text imprès de Magúncia

«DEUS AD TUAM LAUDEM ET COGNITIONEM TUAE OMNIPOTENTIS VIRTUTIS INCIPIT LIBER de Disputatione Fidelis & Infidelis.

d'altra manera, amb les, diguem-ne obsessions, que ja s'havien manifestat abans de la fundació del monestir de Miramar i de les quals aquest fou el primer fruit.

La vinculació que acomuna les tres lletres i el precedent *Liber catholici et infidelis*, no sols és indicada pel fet de la juxtaposició sense solució de continuïtat dels dit llibre i tres peticions en aquest volum (que em fa la impressió d'ésser no sols molt primitiu, sinó també directament relacionat amb Ramon Llull),⁷ ans encara, i sobretot, pel fet d'ésser un element doctrinal, ja que l'èxplícit del llibre el declara «editus ad laudem et exaltationem nominis domini Ihesu Christi» i la primera de les peticions comença: «Ad exaltationem nominis domini Dei nostri...»: la continuïtat, doncs, entre llibre i peticions és explícitament assegurada; i encara resulta molt més clara, si hom té presents les pàgines inicials del llibre, que completen la tercera petició, l'adreçada a l'Estudi General, i obliguen a pensar que el *Liber...* anava molt directament adreçat als mestres de la Facultat de Teologia.⁸

«Deus omnipotens, cuius nomen benedictum in aeternum, amen, summè recolibilis (est *canc*), summè intelligibilis, summè amabilis: Vniversitati Parisienti, a qua totus orbis terrarum in viam veritatis se illuminari expectat, Raymundus indignus servus eius et insufficiens infidelium Procurator, ut a ferventibus et devotis viris divina scientia et veritate illustratis, convertantur a suis erroribus in veritatem, supplicat quantum potest, caritatis intuitu, quatenus predicari statuatur philosophis infidelium qui false philosophantes, ex falsis et erroneis obviantes, fidem rectam, fidem sanctam, fidem catholicam destruere nituntur».

7. Cf. les meves *Consideracions diacròniques entorn dels manuscrits lul·lians medievals de la «Bayerische Staatsbibliothek» de Munic*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», II (1983), 123-169, en particular 124-131, sense oblidar les observacions de Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Notes sobre la transmissió manuscrita de l'opus lul·lià*, dins *Franciscalia*, Barcelona 1928, 345-348.

8. «Adhibeat, ergo, summa magistrorum Parisiensium peritia huic naufragio tam crudeli propter honorem Dei et exaltationem fidei, remedium optimum: devincantur ergo infidelium falsae oppositiones (op- *canc*) et eorum objectiones contra fidem, quoniam sunt instabiles, annullentur; et positiones verae, quas ex veritate fidei facimus, integre permaneant et illesae, ita quod tua suprema scientia et honestatis vitae Parisijs edita, mundum ad cognitionem et dilectionem Dei radiet vniversum.

«Vt autem modus objectionis infidelium, quem contra fidem faciunt, et modus eas destruendi, appareat fidelibus, (f. 302v) ego, predictus Raymundus compono hunc librum, confidens Dei gratia me juvari. Hic igitur in hoc libro disputationem catholici et infidelis ex opposito constituo, ut in consequentibus apparebit. Primo, catholicus positionem suam proponit infideli, deinde infidelis illi positioni propositae objicit. Et rursus infidelis positio-

«Deus Omnipotens, summè recolibilis, summè intelligibilis, summè amabilis, cuius Nomen benedictum in aeternum. Amen.

«RAYMUNDUS indignus servus ejus et insufficiens *Procurator Infidelium*, supplicat, quantum potest, Universitati Parisiensi, à qua totus Orbis Terrarum se expectat illuminari in viam Veritatis, ut a feventibus et devotis Viris illustratis Divinâ Scientiâ convertantur a suis erroribus in Veritatem, quatenus intuitu Charitatis statuatur, ut Catholica Veritas praedicetur Philosophis Infidelium, qui falsè philosophantes ex falsis et erroneis positionibus nituntur destruere rectam Sanctam Catholicam Fidem».

Presentat, doncs, el conjunt textual del volum clarмонтenc, l'aportació d'aquestes pàgines consistirà, primer, en l'edició del text manuscrit de cada una de les dites peticions amb el corresponent aparat crític i taula de mots, text que després procurarem de col·locar, primer, en relació a intents anteriors més o menys paral·lels, i després dins el seguici de les peticions lullianes d'escoles de llengües adreçades a papes i reis durant quaranta anys; aquest darrer apartat ens permetrà de col·locar els nostres textos en el punt exacte que els correspon en l'evolució de les iniciatives de Llull en la matèria.

SEGONA PART: EDICIÓ DE LES TRES LLETRES

1. *La lletra al rei de França*

En aquest apartat tindrem, en primer lloc, i per a cada una de les peces, el text transcrit del manuscrit clarмонтenc, l'aparat únic que inclourà tant les indicacions crítiques com les referències a fonts, normalment, a les de llocs bíblics, i la taula alfabètica de mots.

Ff. 58b-59b.

Ad exaltationem nominis Domini Dei nostri, regie maiestati 1
Raymundus Lul, licet ad tanti supplicationem negotii sit indignus,
quod ab vniuersis christianis est desiderabile, supplicat deuoto et
desideratiuo animo, ut sicut ipsa regia regni Francorum magestas ab
antiquo successive pre ceteris procurare christianitatis comoda 5
sueuit, dignaretur ad laudem et magnificenciam [f. 58c] diuini
nominis merito karitatis intuituque pietatis, miseris infidelibus

nem suam facit catholico, cui positioni factae objicit catholicus, et sic, per consequens, proponente et objiciente ad invicem altero istorum ad alterum et e converso, patet cuius positiones sunt fortiores et iste est processus huius libelli».

(Segueix la divisió del tractat en vuit parts, després de la qual la introducció continua):

«In principio autem huius operis, vobis excellentissimis et honoratissimis viris sacrae paginae professoribus et aliis aliarum facultatum doctoribus et magistris Parisiensibus, ego, praedictus Raymundus, indignus, supplico quatenus dignemini et placeat audire falsas positiones quas contra nos infideles faciunt, contra fidem catholicam arguentes. Harum igitur positionum aliquas ego, qui longo tempore cum illis disputando certavi, commoditati huius operis applicavi. A vobis, igitur, tanquam a meis dominis, tanquam a meis patribus et magistris, auxilium supplex postulo, et correctionem, etiamsi in aliquo huius operis ignoranter vel minus bene dixerim, vel fortasse in aliquo repugnatorium (! repugnaverim?) veritati, valeat, opto, mihi cum divino auxilio vestri excellentis consilii gratia et succursus, et valeat procuratio mea, ut non (f. 302r) solus ego, quoniam indignus sum, sed vos potius valeatis laudem Dei praetendere et totius christianitatis comoda procurare».

uiuentibus sine Lege, morientibus sine fide, bene meritam elemosi-
 nam concedere, tante mortalitatis naufragio succurrentem, uidelicet,
 10 locum seu loca construere et dotare, in quo seu quibus a religiosis ab
 aliisque sancte conuersionis uiris, qui nunc multi sunt hoc diuino
 munere appetentes, necnon etiam secundum modum apostolicum ad
 hoc pro Christo uiuere et pro nomine Christi mori finaliter eligentes,
 addiscantur infidelium ydiomata, ut eorum linguarum uarietates
 15 docti, eorum ydiomatibus magnificarent Deum ubi non colitur, exal-
 tarent Eum ubi spernitur, predicarent Eum ubi non creditur, verita-
 tem ueritatum monstrantes, Legem chisticolarum panderent firmi-
 ter esse ueram; dignum etenim esset, necnon ualde laudabile ut a
 uilla Parysiensi, que christiane ueritatis scientieque principalis mater
 20 est fidelibus et ma-[f. 58d]-gistra, emergent ueritatis radii, qui per
 diuersa mundi climata radiant, infidelium errores, cum sint possi-
 biles ad reuocandum, suo lumine reuocarent; Ihesus Christus mor-
 tem adiit ut a morte perpetuo uniuersos homines liberaret; speran-
 dum est ideo hoc adimpleri, maxime propter ineffabile passionis
 25 Christi meritum et propter etiam laborem et fortitudinem fidelium
 tunc ad hoc feruenter laborantium una cum Sacre Scripture iuuami-
 ne, ac similiter necessariarum rationum compulsione, quibus false
 opiniones et erronee obiectiones, que contra fidem catholicam adduci
 possunt, destruende sint leuiter, solidaque firmitate fidei roboranda
 30 sit ueritas.

Cum igitur hoc sit sanctum negotium pre ceteris sublime, pre
 ceteris nobile, et super omnia desiderabile, et sim indignus quod
 dicta mea moueant seu mouere debeant tantam regiam maiestatem,
 suppliciter deprecor per Ipsum, ad cuius gloriam hoc requiro, quod
 35 intuitu misericordie habere digne-[f. 59a]-mini consilium super
 istis, si possit tam pium tam meritoriumque negotium promoueri,
 uel quod plus cedat ad exaltationem fidei et omnipotentis Dei glo-
 riam et honorem; semper quidem patres uestri meliora pro christia-
 nitate defendenda totis uiribus elegerunt; moueant ergo desiderium
 40 uestrum eorum nobilissima et necessaria pro fide gesta; ipsi enim ad
 hoc in tantum Deum dilexerunt, quod suis meritis christianitatis
 columpne fieri mererentur, in sempiternum famam laudis de filiis in
 filios protendentibus; et quoniam, sicut et ipsi christianam ueritatem
 dilexistis, vos non solum illis similem, sed potius excellentiorem
 45 animus meus desiderat esse exemplum simile aliis ac etiam posteris
 uestris relinquentem; falsitas igitur, ueritatis fidei repugnatrix, est
 doctrina et gladio deuincenda, ut auxiliante Deo religio christiana
 preualeat et illud quod propheticum dicitur impleatur: «A solis ortu
 usque ad occasum [f. 59b] laudabile nomen Domini», sui gratia et
 50 laboriosa fortitudine feruentium laudatorum.

{Ramon LLULL, *Postulatio a rege Francorum pro studio linguarum Parisius statuendo*}⁹

MH *praemittit* Epistola (M *add* I.) Raymundi Lullii ad regem Francorum (H Francie) M *seq* Hortatur ad fundandum collegium ubi linguae orientales doceantur 2 suplicationem MH supplicationem 4 magestas M majestas H maiestas 5 comoda MH comoda 7 karitatis MH caritatis | uiuentibus sine Lege MH sine lege viventibus 8 bene meritam H benemeritam 8-9 elemosinam M eleemosynam H elemosynam 10-11 ab aliisque MH vel ab aliis 14 ydiomata H idiomata | linguarum MS lingarum (?) 14 ydiomatibus H idiomatibus 19 Parysiensi H Parisiensi 20 emergent MH emergerent 22 Ihesus H Iesus 27 finaliter MS *lect dub* finaliter/similiter MH similiter 31-32 pre ceteris nobile MH *om* 34 Ipsum MH ipsum | requiro MS reqio 36 (pium) tam MS *seq p exp* | tam meritoriumque MH tamque meritorium 38 uestri M nostri H vestri 41 Deum MS *ead man in mg* 42 columpne M 43 protendentes MS *ead man corr* producentes 45 alliis MS *ead man corr* illis MH illis 48-49 A solis... Domini Ps CXII, 3

a 10, 18, 23, 48; ab 3, 4, 10	(catholicus) catholicam 28
ac 27, 45	(cedo) cedat 37
Ad 1, 2, 6, 12, 22, 26, 34, 37, 40, 49	(ceterus) ceteris 5, 31, 32
(addisco) addiscantur 14	(christianus) christiana 47; christiane 19;
(adduco) adduci 28	christianam 43; christianis 3
(adeo) adiiit 23	(christianitas) christianitate 38-39; christi-
(adimpleo) adimpleri 24	nitatis 5, 41
(alius) aliis 11; alliis 45	(christianitas) chisticolarum 17
animus 45; animo 4	Christus 22; Christì 13, 25; Christo 13
(antiquus) antiquo 5	(clima) climata 21
(apostolicus) apostolicum 12	(colo) colitur 15
(appeto) appetentes 12	(columna) columpne 42
(auxilio) auxiliante 47	(commodum) comoda 5
bene 8	(compulsio) compulsione 27
	(concedo) concedere 9

9. En els tres aparats crítics que segueixen cada un dels tres textos lul·lians, el lector pot trobar alguna d'aquestes abreviatures:

D = Henricus DENIFLE, Aemilius CHATELAIN, *Chartularium Universitatis Parisiensis*, II/1, París 1891, 83, núm. 611.

H = Jocelyn Nigel HILLGARTH, *Diplomatari lul·lià: documents relatius a Ramon Llull i a la seva família* (Col·lecció Blaquerna (*sic!*), 1), Barcelona i Palma de Mallorca, Universitat de Barcelona i Universitat de les Illes Balears 201, pp. 50-57.

M = Edmundus MARTÈNE, Ursinus DURAND, *Tbesaurus Novus Anecdotorum*, París 1717, 1317-1319.

MS = Volum manuscrit de Clarmont Ferrand, Bibliothèque Municipale et Interuniversitaire, ms. 96.

Els números que segueixen cada un dels lemes en les tres taules de mots són els que corresponen a les línies i consten al marge dels tres textos, de cinc en cinc línies; no són assenyalades les simples diferències de grafia, com entre ,negocium/negotium' o ,ut/vt'.

- consilium 35
 (construo) construere 10
 (consuesco) consuevit 5-6
 contra 28
 (conversatio) conuersationis 11
 (credo) creditur 1
 cum 21, 26, 31

 de 42;
 (debeo) debeant 33
 (defendo) defendenda 39
 deprecor 34
 (desiderabilis) desiderabile 3, 32
 (desidero) desiderat 45
 (desiderativus) desideratiuo 4
 desiderium 39
 (destruo) destruende 29
 (devinco) deuincenda 47
 (devotus) deuoto 3
 (Deus) Dei 1, 37; Deo 47; Deum 15, 41
 (dico) dicitur 48; dicta 33
 (digno) dignaretur 6; dignemini 35
 (dignus) dignum 18
 (diligio) dilexistis 44; dilexerunt 41
 (diversus) diuersa 21
 (divinus) diuini 6; diuino 11
 (doceo) docti 15
 doctrina 47
 (dominus) Domini 1, 49
 (doto) dotare 10

 (eligo) elegerunt 39
 (elemosina) elemosinam 8-9
 (eligo) eligentes 13
 (emerge) emergent 20
 enim 40
 ergo 39
 (erroneus) erronee 28
 (error) errores 21
 et 3, 6, 10, 13, 20, 25, 28, 32, 37, 38, 40,
 43, 47, 48, 49
 etenim 18
 etiam 12, 25, 45
 (exaltatio) exaltationem 1, 37
 (exalto) exaltarent 15-16
 (excellens) excellentiorem 44
 exemplum 45

 (facio) fieri 42
 (falsus) false 27
 falsitas 46
 (fama) famam 42

 (feruens) feruencium 50
 feruenter 26
 (fides) fidei 29, 37, 46; fidem 28; fide 8, 40;
 (fidelis) fidelium 25; fidelibus 20
 (filius) filii 42; filios 43
 finaliter 13
 (firmitas) firmitate 29
 firmiter 17-18
 (fortitudo) fortitudinem 25; fortitudine 50
 (francus) francorum 4

 (gestum) gesta 40
 (gladius) gladio 47
 (gloria) gloriam 34, 37-38
 gratia 49

 (habeo) habere 35
 (hic) hoc 11, 12, 24, 26, 31, 34, 41
 (homo) homines 23
 (honor) honorem 38

 ideo 24
 igitur 31, 46
 Ihesus 22
 (ille) illud 48; illis 44
 (impleo) impletur 48
 in 10, 41, 42
 indignus 2, 32
 (ineffabilis) ineffabile 24
 (infidelis) infidelium 14, 21; infidelibus 7
 (intuitus) intuitu 7, 35
 (ipse) ipsa 4; ipsi 40, 43; ipsum 34
 (is) eum 16; eorum 14, 15, 40
 (iste) istis 36
 (iuuamen) iuuamine 26-27

 (karitas) karitatis 7

 (labor) laborem 25
 (laboro) laborancium 26
 (laboriosus) laboriosa 50
 (laudabilis) laudabile 18, 49
 (laudo) laudatorum 50
 (laus) laudis 42; laudem 6
 (lex) legem 17; lege 8
 leuiter 29
 (libero) liberaret 23
 (liceo) licet 2
 (linguarum) linguarum 14
 (locus) locum 10; loca 10
 Lul 2
 (lumen) lumine 22

- magestas 4
 magistra 20
 (magnificentia) magnificentiam 6
 (magnifico) magnificentent 15
 (maiestas) maiestati 1; maiestatem 33
 mater 19
 maxime 24
 (melior) meliora 38
 (mereor) mererentur 42; meritam 8
 meritorium 36
 meritum 25; merito 7; meritis 41
 meus 45; mea 33
 (misericordia) misericordie 35
 (miser) miseris 7
 (modus) modum 12
 (monstro) monstrantes 17
 (mori) mori 13; morientibus 8
 (mors) mortem 22-23; morte 23
 (mortalitas) mortalitatis 9
 (moveo) moueant 33, 39; mouere 33
 (multus) multi
 (mundus) mundi 21
 (munus) munere 12

 (naufragium) naufragio 9
 (necessarius) necessaria 40, necessarium 27
 necnon 12, 18
 negotium 31, 36; negotii 2
 (nobilis) nobile 32; nobilissima 40
 nomen 49; nominis 1, 7; nomine 13
 non 15, 16, 44
 (noster) nostri 1
 nunc 11

 (obiectio) obiectiones 28
 (occasus) occasum 49
 (omnis) omnia 32
 (omniotens) omnipotentis 37
 (opinio) opiniones 28
 (ortus) ortu 48

 (pando) panderent 17
 (Parisiensis) Parysiensi 19
 (passio) passionis 24
 (pater) patres 38
 per 29, 34
 (perpetuus) perpetuo 23
 (pietas) pietatis 7
 (pius) pium 36
 plus 37
 pocius 44
 (possibilis) possibles 21-22
 (possum) possunt 29; possit 36
 (posterus) posteris 45
 pre 5, 31
 (predico) predicarent 16
 (praevaléo) praeualeat 48
 principalis 19
 pro 12, 13, 38, 40
 (procuró) procurare 5
 (promoveo) promoueri 36
 (propheticus) propheticum 48
 propter 24, 25
 (protendo) protendentes 43

 qui 11, 20; que 7, 11, 19, 28, 29, 36; quod
 3, 32, 34, 37, 41, 48; cuius 34; quo 10;
 quibus 10, 27
 quidem 38
 quoniam 43

 (radio) radiantes 21
 (radius) radii 20
 (ratio) rationum 27
 Raymundus 2
 (regius) regia 4; regie 1; regiam 33;
 (regnum) regni 4
 religio 47
 religiosus 10
 (relinquo) relinquentem 46
 (repugno) repugnatrix 46
 requiro 34
 (revoco) reuocarent 22; reuocandum 22
 (robor) roboranda 29

 (sacer) sacre 26
 (sanctus) sanctum 31; sancte 11
 (scientia) scientie 19
 (scriptura) scripture 26
 secundum 12
 sed 44
 semper 38
 (sempiternus) sempiternum 42
 seu 10, 33
 si 36
 sicut 4, 43
 (similis) simile 45; similem 44; similiter 27
 sine 8
 (sol) solis 48
 (solidus) solida 29
 (solus) solum 44
 (spero) sperandum 23-24
 (sperno) spernitur 16
 (sublimis) sublime 31

successive 5	(varietas) uarietates 14
(succurro) succurrentem 9	ubi 15, 16
(sum) est 3, 20, 24, 46; sunt 11; sim 32; sit	uel 37
2, 30, 31; sint 21, 29; esset 18; esse 18,	ueritas 30; ueritatis 19, 20, 46; ueritatem
45;	16-17; ueritatem 43; ueritatum 17
super 32, 35	(verus) ueram 18
(supplicatio) suplicationem 2	(vester) uestri 38; uestrum 40; uestris 46
(supplico) supplicat 3	uidelicet 9
suppliciter 34	uilla 19
(suus) sui 49; suo 22; suis 41	(uiris) uiris 11
	(vis) uiribus 39
tam 36	(vivo) uiuere 113; uiuentibus 8
(tantus) tanti 2; tante 9; tantam 33	usque 49
tantum 41	ut 4, 18, 23; ut 47
(totus) totis 39	(unus) vna 26
tunc 26	(universus) vniuersis 3; vniuersos 23
	vos 44
ut 14	
ualde 18	(ydioma) ydiomata 14; ydiomatibus 15

2. Lletra a un prelat del consell reial francès

Ff. 59b-59d.

- 1 Diuina sapientia omnes sua clemencia ad esse de nichilo nos pro-
- duxit, vt unusquisque ad exaltationem et gloriam diuine magestatis
- se senciatur obligatum. Cum autem, ad exaltationem et gloriam diuini
- nominis nichil maius conueniat quam errantes in uiam ueritatis,
- 5 cecos in lumen claritatis, mortuos in terram uiuentium reducere,
- conuertendo ignorantes in cognitionem et amorem Domini Dei nos-
- tri, paternitati uestre supplicat ideo Raymundus Lullii, licet ad sup-
- plicationem tam magnifici negocii sit indignus, vt intuitu karitatis
- et misericordie, tanquam pius pater dignemini pro conuersione infi-
- 10 delium et pro exaltatione catholice fidei esse apud dominum regem
- Francorum diligens intercessor. Suppliciter quidem exortatus [f. 59c]
- sum ut ipse, qui principalior est inter reges et principes christianos,
- christianitatis autor fieri meruit et protector, ad tanti negocii subsi-
- dium largiri benemeritam elemosinam dignaretur, uidelicet ut
- 15 locum siue loca edificari faceret et dotaret, in quo siue quibus reli-
- giosi aliique sancte conuersionis uiri, qui ad hoc celesti gratia
- imbuti, nunc multi sunt pro Christo mori et uiuere scientes, disce-
- rent infidelium ydiomata, doctique et ad infideles profecti, insipienti-
- tibus summam sapientiam, errantibus summam ueritatem, morientibus
- 20 uitam eternam, zelo karitatis per diuersa mundi climata predi-
- carent, itaque glorificaretur nomen Ihesu Christi ab hiis qui uilipen-
- dunt illum, et ouile dominicum augetur. Sane expediret in ciuitate

Parysiensi, que in scientia et doctrina magisterii optinet principatum, arma-[f. 59d]-to studio et disciplina veritatis generari debere fidei pugnatore. Cum, igitur, deprecationes mee, quamuis iuste sint, fiant indigne ad mouendum in tanto negotio regiam maiestatem, et circa hoc totam spem et fiduciam in uos iecerim ex antiquo, suppleat vestra reuerenda paternitas id quod mea non potest indignitas adimplere; vt, cum se facultas optulerit dignemini pietatis intuitu dominum regem ad tam pii tam necessariique negotii executionem inducere, ut uestri et ipsius meritis et aliorum ad hoc feruenter laborantium, conuertantur errantes lumine veritatis in cognitionem et amorem domini Ihesu Christi.

[Ramon LLULL, *Petitio ad prelatum consiliarium regis Francorum in favorem scholae linguarum*].

1 MH *praet* Epistola (M *add* II.) Raymundi Lullii (H *om* Lullii) ad quemdam amicum suum M *add* Ejusdem argumenti | nichilo MH nihilo 2 magestatis M majestatis H maiestatis 4 nichil MH nihil | viam MH via 8 karitatis MH caritatis 9 tanquam MH tamquam 11 exortatus MH exhortatus 13 autor MH anchora 14 elemosinam M eleemosynam | ut MS *ead man in mg* 15 siue quibus MH sive in quibus 18 ydiomata MH idiomata 18-19 insipientibus MS insipienteibus 19 sapientiam MH scientiam 20 karitatis MH caritatis 21 Ihesu M Jesu H Iesu | hiis MH his 23 Parysiensi MH Parisiensi | optinet MH obtinet 25 pugnatore H propugnatore 28 quod mea non potest MH quod non potest mea 29 optulerit MH obtulerit 30 tam necessariique MH tamque necessari 30-31 executionem MS executionem *exp prriori* M executionem 33 Domini MH *add* nostri | Ihesu HM Iesu

ab 21
ad 1, 2, 3, 7, 13, 16, 18, 26, 30, 31
(adimpleo) adimplere 29
(aeternus) eternam 20
(alius) alii 16; aliorum 31
(amor) amorem 6, 33
(antiquus) antiquo 27
apud 10
(armo) armato 24
(augeo) augetur 22
autem 3
(auctor) autor 13

(benemereo) benemeritam 14

(caecus) cecos 5
(caelestis) celesti 16

(caritas) karitatis 8, 20
(catholicus) catholice 10
(christianitas) christianitatis 13
(christianus) christianos 12
(Christus) Christi 21, 33; Christo 17
circa 27
(civitas) ciuitate 22
(claritas) claritatis 5
clemencia 1
(clima) climata 20
(cognitio) cognitionem 6, 32
(conuenio) conueniat 4
(conuersatio) conuersationis 16
(conuersio) conuersione 9
(conuerto) conuertantur 32; conuertendo 6
cum 3, 25, 29

- de 1
 (debeo) debere 24
 (deprecatio) deprecationes 25
 (Deus) Dei 6
 (dignor) dignemini 9, 29; dignaretur 14
 (diligio) diligens 11
 (disco) discerent 17-18
 disciplina 24
 (diversus) diuersa 20
 (divinus) diuina 1; divine 2; divini 3
 (doceo) docti 18
 doctrina 23
 (dominus) domini 6, 33; dominum 10, 30
 (dominicus) dominicum 22
 (doto) dotaret 15
- (edifico) edificari 15
 (eleemosina) elemosinam 14
 (erro) errantes 4, 32; errantibus 19
 et 2, 3, 6, 9, 10, 12, 13, 15, 17, 18, 22, 23,
 24, 27, 31, 33
 ex 27
 (exaltatio) exaltationem 2, 3; exaltatione 10
 (executionem) executionem 30-31
 (exhortor) exortatus 11
 (expedio) expedire 22
- (facio) faceret 15; fiant 26; fieri 13
 facultas 29
 feruenter 31
 (fides) fidei 10, 25
 (fiducia) fiduciam 27
 (francus) francorum 11
- (genero) generari 24
 (gloria) gloriam 2, 3
 (glorifico) glorificaretur 21
 gratia 16
- (hic) hoc 16, 27, 31; hiis 21
- (iacio) iecerim 27
 (is) id 28
 ideo 7
 igitur 25
 (ignoro) ignorantes 6
 (Ihesus) Ihesu 21, 33
 (ille) illum 22; se 3, 29
 (imbutus) imbuti 17
 in 4, 5, 6, 15, 22, 23, 26, 27, 32
 indignitas 28-29
 indignus 8; indigne 26
- (induco) inducere 31
 (infidelis) infideles 18; infidelium 9-10, 18
 (insipiens) insipientibus 18-19
 inter 12
 intercessor 11
 intuitu 8, 29-30
 ipse 12; ipsius 31
 itaque 21
 iuste 25
- (laboro) laborancium 32
 (largior) largiri 14
 (liceo) licet 7
 locum 15; loca 15
 (Lullus) Lullii 7
 lumen 5; lumine 32
- (magisterium) magisterii 23
 (magnificus) magnifici 8
 (magnus) maius 4
 (maiestas) magestatis 2; maiestatem 26-
 27
- (mereor) meruit 13
 (meritum) meritis 31
 (meus) mea 28; mee 25
 (misericordia) misericordie 9
 (morior) mori 17; morientibus 19-20
 (mortuus) mortuos 5
 (moveo) mouendum 26
 (multus) multi 17
 (mundus) mundi 20
- (necessarius) necessarii 30
 (negotium) negotio 26; negotii 8, 13, 30
 nichil 4; nichilo 1
 nomen 21; nominis 4
 non 1, 28
 nostri 6-7
 nunc 17
- (obligo) obligatum 3
 (onis) omnes 1
 (obtrineo) optinet 23
 (offero) optulerit 29
 ouile 22
- (Parisiensis) Parysiensi 23
 pater 9
 paternitas 28; paternitati 7
 per 20
 (pietas) pietatis 29
 pius 9; pii 30

(possum) potest 28	(studium) studio 24
(praedico) predicarent 20-21	subsidium 13-14
(principalis) principalior 12	sum 12; est 12; sunt 17; sit 8; sint 26; esse
(principatus) principatum 23-24	1, 10
(princeps) principes 12	(summa) summam 19
pro 9, 10, 17	(suppleo) suppleat 28
(produco) produxit 1-2	(supplico) supplicat 7
(proficio) profecti 18	(supplicatio) supplicationem 7-8
protector 13	suppliciter 11
(pugnator) pugnatore 25	(suus) sua 1
quam 4	tam 8, 30
quamuis 25	tanquam 9
-que 16, 18, 30	(tantus) tanti 13; tanto 26
qui 12, 16, 21; que 23; quod 28; quo 15;	(terra) terram 5
quibus 15	(totus) totam 27
quidem 11	unusquisque 2
Raymundus 7	ut 12, 14, 31; vt 2, 8, 29
(reduco) reducere 5	(veritas) ueritatem 19
(rex) regem 10, 30; reges 12	(vester) vestra 28; uestri 31; uestre 7;
(regius) regiam 26	uidelicet 14
(religiosus) religiosi 15-16	(vilipendo) uilipendunt 21-22
(reverendus) reuerenda 28	(vir) uiri 16
(sanctus) sancte 16	(vita) uitam 20
sane 22	(vivo) uiuere 17; viuencium 5
sapientia 1; sapientiam 19	(vos) uos 27
scientia 23	(veritas) veritatis 4, 24, 32
(sentio) senciati 3	(via) viam 4
(sitio) sicientes 17	(ydioma) ydiomata 18
sive 15	(zelus) zelo 20
(spes) spem 27	

3. *Petició a l'Estudi de París*

Ff. 59d-61b.

Deo fidelis est ac summa karitate succensus, qui in cognitionem 1
 et dilectionem summe sapientie et amoris ignorantes dirigens, cecos
 illuminans, mortuos in uiam uite reducens, pro testa-[f. 60a]-mento
 Dei sui aduersitates et corporalis mortis pericula non formidat: glo-
 riam et magnum decorem eius, quis enarrabit? Generationes infide- 5
 lium, qui hodierna die Deum nesciunt, quis enumerabit? Quot ab
 errorum cecitate in infernorum tenebras labuntur, quis excogitabit?
 Proth dolor, tanta dampna merito plange deuota plebs fidelium
 christiana. O fons superne sciencie, que Parysius tot tante auctorita-
 tis professores inebriasti doctrina mirifica, extende torrentes tuos ad 10
 terras infidelium, et irriga errancium corda penitus arida rore celi,

expelle tenebras, aperi eis radios eterni luminis; heu, quando ambulabunt omnes gentes in lumine tuo, et omnis homo ambulans in splendore solis tui uidebit salutare Dei? Desiderio magno desideravi hoc ego, Raymundus Lullii, quod summe desiderabile est omnibus [f. 60b] fidelibus christianis, et ab hiis perfectibile, quorum intellectus summa sapientia diuinitus illustrauit; felix est illa vniuersitas, que tot gignit fidei defensores, et felix illa ciuitas, cuius milites armati sapientia et deuotione Christi possunt barbaras nationes subdere summo regi; quando «adorabit te omnis terra, Deus, psallet et benedicet nomini tuo»; et «omnes tribus et lingue seruient tibi».

Consideretis hoc, reuerendi patres et domini, intellectibus et uoluntatibus quorum est obiectum summa ueritas et summa bonitas, quoniam, sicut Deus est intelligibilis et amabilis, quia summe uerus, summe bonus, sic ubique et multum, quia inmensus, et in omni tempore assidue, quia eternus. O quam felices fuere apostoli et martires, quia «in omnem terram exiuit sonus eorum et in fines orbis terre uerba eorum» predicantium Ihesum Christum. O quam preciosa mors eorum [f. 60c] in conspectu Domini, que multos de morte reuocauit ad uitam. O utinam essent modo multi tales uiarum illorum reparatores, quoniam ualde gloriosum et necessarium esset toti populo christiano, quia sicut ego scio, quoniam expertus sum, multi sunt philosophi Arabum, qui ad perfidiam Macometi christicolas peruertere nituntur et inproperant nobis infideles filii, dicentes: «Ubi est deus eorum»; et preterea Iudei et Sarraceni, prout possunt, conantur Tartaros in suas sectas inducere. Et si contingat, quod absit, Tartaros esse Iudeos uel Sarracenos, uel eos condere per se sectam, timendum est ne cedat in tocius christianitatis inconparabile detrimentum, sicut accidit de secta Macometi, qua inuenta, Sarraceni irruerunt super nos, et quasi tertia pars christianitatis cecidit. Innumerabilis est illa Tartarorum generatio. In breui quidem [f. 60d] tempore multa sibi regna et principatus manu bellica subiugauit. Uidete, reuerendi patres et domini, magnum iminere periculum toti Ecclesie Dei; et nisi sapientia et deuotio uestra, qua tota christianitas sustinetur, Sarracenorum perfidie opponat clipeum salutarem, et si negligat impetuus torrentem Tartaricum refrenare, nolo ulterius dicere. Sed pensate quid poterit euenire; et mirum est quod plures sint aduersarii Dei quam defensores, et plures homines uituperent illum quam laudent, et Deus homo propter homines factus est, et ipse homo mortuus est, ut eos uiuificaret, et multi etiam ab vnitate Ecclesie Dei iam declinauerunt, ut Greci et multi alii scismatici. Consideretis quantum malum pro bono Deo redditur et quantum obprobrium ab eis qui ad laudandum eum creati sunt, et quanta persecutio nobis fidelibus imi-[f. 61a]-neat, et de qua ques-

tione simus Deo in extremo iudicio responsuri, cum requiret a nobis 55
 mortem eorum, qui nostris predicationibus et exemplis debuerant
 uita perfrui sempiterna. Hic consciencie stimulus me remordet et
 coegit me uenire ad uos, quorum summe discretionis et sapientie
 interest ordinare circa tantum negotium, tam pium, tam merito-
 rium, tam Deo gratum seruicium et utile toti mundo, uidelicet, 60
 quod hic Parysius, ubi fons diuine scientie oritur, ubi ueritatis lucerna
 refulget populis christianis, fundaretur studium Arabicum,
 Tartaricum et Grecum, ut nos linguas aduersariorum Dei et nostro-
 rum docti, predicando et docendo illis, possimus in gladio ueritatis
 eorum uincere falsitates, et reddere populum Deo acceptabilem et 65
 inimicos conuertere in amicos; quod, si fiat (et placeat Deo quod sic),
 maximam quidem pro nobis suscipiet christianitas exaltationem et
 dilationem, et huius rei tam [f. 61b] inestimabilis eritis fundamen-
 tum; et tu, Parysius vniuersitas, nequaquam eris minima in doctori-
 bus tuis, ex te enim exiet lux vniuersis gentibus et perhibebis testi- 70
 monium ueritati, et confluent ad te magistri et discipuli tui de
 longe, et vniuersi haurient de te scientias vniuersas. Quid habebunt
 boni Greci et Arabes in uoluminibus suis, quin sit tibi notum, cum
 sine interprete linguas eorum intellexeritis? Quis extimabit quanta
 laus, quantus honor Deo, quanta karitatis compassio erga miseros 75
 errantes et quantum bonum in hoc et ex hoc loco sequetur? Et hoc
 leuiter fieri potest, si illustri regi Francie preces uestras porrexeritis
 ut ipse, qui nobilissimus est inter reges terre, huic nobilissimo nego-
 tio inter omnia negotia largiri dignetur suam benemeritam elemosi-
 nam, uidelicet predictum studium seu studia fundare et dotare. 80

Et exaudiet uos, ut confido, postquam huius negocii cognouerit
 auctoritatem.

{Ramon LLULL, *Postulatio a Studio generali Parisius pro studio linguarum*}

1 MH *praeit* Epistola (M *add* III.) Raymundi Lullii (H *om* Lullii) ad universi-
 tatem Parisiensem M *add* ejusdem argumenti D *praeit* Epistola Raymundi Lull
 ad Universitatem Parisiens., quam laudibus extollit, quamque hortatur ad porri-
 gendum preces suas regi, ut fundetur Parisiis studium Arabicum, Tartaricum et
 Graecum | karitate MDH caritate 4 aduersitates MDH aduersitatis 6 qui
 ms quis *exp* -s 7 errorum MDH erroris 8 Proth MDH Proh | dampna
 MDH damna 9 que MDH qui | Parysius MDH Parisius 12 expelle
 MDH et pelle | radios D radia 12-14 ambulabunt... tui cf. *Is* LX, 3 14
 salutare Dei cf. *Lc* IV, 6 | desiderio... desideravi cf. *Lc* XX, 15 | magno MDH
om 15 Lullii D Lull 16 hiis MDH his 20-21 adorabit ... tuo cf. *Ps* LXV,
 4 | omnes... tibi cf. *Dan* VII, 14 | omnes MDH omnis | lingue D lingua

22 Consideretis MDH Considerate 24-25 verus, summe DH verus et summe 25 inmensus DH immensus 26-27 martires MDH martyres 27 fines H fine 27-28 in omnem... eorum Ps XVIII, 5 28 eorum ms *ead man in mg* | Ihesum DH Iesum 28-29 pretiosa... Domini cf. Ps CXV, 15 29 que MDH qui | de morte ms *ead man in mg* 30 reuocauit MDH revocarunt 34 inproperant MDH impropertant 35 Ubi... eorum Cf. Ps CXIII*, 2 | Sarraceni D Saraceni 36 quod absit ms *ead man in mg* | absit M *add* ut 37 Sarracenos D Saracenos 38 incomparabile DH incomparabile 39 Sarraceni ms *corr* Sarraceni *exp* -re- MD Saraceni 43 magnum MDH magistri | iminere DH imminere 45 Sarracenorum D Saracenorum | clipeum MDH clypeum 46 negligat MDH negligat 47 est DH *om* 51 iam ms *ead man in mg* | scismatici MDH schismatici 52 Deo H Dei 53 obprobrium DH opprobrium | eum MDH Deum 54 imineat MDH immineat 55 sumus MDH simus 61 Parysius DH Parisius 64 illis MDH illos 65 reddere... acceptabilem cf. Tit II, 14 66 sic DH sit 69 Parysius MDH Parisius 69-70 nequaquam eris... gentibus cf. Mt II, 6 71-72 confluent... haurient cf. Is XLIX, 12; LX, 4 | haurient D aurient 74 extimabit MDH estimabit 75 karitatis MDH caritatis | compassio MDH compassio 79-80 elemosinam M elemosynam DH elemosynam 80 predictum ms *seq* locum *canc*

a 55	(benedico) benedict 21
ab 6, 16, 51, 53	(benemeritus) benemeritam 79
(absum) absit 36	bonitas 23
ac 1	bonus 25; bonum 76; boni 73; bono 52
(acceptabilis) acceptabilem 65	(brevis) breui 41
(accido) accidit 39	(cado) cecidit 40
ad 10, 30, 33, 53, 58, 71	(caecitas) cecitate 7
(adoro) adorabit 20	(caecus) cecos 2
(adversarius) aduersarii 48; aduersariorum 63	(caelum) celi 11
(adversitas) aduersitates 4	(caritas) karitate 1; karitatis 75
(aeternus) eternus 26; eterni 12	(cedo) cedat 38
(alius) alii 52	(Christus) Christi 19; Christum 28
amabilis 24	(christianus) christiana 9; christiano 32; christianis 16, 62
(ambulo) ambulabunt 12-13; ambulans 13	christianitas 45, 67; christianitatis 38, 40
(amicus) amicos 66	(christicola) christicolos 33
(amor) amoris 2	circa 59
(aperio) aperi 12	ciuitas 18
(apostolus) apostoli 26	(clipeus) clipeum 45
(arabs) arabes 73; arabum 33	(cogo) coegit 58
(arabicus) arabicum 62	(cognitio) cognitionem 1
(aridus) arida 11	(cognosco) cognouerit 81
(armo) armati 19	(conor) conantur 36
assidue 26	(condo) condere 37
(auctoritas) auctoritatis 9-10; auctoritatem 82	confido 81
(barbarus) barbaras 19	(confluo) confluent 71
(bellicus) bellica 42	compassio 75
	(conscientia) consciencie 57

- (considero) consideretis 22, 52
 (conspicuum) conspectu 29
 (contingo) contingat 36
 (converto) conuertere 66
 (cor) corda 11
 corporalis 4
 (creo) creati 53
 cum 55, 73
- (dampnum) dampna 8
 de 29, 39, 54, 71, 72
 (debeo) debuerant 56
 (declino) declinauerunt 51
 (decor) decorem 5
 (defensor) defensores 18, 48
 (desiderabilis) desiderabile 15
 (desidero) desiderai 14
 (desidorium) desiderio 14
 detrimentum 38-39
 (devotus) deuota8
 deuotio 44; deuotione 19
 Deus 20, 24, 35, 49; Dei 4, 14, 44, 48, 51,
 63; Deo 1, 52, 55, 60, 65, 66, 75;
 Deum 6
 (dico) dicere 47; dicentes 34
 (dies) die 6
 (digno) dignetur 79
 (dilatio) dilationem 68
 (dilectionem) dilectionem 2
 (dirigo) dirigens 2
 (discipulus) discipuli 71
 (discretio) discretionis 58
 diuinitus 17
 (diuinus) diuine 61
 (doceo) docendo 64; docti 64
 (doctor) doctoribus 69-70
 doctrina 10
 dolor 8
 (dominus) domini 22, 29, 43
 (doto) dotare 80
- (Ecclesia) Ecclesie 44, 51
 ego 15, 32; me 57, 58
 (eleemosinam) elemosinam 79-80
 (enarro) enarrabit 5
 enim 70
 (numero) enumerabit 6
 erga 75
 (erro) errantes 76; errancium 11
 (error) errorum 7
 et 2, 4, 5, 11, 13, 16, 18, 19, 20, 21, 22,
 23, 24, 25, 26, 27, 31, 34, 35, 36, 40,
 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52,
 53, 54, 56, 57, 58, 60, 63, 64, 65, 65,
 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 76, 80,
 81
 etiam 50
 (evenio) euenire 47
 ex 70, 76
 (exaltatio) exaltationem 67
 (exaudio) exaudiet 81
 (excogito) excogitabit 7
 (exemplum) exemplis 56
 (exeo) exiuit 27; exiet 70
 (expello) expelle 12
 (experior) expertus 32
 (extendo) extende 10
 (extimo) extimabit 74
 (extremus) extremo 55
- (facio) fiat 66; fieri 77; factus 49-50
 (falsitas) falsitates 65
 felix 17, 18; felices 26
 (fides) fidei 18
 fidelis 1; fidelium 8; fidelibus 16, 54
 (filius) filii 34
 (finis) fines 27
 fons 9, 61
 (formido) formidat 4
 (Francia) Francie 77
 fundamentum 68-69
 (fundo) fundare 80; fundaretur 62
- generatio 41; generationes 5
 (gens) gentes 13; gentibus 70
 (gigno) gignit 18
 (gladium) gladio 64
 (gloria) gloriam 4-5
 (gloriosus) gloriosum 31
 (graecus) greci 51, 73; grecum 63
 (gratus) gratum 60
- (habeo) habebunt 72
 (haurio) haurient 72
 heu 12
 hic 57; hoc 15, 22, 76; huius 68, 81; huic
 78; huius 16
 hic 61
 (hodiernus) hodierna 6
 homo 13, 49, 50; homines 48, 49
 honor 75
- iam 51
 (ignoro) ignorantem 2

- (Ihesus) Ihesum 28
 (ille) illa 17, 18, 41; illum 49; sibi 42; se 37; illorum 30-31; illis 64
 (illumino) illuminans 3
 (illustro) illustravit 17
 (illustris) illustri 77
 (immineo) imineat 54; iminere 43
 (impetuosus) impetuosum 46
 in 1, 3, 7, 13, 25, 27, 29, 36, 38, 41, 55, 64, 66, 69, 73, 76
 (incomparabilis) incomparabile 38
 (induco) inducere 36
 (inebrio) inebriasti 10
 inestimabilis 68
 (infernus) infernorum 7
 (infidelis) infideles 34; infidelium 5-6, 11
 (inimici) inimicos 66
 inensus 25
 innumerabilis 41
 (impropero) improperant 34
 intellectus 16-17; intellectibus 22
 (intelligo) intellexeritis 74
 intelligibilis 24
 inter 78, 79
 interest 59
 (interpres) interprete 74
 (invenio) inuenta 39
 ipse 50, 78
 (irriigo) irriga 11
 (irruo) irruerunt 40
 (is) eius 5; eum 53; eis 12, 53; eorum 27, 28, 29, 35, 56, 65, 74; eos 37, 50
 (Iudaeus) Iudei 35; Iudeos 37
 (iuditium) iudicio 55
- (labor) labuntur 7
 (largior) largiri 79
 (laudo) laudandum 53; laudent 49
 laus 75
 leuiter 77
 (lingua) linguae 21; linguas 63, 74
 (locus) loco 76
 longe 72
 lucerna 61-62
 (Lullus) Lullii 15
 (lumen) lumine 13; luminis 12
 lux 70
- (Macometus) Macometi 33, 39
 (magister) magistri 71
 (magnus) magnum 5, 43; magno 14
 malum 52
- (manus) manu 42
 (martyr) martires 26-27
 (maximus) maximam 67
 merito 8
 (meritorius) meritorium 59-60
 (miles) milites 18
 (minimus) minima 69
 (mirificus) mirifica 10
 (mirus) mirum 47
 (miser) miseros 75
 modo 30
 mors 29; mortis 4; mortem 56; morte 29
 mortuus 50; mortuos 3
 (multus) multum 25; multa 42; multi 30, 32, 50, 51; multos 29
 (mundus) mundo 60
- (natio) nationes 19
 ne 38
 (necessarius) necessarium 31
 (negligo) neggligat 46
 negotium 59; negotii 81; negotio 78-79; negotia 79
 nequaquam 69
 (nescio) nesciunt 6
 nisi 44
 (nitor) nituntur 34
 nobilissimus 78; nobilissimo 78
 nolo 47
 nomini 21
 non 4
 nos 40, 63; nobis 34, 54, 55, 67;
 (noster) nostris 56; nostrorum 63-64
 (nosco) notum 73
- O 9, 26, 28, 30
 obiectum 23
 obprobrium 53
 omnem 27
 omnis 13, 20; omni 25; omnem 27; omnes 13, 21; omnia 79; omnibus 15
 (oppono) opponat 45
 orbis 27
 (ordino) ordinare 59
 (orior) oritur 61
- pars 40;
 Parysius 9, 61, 69
 (pater) patres 22, 43
 penitus 11
 (penso) pensate 47
 per 37

- (perfectibilis) perfectibile 16
(perfidia) perfidie 45; perfidiam 33
(perfruo) perfrui 57
(perhibeo) perhibebis 70
periculum 43-44; pericula 4
persecutio 54
(peruerto) peruertere 34
(philosophus) philosophi 33
(pius) pium 59
(placeo) placeat 66
(plango) plange 8
plebs 8
plures 48
(populus) populo 32; populum 65; populis 62
(porrigo) porrexeritis 77
(possim) potest 77; possunt 19, 35; poterit 47; possumus 64; postquam 81
(praedico) predicancium 28; predicando 64; predictum 80
(praedicatio) predicationibus 56
(praeterea) preterea 35
(praetiosus) preciosa 28-29
(prex) preces 77
principatus 42
pro 3, 52, 67
(professor) professores 10
propter 49
proth 8
prout 35
(psallo) psallet 20
quam 26, 28, 48, 49;
quando 12, 20
quantus 75; quanta 54, 74, 75; quantum 52, 53, 76
quasi 40
(quaestio) questione 54-55
qui 1, 6, 33, 53, 56, 78; quis 5, 6, 7, 74; que 9, 18, 29; quod 15, 36, 48, 61, 66; quid 47, 72; cuius 18; qua 39, 45, 54, quorum 16, 23, 58
quia 24, 25, 26, 27, 32
quidem 41, 67
quin 73
quoniam 24, 31, 32
quot 6
(radius) radios 12
Raymundus 15
(reddo) reddere 65; redditur 52
(reduco) reducens 3
(refreno) refrenare 46
(refulgeo) refulget 62
(regnum) regna 42
(remordeo) remordet 57
(reparator) reparatores 31
(requiro) requiret 55
(res) rei
(respondeo) responsuri 55
(reverendus) reuerendi 22, 43
(revoco) reuocauit 30
(rex) regi 20, 77; reges 78
(ros) rore 11
(salutaris) salutare 14; salutarem 45-46
sapientia 17, 19, 44; sapientie 2, 58
(sarracenus) sarraceni 35, 39; sarracenorum 45; sarracenos 37
(scientia) scientie 61; sciencie 9; scientias 72
scio 32
(scismaticus) scismatici 51-52
secta 39; sectam 37; sectas 36
sed 47
(sempiternus) sempiterna 57
(sequor) sequetur 76
(servio) seruient 21
(servitium) seruicium 60
seu 80
si 36, 46, 66, 77
sic 25, 66
sicut 24, 32, 39
sine 74
(sol) solis 14
sonus 27
(splendor) splendore 14
stimulus 57
studium 62, 80; studia 80
(subdo) subdere 19-20
(subiugo) subiugauit 42-43
succensus 1
sum 32; est 1, 15, 17, 23, 24, 35, 38, 41, 47, 50, 78; sunt 33, 53; fuere 26; eris 69; eritis 68; sit 73; simus 55; sint 48; esset 31; essent 30; esse 37;
summa 1, 17, 23; summe 2, 15, 24, 25, 58; summo 20
super 40
(supernus) superne 9
(suscipio) suscipiet 67
(sustineo) sustinetur 45
(suus) sui 4; suam 79; suas 36; suis 73
(talis) tales 30

- tam 59, 59, 60, 68
 (tantus) tanta 8; tantum 59; tante 9
 (tartaricus) tartaricum 46, 63
 (tartarus) tartarorum 41; tartaros 36, 37
 (tempus) tempore 26, 42
 (tenebra) tenebras 7, 12
 tertia 40
 terra 20; terram 27; terre 28, 78; terras 11
 (testamentum) testamento 3
 testimonium 70-71
 (timeo) timendum 38
 (totus) tota 45; totius 38; toti 31, 44, 60
 (torrens) torrentem 46; torrentes 10
 tot 9, 18
 (tres) tribus 21
 tu 69; tui 14, 71; tibi 21, 73; te 20, 70, 71, 72
 (tuus) tuo 13, 21; tuis 79; tuos 10
 (valde) ualde 31
 ubi 35, 61
 ubique 25
 (vel) uel 37
 (venire) uenire 58
 (verbum) uerba 28
 (veritas) ueritas 23; ueritatis 61, 64; ueritati 71
 (vester) uestra 45; uestras 77
 (via) uiam 3; uiarum 30
 (video) uidebit 14; uidete 43
 (videlicet) uidelicet 60, 80
 (vinco) uincere 65
 (vita) uita 57; uite 3; uitam 30
 (vitupero) uituperent 49
 (vivifico) uiuificaret 50
 ulterius 47
 (volumen) uoluminibus 73
 (voluntas) uoluntatibus 23
 (vos) uos 58, 81
 ut 50, 51, 63, 78, 81
 (utilis) utile 60
 utinam 30
 verus 24
 (unitas) vnitate 51
 (universus) uniuersi 72; vniuersas 72; vniuersis 70
 vniuersitas 17, 69

TERCERA PART: TEXTOS PER A LA COMPARACIÓ

Coneguts els texts, entrem en llur estudi.

Precedents dels escrits lul·lians

L'estudi dels precedents es podria transformar en una gran monografia, que ací és impossible, ni que només sigui per raons d'espai; per això ens limitarem a tres: el de Pere el Venerable, el de sant Francesc d'Assís en la *Regula Fratrum Minorum*, el de Roger Bacon i el dels papas del segle XIII.

1. *Pere el Venerable*. Després d'haver conegut personalment la realitat d'un país sarraí i d'haver encarregat la traducció llatina de l'*Alcorà*, Pere el Venerable escrivia el *Liber contra sectam sive haeresim Saracenorum*, ML 189, París 1854, 663-720.

Ell, d'una banda, justifica que hagués fet traduir l'*Alcorà* amb la raó de la necessitat d'impugnar-lo per escrit (*Prologus*, col. 671, n. 15: «Sive ergo Mahumeticus error hereticus nomine deturpetur, sive gentili aut pagano infametur, agendum contra eum est, scribendum est»); de l'altra, però, si per part del cristià no hi ha dificultat a establir un intercanvi d'idees, per la del sarraí la discussió és impossible, perquè és prohibida: «Liber ad cuncta mihi poterit esse discursus, loqui volenti de uniuersis creatis, et statim ut

de ipsorum Creatore agere voluero, lex Mahumetica os obturabit, aut si quid forte contra eam dixero, vix primis verbis elapsis caput secabit. Estne hoc legis alicuius praeterquam vestrae? Vere nullius, plane nullius» (*Liber primus*, col. 677); i així, ni els savis no estan disposats a la confrontació: «Et, o homines, homines inquam, non solum natura rationales, sed et ingenio et arte rationabiles, utinam mihi hic intellectuales vestrorum cordium aures praebeatis!... Et non solum vos hoc a nullo velle audire accepi, sed ut ipsa loquendi primordia lapidibus aut gladiis, vel quolibet alio mortis genere obstruatis, vobis lege praeceptum ab Oriente vestro ad Occidentem nostrum fama diffusa fatetur» (*ibid.*, col. 675).¹⁰

2. *Sant Francesc d'Assís i la Regla franciscana*. Ambdues redaccions de la regla franciscana, la de la *Regula non bullata* d'entorn el 1220, i la de la *Vita minorum fratrum* (o *Regula bullata*), del 1223,¹¹ dediquen algunes línies a la possibilitat que els framenors vagin entre els infidels:

Regula non bullata

«[Cap. XVI. *De euntibus inter saracenos et alios infideles*]

«Dicit Dominus: “Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum. Estote ergo prudentes sicut serpentes et simplices sicut columbae” (Mt 10, 16). Unde quicumque frater voluerit ire inter saracenos et alios infideles,

Regula bullata 1223

«[Caput XII. *De euntibus inter saracenos et alios infideles*]

«Quicumque fratrum divina inspiratione voluerint ire inter saracenos et alios infideles petant inde licentiam a suis ministris provincialibus. Ministri vero nullis eundi licentiam tribuant, nisi eis quos

10. L'experiència de Ramon Llull confirmà repetidament que tota aventura dialogal desembocava o en la mort (cas del sarraí mestre) o a les seves portes (casos del mateix Llull al Nord d'Àfrica); i aquest fet d'experiència, enfortit per la legislació sarraïna, deu ésser l'explicació de la insistència contínua (que el lector pot constatar en els fragments lul·lians transcrits en la secció següent, dedicada a *Les peticions de Llull a reis i a papes*), amb què exigeix la disponibilitat total al martiri a l'aspirant a missioner que es formi o el vulgui formar en les seves escoles de llengües.

11. Sobre el tema general de l'orde franciscà i les missions, hom pot veure els estudis aplegats en el volum *Espansione del francescanesimo tra occidente e oriente nel secolo XIII* (Atti del VI Convegno Internazionale. Assisi, 12-14 ottobre 1978), Assisi, Società Internazionale di Studi Francescani 1979, 340 pp., on hom pot trobar, ultra l'estudi de Davide Bigalli sobre Roger Bacon, citat en la nota 14, i el de Miquel Batllori esmentat en la bibliografia inicial, els títols següents: Kaspar ELM, *Franz von Assisi: Busspredigt oder Heidenmission?*, 69-103, amb rica informació bibliogràfica; Francesco GABRIELI, *San Francesco e l'Oriente Islamico*, 105-122; Rosalind B. BROOKE, *La prima espansione francescana in Europa*, 123-150; Luciano PETECH, *I francescani nell'Asia Centrale e Orientale nel XIII e XIV secolo*, 213-240.

vadat de licentia sui ministri et viderint esse idoneos ad mittendum». ¹²

12. ESSER/GRAU, *Die Opuscula...* (citat en la nota següent), 371.

Fra Pèire Joan comenta així el darrer text: «Quia tamen ad hoc exigitur singularis motor et fervens ac firmum propositum et plena et approbata idoneitas personae euntis et simul cum his condigna auctoritas, idcirco haec tria seu quatuor per ordinem tangit. Primo, scilicet, ut motus iste sit non ex levitate aut a quacumque humana voluntate sed a divina inspiratione. Secundo, ut propositi soliditas per petitionis instantiam innotescat suo superiori. Tertio ut solis plene ad hoc probatis idoneis licentia detur. Quarto ut nullus vadat nisi authentice missus, et hoc a nullo inferiori praelato citra provincialem ministrum», David FLOOD, *Peter Olivi's Rule Commentary. Edition and Presentation* (Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz, 67), Wiesbaden, Franz Steiner Verlag 1972, 192, líns. 27-34.

Fra Pèire Joan aplica al capítol XII de la *Regula* una de les dues idees fonamentals del joaquimisme, la de la ,concordia' entre esdeveniments de temps diversos: «...sicut apostoli primo missi sunt inter Iudaeorum fideles ex quibus erant nati, et tandem post mortem Christi et Iudaeorum aliquantam ad Christum attractionem, missi sunt ad gentium infidelium nationes; sic, prout aestimo, post praedictionem (! praedicationem?) latinorum fidelium mittendus est ordo ad infidelium nationes, ut sicut per Christi personam patientem in carne assumpta circa principium et medium ecclesiae conversus est orbis, sic per Christi vitam et regulam in suis membris passuram plenitudo gentium intret et omnis Israel salvus fiat (Rom. XI, 25-26), prout expresse praedicatur in Apocalypsi sub apertione sexti signaculi, et sub sexto angelo tuba canente (Apoc. VI, 12; IX, 13). Unde et angelus sexti signaculi, Franciscus scilicet, habens in se signum stigmatum Dei vivi (Apoc VII, 2), in huius mysterium sexto sue conversionis anno transiit ad Saracenos. Et quia forsan hoc compleri incipiet sub decimo tertio centenario a passione Christi, iuxta quod et decimo tertio ortus sui die apparuit Magis (Mt II, 1ss.), et decimo tertio anno a passione sua misit Barnabam et Paulum ad gentes (Act XV, 22ss.), ideo in huius mysterium Franciscus decimo tertio anno conversionis suae iterato ivit ad Saracenos, ubi multa passus et tandem praesentatus soldano multum fuit finaliter honoratus ab illo», *ibid.*, 123, líns. 6-25 (segons Boccali, citat al final del punt següent, 717, nota quarta, el darrer paràgraf és de Joaquim de Flore en l'*Expositio... in Apocalypsim*, Venècia 1527, f. 120d).

Angelo Clareno repeteix tant el paràgraf de Pèire Joan com el de Joaquim acabats de transcriure, i afegeix: «Verum, si secundum Ioachim expositionem super apertione .VI. signaculi in *Apocalypsi*, ,angelus habens signum Dei vivi', summus pontifex erit, tanquam Esdras post illam civitatis et templi destructionem, omnia innovaturus; tunc supradicta illius opinio alium effectum habebit quam sonent illa verba, quia quoscumque ex Christi statibus eliget. Innovatio vitae Christi respicit per quos illa signandorum conversio fiet. Nomen autem ordinis decipiet plurimos et Iudaica quadam carnali expectatione obtenebrabit, ut in electis spiritus fundatoris non suscipiant veritatem, et nomen et habitum venerantes, fructum et virtutalem perfectionem habitus et nominis derelinquent et ad eam converti, sui status inhonorationem et contumeliam reputabunt. Hoc est quod angelo Philadelphie dicitur: "Ecce venio cito, tene quod habes, ne alius ,accipiat coronam tuam"; propter autem humanas intelligentias et opiniones diversas, veritas non mutatur. Sed et sancto Francisco facte promissiones non sunt irritae, cum non complentur, secundum quod expectamus. Altiori vero modo in habentibus eundem ex dono divine gratie spiritum iuxta propositum Dei voluntatis accipiunt complementum. Nam secundum Apostolum «non omnes qui sunt ex Israël, hii sunt Israëlites, neque qui semen sunt Habree, omnes sunt filii, sed in Isaac vocabitur tibi semen, idest non qui filii carnis hii sunt filii Dei, sed qui filii sunt promissionis extimantur in semine. Promissionis autem filii sunt omnes qui per Christi Spiritum acci-

et non contradicat, si viderit eos idoneos ad mittendum; nam tenebitur Domino reddere rationem (cf.

piunt eiusdem perfectionis donum et gratiam, quam gratis a Christo ipse suscepit, et susceptae gratie fideliter et humiliter usque in finem cooperari non desinunt. Hoc est autem iudicium, quia sicut "is, qui secundum carnem erat, persequabatur eum qui secundum spiritum, ita et nunc. Sed quid dicit Scriptura? Eice ancillam et filium eius. Non enim erit heres filius ancille cum filio libere", et cetera», *Expositio super regulam fratrum minorum di fratre Angelo Clareno* a cura di P. Giovanni BOCCALI. Con introduzione di Felice ACCROCCA e traduzione italiana a fronte di P. Marino BIGARONI (Pubblicazioni della biblioteca francescana. Chiesa Nuova – Assisi, 7), Santa Maria degli Angeli, Edizioni Porziuncula 1995, 716-720.

Angelo Clareno insisteix en les qualitats del postulant i en la responsabilitat del ministre: «...ministri, sine quorum obedientia nulli ire ad tam arduum opus licet, examinare et considerare cum summa diligentia debent, ne motus ire volentium ex levitate vel aliqua humana voluntate et non ex 'divina inspiratione' proveniat. Sola enim divina inspiratio et electio ydoneam et sufficientem personam efficit et propositum et perfectionem tribuit ad tantum officium. Et, sicut nullus ire debet nisi auctoritate missus, ita ministri tenentur primo de persona mittenda, utrum ydonea sit, argumentum certum habere, quia si mictendos et inspiratos ad eundem detinent, vel ex temptatione ire postulant licentiant, displicentiam et iudicium Dei ex utroque incurrunt», *Expositio regulae fratrum minorum auctore Angelo Clareno, quam nunc primum edidit notisque illustravit* Livarius OLIGER, *Ad Claras Aquas, Typis Collegii Sancti Bonaventurae* 1912, 225.

Hug de Digna és molt més genèric: «...quia tanti executores officii et industriosi ad docendum et constantes ad sustinendum esse oportet, non vult sanctus [Franciscus] omnes passim ad conversionem gentium vel martirium anhelantes nisi alias sint idonei, ad huiusmodi deputari...»; i transcrits els paràgrafs dedicats a aquest tema en la *Regula non bullata*, segueix: «Attende sanctum in duplici conversandi modo ordinandum et congruum pro infidelibus predicationis processum ostendere, ut prius praedicetur exemplo postmodum autem verbo. Nec hoc passim, sed 'cum viderint placere Deo'...»; i acaba: «Nec desiderio martirii praecipitanter agendum est sed prudenter. Mortem enim pro Christo appetere debemus et fugere ordinate», David FLOOD, *Hugh of Digne's Rule Commentary* (Spicilegium Bonaventurianum, XIV), Grottaferrata (Roma), Collegium Sti. Bonaventurae 1979, 191 i 192.

Potser cal suposar que en els primers decennis de l'orde de Framenors no hi hagué problemàtica atendible en aquest punt, car els quatre mestres en llur *Expositio quatuor magistrorum super Regulam Fratrum Minorum* no se n'ocuparen, tal com hom pot veure en l'*Expositio Quatuor Magistrorum super Regulam Fratrum Minorum (1241-1242). Accedit eiusdem Regulae Textus cum fontibus et locis parallelis*. Edidit Livarius OLIGER (Storia e Letteratura. Raccolta di Studi e Testi, 30), Roma, Edizioni di Storia e Letteratura 1950, 166-167, on l'*Expositio* s'acaba amb el capítol XI, sense ni una paraula sobre el XII.

Cf. Noè SIMONUT, *Il metodo d'evangelizzazione dei francescani tra musulmani e mongoli nei secoli XIII-XIV*, Milano 1947: 23 i 35-38: «Il martirio è cercato per se stesso»; 24-38: «La legislazione francescana missionaria». És interessant a fi de comparar la teoria amb la pràctica, Paolo ROSSI, *Francescani e Islam. I primi cinque martiri*. Tavole di Cristina LA PORTA. Miniature di Adriana LIPPI, Anghiari (AR), Intra Tevero et Arno Editrice 2001, XII + 126 pp. (en particular 29-34, 41-48 i 63-77); en particular el *Martyrium quinque fratrum minorum apud Marochium*, *ibid.*, 107ss. (I-XXXII), amb traducció italiana, 109-119.

Lc XVI, 2), si in hoc vel in aliis processerit indiscrete. Fratres vero, qui vadunt, duobus modis inter eos possunt spiritualiter conversari. Unus modus est quod non faciant lites neque contentiones, sed sint subditi omni humanae creaturae propter Deum (1Petr II, 13) et confiteantur se esse christianos. Alius modus est, quod, cum viderint placere Domino, annuntient verbum Dei, ut credant Deum omnipotentem, Patrem et Filium et Spiritum Sanctum, creatorem omnium, redemptorem et salvatorem Filium, et ut baptizentur et efficiantur christiani, quia quis renatus non fuerit ex aqua et Spiritu Sancto, non potest introire in regnum Dei (cfr. Jo III, 5).

«Haec et alia quae placuerint Domino, ipsis et aliis dicere possunt...

«Et omnes fratres, ubicumque sunt, recordentur, quod dederunt se et reliquerunt corpora sua Domino Jesu Christo. Et pro eius amore debent se exponere inimicis, tam visibilibus quam invisibilibus; quia dicit Dominus: “Qui perdidit animam suam propter me, salvam faciet eam (cfr. Lc 9, 24) in vitam aeternam” (Mt XXV, 24), etc.».¹³

13. Kajetan ESSER, *Textkritische Untersuchungen zur Regula non bullata der Minderbrüder* (Spicilegium Bonaventurianum, IX), Grottaferrata, Editiones Collegii Sti. Bonaventurae 1974, 23; EIUSDEM, *Die Opuscula des bl. Franziskus von Assisi*², von Engelbert GRAU (Spicilegium Bonaventurianum, 13), Grottaferrata, Editiones Collegii Sti. Bonaventurae 1989, 390-391.

3. Roger BACON, *Opus maius*, ante 1268. *The «Opus maius» of Roger Bacon edited with Introduction and Analytical Table. Supplementary Volume* by John Henry BRIDGES, Oxford, Williams & Norgate 1900, 120-122.¹⁴

El franciscà anglès exposava així la seva visió del tema a l'amic papa Climent IV dins una visió global fortament renovadora:

«Tertio, linguarum cognitio necessaria est Latinis propter conversionem infidelium. Nam in manibus Latinorum residet potestas convertendi... [121]... Graeci et Rutheni et multi alii schismatici similiter in errore perdurant quia non praedicatur eis veritas in eorum lingua, et Saraceni similiter et Pagani, ac Tartari, et caeteri infideles per totum mundum. Nec valet bellum contra eos... Nec sic convertuntur sed occiduntur et mittuntur in infernum. Residui vero qui supersunt post bella, filii eorum irritantur magis ac magis contra fidem Christianam propter istas guerras, et in infinitum a fide Christi elongantur, et inflammantur ut omnia mala quae possunt faciant christianis. Unde Saraceni propter hoc in multis mundi partibus fiunt impossibiles conversioni... [122]... Praeterea fides ingressa non est in hunc mundum per arma sed per simplicitatem praedicationis, ut manifestum est... Quartum, quod est reprobatio eorum, qui converti non possunt, magis requirit vias sapientiae quam bellicum laborem...».

4. *Els papas del segle XIII*: En el curs del segle XIII, diversos papas s'havien adreçat a les autoritats de l'Estudi de París encarregant-los d'assegurar estada i manutenció (,provisionem') en la ciutat universitària a estudiants de teologia procedents de terres orientals. La finalitat era que, acabats els estudis i retornats als propis països, treballessin en l'extensió del cristianisme. Els papas, dels quals consta la dita preocupació, pontificaren entre el 1243 i el 1287; ens fixarem sobretot en la del darrer, perquè aplega les prescripcions dels anteriors i les explicita; recordem que és deu anys posterior a la butlla de Miramar i, potser significativament, ni estén ni suggereix d'entendre a París la novetat del ,studium' mallorquí.

El 23 de gener del 1286, Honori IV insistia davant el canceller ,ecclesie Parisiensis' que es complissin les prescripcions d'Innocenci IV (1243-1254), d'Alexandre IV (1254-1261), de Climent IV (1265-1268) i de Gregori X (1271-1276), en el sentit que «cum clericis quosdam tam in Arabica quam in aliis linguis partium orientalium eruditos misisset Innocentius papa IV Parisius ad studendum, ut doctrinam sacre pagine consecuti, alios ad salutem in transmarinis erudirent... ad provisionem dictorum clericorum secundum eorumdem predecessorum Innocentii et Alexandri litterarum continentiam procedat».¹⁵

14. Davide BIGALLI, *Giudizio escatologico e tecnica di missione nei pensatori francescani: Ruggero Bacone*, dins *Espansione del francescanesimo...* (citad en la nota 11), 151-186.

15. PROU, *Les registres d'Honorius IV publiés d'après les manuscrits des archives du Vatican*, París, Ernest Thorin 1888, col. 211, núm. 274, amb referència a POTTHAST, núm. 22355, i

El text de la butlla (26 gener 1286: ASV, *Reg. Vat.*, 43, f. 74v, núm. CCLXX; DENIFLE-CHATELAIN, *Chartularium Universitatis Parisiensis*, I, París 1889, 638-639, núm. 527, que dóna el nom del canceller, Nicolau) diu:

«*Dilecto filio...*, *Cancellario ecclesie Parisiensis*. De affectione pia et moderatione prouida felicis recordationis Innocentii pape quarti, predecessoris nostri, dudum noscitur processisse, quod ipse quosdam clericos tam in Arabica quam in aliis linguis partium orientalium eruditos tali de causa mitti disposuit Parisius ad studendum, ut doctrinam sacre pagine consecuti, alios ad salutem in transmarinis partibus erudirent. Pie quoque memorie Alexander papa quartus, predecessor noster, ne iidem clerici, qui erant tunc decem Parisius, ab incepto studio pro necessariorum defectu desistere cogentur, quondam ..., Cancellario Parisiensi, predecessori tuo, ad instar ipsius predicti Innocentii, suis sub certa forma dedisse dicitur litteris in mandatis, ut ipsis decem, et totidem aliis, cum essent ibidem, ab aliquibus monasteriis uel ecclesiis regni Francie, ita tamen quod in singulis Monasteriis uel ecclesiis eisdem, singulis prefatis clericis, uidelicet viginti, uel aliis eis cedentibus uel decedentibus in loco succedentibus eorumdem, usque ad numerum pretaxatum facerent per se uel per alium in decem libris Parisiensibus [f. LXXvr] annis singulis quamdiu Parisius huiusmodi studio insisterent, prouideri dummodo Monasterium uel ecclesia quod uel que per triennium id solueret super hoc non grauaretur ulterius, eadem gratia quantum ad alia monasteria uel ecclesias in suo robore nichilominus perdurante. Contra...», etc., usque: «compescendo. Postmodum uero, felicis recordationis Clemens papa, predecessor noster, quondam magistro Odoni de Sancto Dionisio, canonico Parisiensi, suis sub certa forma dedit litteris in mandatis, ut ad prouisionem dictorum decem et aliorum decem clericorum eiusdem terre, cum Parisius essent, per se uel per alium procederet iuxta tenorem predictarum litterarum eorumdem predecessorum Innocentii et Alexandri ad dictum cancellarium directarum; ac postmodum pie memorie Gregorius papa decimus, predecessor noster, eidem magistro Odoni per suas mandauit litteras ut ad prouisionem dictorum clericorum per se uel per alium procederet secundum earumdem dicti predecessoris Clementis continentiam litterarum. Nos itaque, uolentes ut quod per predictos predecessores nostros in hac parte demandatum extitit plenum consequatur effectum, districte tibi per apostolica scripta mandamus quatenus ad prouisionem dictorum clericorum per te uel per alium auctoritate nostra procedas secundum earumdem dictorum predecessorum nostrorum continentiam litterarum. Non obstante si prelati uel collegiis aut

a la còpia registrada de l'ASV, *Reg. Vat.*, 43, f. 74v, núm. 270); el regest de POTTHAST, *Regesta Pontificum Romanorum inde ab a. post Christum natum MCXCVIII ad a. MCCIV*, II, Berlín 1874, 1806, diu així: «Cancellario Parisiensi mandat, provideat ad exemplar Innocentii IV pp., Alexandri IV pp., et Clementis IV pp., ne clerici tam in Arabica quam in aliis linguis partium orientalium eruditi, qui ad studendum Parisius mittantur, ut doctrinam sacrae paginae consecuti alios in transmarinis partibus erudiant, pro necessariorum defectu ab incepto studio desistere cogantur».

personis monasteriorum et ecclesiarum predictorum, seu quibuscumque aliis a Sede Apostolica sit indultum quod ad prouisionem alicuius in aliquibus pensionibus minime teneantur, quodque ad id compelli seu interdici uel excommunicari non possint per litteras apostolicas non facientes plenam et expressam de indulto huiusmodi mentionem, seu qualibus dicte sedis indulgentia cuiuscumque tenoris existat, per quam effectus presentium impediri ualeat uel differri, et de qua cuiusque toto tenore de uerbo ad uerbum oporteat nostris litteris fieri mentionem. Datum Rome apud Sanctam Sabinam, .x. kalendas februarii anno primo».¹⁶

16. Les butlles d'Innocenci IV (Lió, 22 juny 1248) i d'Alexandre IV (Viterbo, 22 abril 1258), són editades en el *Chartularium Universitatis Parisiensis*, I, 212, núm. 180, i 372, núm. 324; diuen així, respectivament: «Cancellario [Parisiensi]: Quia cordi nobis est illa debita meditatione perficere, per que salus animarum proveniat et fidei christiane religio dilatato tentorii sui loco funiculos suos faciat longiores, quosdam pueros tam in arabica quam in aliis linguis orientalium partium peritos Parisius mitti disposuimus ad studendum, ut sacra pagina docente vias mandatorum Domini eruditi alios in ultramarinis partibus erudiant ad salutem. Ne igitur iidem pueri, qui iam sunt decem Parisius...»; Berthold ALTANER, *Die Heranbildung eines einheimischen Klerus in der Mission des 13. Jahrhunderts*, dins «Zeitschrift für Missionswissenschaft», 18 (1928), 193-208, defensa que Innocenci IV propugnava una institució destinada a la formació de la clerecia indígena. I Alexandre IV: «..Cancellario Parisiensi. Felicis recordationis Innocentius papa predecessor noster et nos etiam tibi litteras apostolicas sub certa forma pro dilectis filiis decem pauperibus clericis transmarinis dicimur pluries direxisse, ut eis Parisius insistentibus scolasticis disciplinis ac totidem aliis illarum partium, cum essent Parisius, ab aliquibus monasteriis vel ecclesiis Regni Francie unicuique ipsorum videlicet in decem libris parisiensibus annis singulis provideri et provisionem huiusmodi eis apud Parisius faceres assignari. Quia vero...».

Sense cap intenció de negar que les escoles per a llengües orientals de l'orde dominicà foren tingudes en compte a l'hora de concretar el projecte de Miramar, no és menys evident que les diferències foren considerables, tal com permet d'adonar-se'n la comparació entre els documents pontificis que afecten cada una de les institucions; per a les escoles dels dominicans, hom pot veure la butlla *Cum hora undecima*, d'Alexandre IV, del 27 VI 1256, publicada per José M. COLL, *Escuelas de lenguas orientales en los siglos XIII y XIV (Período Raymundiano)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», XVII (1944), 115-138; la transcripció de la butlla ocupa les pàgines 136-137: tractant-se de membres de l'orde de predicadors presents en terres de sobirania sarraïna a la Península Ibèrica o al Nord d'Àfrica, és explicable que la butlla es dediqui bàsicament a precisar les facultats pastorals dels «fratres» en relació a uns fidels cristians altrament desassistits en un ambient propici a tota mena de transgressions. Hom pot veure del mateix autor un segon article amb títol idèntic, però per al *Período post-raymundiano*, dins la mateixa publicació, XVIII (1945), 59-89; també Àngel CORTARRABÍA, *Originalidad y significación de los 'Studia linguarum' de los dominicos españoles de los siglos XIII y XIV*, dins «Pensamiento», XV (1969), 82ss.; *El estudio de las lenguas en la Orden dominicana*, dins «Estudios filosóficos», XIX (1970), 79-128 i 359-392; i *Los 'studia linguarum' de los dominicos en los siglos XIII y XIV*, dins «Misc. Muñoz», 253-276 (resumit en la secció de «Notícies bibliogràfiques» d'aquest volum); ja abans, André BERTHIER, *Les écoles de langues orientales fondées au XIIIe siècle par les dominicains en Espagne et en Afrique*, dins «Revue Africaine», 72 (1932), 84-103.

Les peticions de Llull a reis i a papes

Al final de la seva vida, cal suposar que el mateix Ramon Llull —o almenys a base de les explicacions rebudes d'ell el redactor de la *Vita coaetanea*—, sintetitzava així la seva insistència en el punt de les escoles de llengües:

«Sed ad haec [la conversió dels infidels i el llibre destinat al mateix objectiu] sibi uenit in mentem, quod iret ad papam, ad reges etiam et principes christianos, ad excitandum eos, ac impetrandum apud ipsos, quod constituerentur in diuersis regnis seu prouinciis ad hoc aptis monasteria, in quibus electae personae religiosae et aliae ad hoc idoneae ponerentur ad addiscendum praedictorum Saracenorum et aliorum infidelium linguagia, ut ex eisdem personis, ibidem convenienter instructis, in promptu semper assumi possent et mitti personae idoneae ad praedicandum et manifestandum praedictis Saracenis et aliis infidelibus piam, quae est in Christo, fidei catholicae veritatem».¹⁷

Però aquesta és una formulació que ha passat pel filtre de les idees del redactor, n'ha resultat impregnada i fins a cert punt modificada, i respon a una visió global gens sensible als detalls i encara menys a les modificacions que aquest objectiu lul·lià, autèntica dèria en el seu nucli bàsic i constant, però mal·leable en les concrecions, experimentà durant la quarantena d'anys que va d'entorn el 1274 al final de la vida de Ramon Llull. En aquest sen-

17. *Vita coaetanea*, HARADA, CC CM, xxxiv [RLOL VIII], Turnholt 1980, 269-309, en particular 276, línies 71-80; traducció catalana antiga a cura de BATLLORI, dins OE, I, 1957, 34-54, en particular 35-36.

Per estrany que pugui semblar i si hom prescindeix de les desqualificacions, uns vuitanta anys més tard, un antilul·lista tan visceral com Nicolau Eimeric resumia aquest objectiu de Llull amb expressions notables per llur objectivitat i paral·leles a les citades: «...Raimundus... intentionem suam, licet phantasticam, domino nostro pape et predictis ceteris [capítols generals d'ordes religiosos i cúria romana] exposuit, videlicet, quod deputarentur iuvenes apti et presertim religiosi qui, spretis doctrinis aliorum quorumcumque, suis intenderent, ad infideles accederent eosque docerent, eius rationes ad probandum fidei articulos et Ecclesie sacramenta contra eos adducerent, et dubio procul pulso omnes infideles converterent, nec inuenirent infidelem quemquam valentem suis rationibus contraire, sed illarum vigore infideles ad Christi fidem converti totaliter cogerentur; sed in hiis suis intentione et petitione ab omnibus ut phantasticus est repulsus...», Nicolai EIMERIC, *Dialogus contra lullistas* (de PUIG I OLIVER, ATCA, XIX (2000), 148, líns. 163-177).

Aprofito el moment de parlar de la llibertat de l'acte de fe per cridar l'atenció sobre el núm. 16 del capítol CCCXLVI del *Llibre de contemplació en Déu*, part del qual transcriuré en resumir tot seguit l'esmentat capítol, perquè en aquella frase «encerquen qual de les ligs demostra pus acabades vostres vertuts» hi podria haver el nucli doctrinal, a partir del qual creixeria el *Llibre del Gentil e dels tres Savis*.

tit, crec que és significatiu el fet que després de la caiguda de Sant Joan d'Acre el 1291, ell mateix modifica la formulació dels dits objectius, afegint-li la recuperació de la Terra Santa.¹⁸ Per això ens aturarem a analitzar més de prop bon nombre dels successius texts (per ventura pràcticament tots), que sobre el tema de les escoles de llengües anaren sortint sense treva de la seva ploma.

Ephrem Longpré en l'apartat X de la seva bibliografia lul·liana, el dedicat als *Écrits sur la croisade et les missions*,¹⁹ dona la llista de nou títols, datats entre el 1289 i el 1312. En realitat els escrits que parlen del tema són més, car aquells nou són només els que porten títol que recau en aquest camp; però d'escrits sobre missions i croada (als quals s'han d'afegir alguns documents que no tenen títol de llibre), n'hi ha més, car alguns es troben dins altres títols, també anteriors al 1289.

D'acord amb la integració de la reconquesta de la Terra Santa entre els objectius bàsics de l'activitat lul·liana posterior al 1291, que acabem de documentar en la nota 18, també ací distingirem entre els escrits lul·lians sobre la creació d'estudis de llengües orientals anteriors al dit any (secció primera) i els posteriors (secció segona).

18. Així, ja immediatament després de la caiguda de Sant Joan d'Acre, Ramon Llull s'adreçava a Nicolau IV, li recordava que ell «bono zelo pro infidelium conversione diu laborare non cessavit» (RAMBAUD-BUHOT, 99), però ara li presentava unes pàgines on exposava «quomodo Terra Sancta recuperari potest» (*ibid.*, 96); i elegit el successor, Celestí V, el desembre del 1294 li presentava la *Petició a Celestí V per a la conversió dels infidels*, on també li demanava convertir en llei general de l'Església (decretal) l'actuació destinada «a conquerre les terres dels infidels e la sancta terra d'oltramar» (PERARNAU, ATCA, I (1982), 32-33, líns. 30-31); hi insistia en el *Liber Apostrophe*, dedicat el 1296 a Bonifaci VIII: «...quod fides christiana vel fideles per eam possunt quamcumque aliam sectam per rationes convincere, cum inter omnes vias ad convertendum infideles et recuperationem Terre Sancte ista sit levior et amabilius ac magis congrua caritati, tantoque aliis viis fortior quanto arma spiritualia sunt corporalibus fortiora», ed. de Pere Posa, Barcelona 1504, f. xi^b; anys més tard, el 1305, associava en el *Liber de fine* els dos objectius: «...convertere infideles et reducere ad nostrae fidei catholicae unitatem, recuperando vestram carissimam sepulturam una cum civitate Ierusalem, et Terram sanctam» (MADRE, CC CM XXXV [RLOL IX, 251, líns. 47-49]; i el 1308, encetava així la *Disputatio Raymundi christiani et Hamar sarraceni*: «Dicitur quod quidam homo christianus arabicus, qui diu laboravit, ut infideles venirent ad sanctam fidem catholicam, et quod Terra Sancta, in qua Dominus Noster Iesus Christus vivus et passus fuit, recuperaretur...» (MADRE, CC CM CXIV [RLOL XXII], Turnholt, Brepols 1998, 172, lín. 5-8).

19. «Dictionnaire de Theologie Catholique», IX/1, 1108-1109; amb molt poca diferència, Tomàs i Joaquín CARRERAS ARTAU, *Historia de la Filosofía Española. Filosofía de los siglos XIII-XV*, I, Madrid, Asociación Española para el Progreso de las Ciencias 1939, 324-325, núms. 216-225: aquests indiquen deu títols, el primer dels quals, absent en Longpré, és el *Tractatus de modo convertendi infideles*, considerat obra indèntica amb l'*Epistola ad Nicolaum IV de recuperatione Terrae Sanctae*.

Secció primera: escrits anteriors al 1291

Tot porta a suposar que l'activitat literària de Ramon Llull començà en el decenni 1270-1280, i en llengua àrab, tal com ell mateix reafirma; de fet, el juliol del 1280 ja era acabada i copiada a Ciutat de Mallorca per Guillem Mestre, la traducció catalana del

1. *Llibre de contemplació en Déu*²⁰

Tinc la impressió que en aquest primerenc gran llibre lul·lià es troben molts dels elements, si no tots els que, esparsos, aniran apareixent en els escrits successius, elements que constituïrien l'alternativa realment cristiana (i com a tal, per ventura un pèl utòpica) a les croades, en la qual veuria dos extrems, que d'una manera o altra s'aniran repetint en els escrits amb els quals Ramon Llull durant quaranta anys intentarà de colpir la consciència dels cristians: un d'aquests extrems és individual i consisteix a exigir dels qui es vulguin oferir personalment a la dita empresa evangèlica, la disposició ascètica martirial, tal com hom pot llegir en el text del núm. 11 transcrit a continuació; recordem que aquesta serà per a Llull una auto-exigència absoluta, que encara explicarà la seva darrera aventura africana: la del llançament a l'extensió de la fe cristiana jugant-s'hi el tot pel tot; sense

20. HLF XLVIII; LONGPRÉ, I/1: AVINYÓ, 3; DD 1794; PLATZECK, 2; PERARNAU, 1. Una observació relativa als catàlegs acabats d'indicar, que normalment són els assenyalats en aquestes pàgines: es limiten als dels temps moderns, que ja són resultat dels estudis crítics destriant les obres autèntiques de les espúries; i assenyalen els que, ultra el títol de l'obra, proporcionen d'altra informació, de vegades considerable tant sobre el contingut de la mateixa com sobre els manuscrits i edicions que l'han transmessa o publicada; en aquest sentit, no sé si hom s'ha adonat que els de Díaz y Díaz per a les obres de Ramon Llull en llatí i el meu per a l'obra catalana es complementen almenys en el sentit que ofereixen informació de les còpies manuscrites, en la o les quals l'obra corresponent és conservada. BONNER, OS, II, 554, III.10 i III.10a, es col·loca, tal com la numeració indica, a mig camí entre la continuïtat i la independència, i es dispensa d'assenyalar manuscrits, però indica edicions.

Ed.: OBRADOR, FERRÀ, GALMÉS, ORL II-VIII, Palma de Mallorca 1906-1914, c. CXII, 10-12 (vol. IV, 58-59) i c. CCCXLVI, 10, 14 i 26 (vol. VIII, 370, 372 i 378); OE II, Barcelona 1961, 340/I, 1150-1151 i 1154; Ed. llatina: SALZINGER, MOG, IX-X (RD 302); PETIT, París 1504 (només dels dos primers llibres); el text ací reproduït és el de les ORL. El capítol CCCXLVI en traducció francesa és editat per SUGRANYES DE FRANCH, *Raymond Lulle docteur des missions*, Scöneck-Beckenried 1954, 119-128.

Jaume BORRÀS I RULLAN, *Espíritu del beato Ramón Lull*, Palma 1909, dedica el primer capítol a *Ramón Lull y la conversión de los infieles*, i reporta fragments dels següents capítols del *Llibre de contemplació* segons l'edició llatina del MOG: 303, 346/18, 204/25, 112, 346; i algun del llibre, *De primera i segona intenció*, sobre l'ús de la força.

La data del 1280 per a l'acabament de la còpia del *Llibre de contemplació* consta en el colofó de l'exemplar de Milà, Ambrosiana.

cap mica de dubte, l'autodonació de Jesús fins a la mort en creu deu ésser la raó última de la inclusió de la disponibilitat martirial en una alternativa cristiana a les croades;

L'altre extrem és d'aplicació col·lectiva o institucional i ja es pot veure en els capítols CXII, 10-12, CCIV, 25-27, i CCCIII, 10. 15, del *Llibre de contemplació en Déu*: consisteix a propugnar que els cristians no facin guerra als sarraïns (o als infidels en general), ans segueixin l'exemple de Jesús i dels apòstols, tal com podem llegir en els tres punts del capítol CXII copiats a continuació; el fet de no aplicar aquesta metodologia dels inicis del cristianisme causa una doble conseqüència: la inutilitat de la croada²¹ i la no conversió al cristianisme ans l'enduriment dels infidels en llur religió.²² El judici negatiu que a Ramon Llull mereixen els cavallers segurament no s'ha de veure en clau purament social, ans eclesial, car la cavalleria era, teòricament, un servei a la comunitat cristiana (i per això, també Llull li assenyalarà el camí de l'autenticitat en el *Llibre de l'orde de cavalleria*); llegim, doncs, aquella crítica primerenca:

«Cap. CXII (GALMÉS, ORL, IV, 57-63; ARBONA, OE, II, 340/I): *Com hom se pren guarda de so que fan los cavallers*

«10-12. Gloriós Senyor, piadós, humil, douç, simple e suau, molts cavallers veig que van en la sancta terra d'outramar e cuiden aquella conquerre per força

21. Crec que cal subratllar la coincidència entre Ramon Llull i Arnau de Vilanova a l'hora de criticar la inutilitat de les croades: la de Llull resulta clara en els tres fragments del capítol CXII copiats a continuació; la d'Arnau de Vilanova es pot veure ja en el text primitiu del *De consummatione saeculi* o *De adventu anticristi*, presentat a l'Estudi de París el 1299, publicat en aquestes pàgines d'ATCA, VII-VIII (1988-1989), 146, lín. 508-515, al final de les quals trobem aquesta tesi, superescandalosa en aquells moments en què feia tan pocs anys que s'havia perdut (el 1291) Sant Joan d'Acre: «...cum verbum Christi sit immutabile, frustra nituntur citra tempus illud fideles possessionem illius Hierusalem acquirere et tenere pacifice», tesi reafirmada en la pàgina 149, líns. 666-668 i 672-676; i sobretot en la resposta a les primitives objeccions, *ibid.*, 163, líns. 1250-1271, que s'acaben d'aquesta manera: «Qui vero dicunt quod ipsa [Ecclesia] hortatur fideles accingi principaliter ad possidendum terrenam Hierusalem, detrahunt ei nimis, quia non tantum asserunt eam ignorare verbum Magistri et Sponsi sui, dicentis in *Luca*: ‚Hierusalem calcabitur a gentibus donec impleantur tempora nationum’ (Lc XXI, 24), sed etiam ignorare quid ad eam proprie pertineat ex ordinatione Illius»; em permeto de suggerir que per aquest tema hom vegi les pàgines del meu *El text primitiu del De mysterio cymbalorum Ecclesiae d'Arnau de Vilanova. En apèndix el seu Tractatus de tempore adventus Antichristi*, dins ATCA, VII-VIII (1988-1989), 7-52, en particular 38 i nota 138. La diferència amb Llull és frapant: malgrat la pèrdua de Sant Joan d'Acre, Arnau de Vilanova no integrà la reconquesta de Terra Santa en el seu programa reformador; per a ell la vinguda de l'anticrist i amb ell els temps finals, eren cosa que s'havia de complir durant el segle XIV, entorn el 1370.

22. «Com sia cosa que los crestians e los sarraïns guerregen entel-lectualment en ço que no s'acorden ne-s convenen en fe ni en creença, per açò, Sényer, guerregen sensualment, per la qual guerra esdevenen los hòmens nafrats e cativats e morts e destruits...» *Llibre de contemplació*, cap. CCIV (ARBONA, OE, II, 604/I, núm. 25).

d'armes. On, com ve a la fi, tots s'hi consumen sens que no vénen a fi de ço que-s cuiden. On, par-me, Sényer, que lo conqueriment d'aquella sancta terra no-s deja conquerir sinó per la manera on la conquesés vós e-ls vostres apòstols, qui la conquerís ab amor e ab oracions e ab escampament de làgremes e de sang.

«11. Con lo sant sepulcre, Sényer, e la sancta terra d'outrammar par que-s deja conquerre per predicació mills que per força d'armes, faen-se a avant, Sényer, los sants cavallers religioses e guarnesquen-se del senyal de la creu, e umplen-se de la gràcia del Sant Espirit e vagen preïcar veritat de la vostra passió als infeels, e escampen per la vostra amor totes les aigües de lurs ulls e tota la sang de lurs cors, axí com vós feés per amor d'ells.

«12. Tant cavaller e tant noble príncep és anat en la terra d'outrammar, Sényer, per conquerre, que si a vós plagués la manera, bé par ver que l'haguessen tolt a sarraïns qui, mal nostre grat, la posseïxen. On, segons açò, Sényer, és significat als sants religioses que vós los esperats cada dia com ells facen per amor de vós ço que vós feés per amor d'ells; e poden ésser certs e segurs que si ells se giten a martire per amor de vós, que vós los exoïrets de tot so que ells volran complir en est món per donar laor de vós.»

En el capítol CCCXLVI hom por assisir a la primera gestació d'una teoria lul·liana global de la conversió dels infidels, sota aquest títol:

«Cap. CCCXLVI: *Com hom adora e contempla son Déus gloriós que li demostre art e manera per la qual pusquen ésser endreçats e convertits los infeels a carrera de perdurable benayransa.*

Caldria transcriure sencer aquest capítol CCCXLVI, però en la impossibilitat de fer-ho, en copio el text dels núms. 10, 14 i 26, afegint pel meu compte entre parèntesis quadrats el significat de cada una de les lletres majúscules, utilitzades per Llull en aquest text. Els trenta punts del dit capítol exposen les 'figures sensuales', és a dir, les tretze lletres majúscules equivalents a altres tants conceptes, a partir de dos pressupòsits, ultra l'alternativa a la qual ens acabem de referir: la reafirmació de la voluntat salvífica de Déu en el punt 27 i la del respecte escrupolós de la llibertat tant de creients com d'infidels en l'acte de fe.²³

23. La significació de les majúscules substitutives de conceptes es troba a OE, II, 1149; la voluntat salvífica és reafirmada en el núm. 27 (OE II, 1154/I); la reafirmació del respecte a la llibertat, en el núm. 24 (OE, II, 1153/II), tal com anirem trobant en aquest resum d'aquell capítol.

Les idees del capítol CCCXLVI del *Llibre de contemplació* es troben també en *Doctrina pueril*, cap. LXXXIII, *De la manera segons la qual los infeels poden ésser convertits a la santa fe christiana* (SCHIB, *Els Nostres Clàssics*, A/104, Barcelona, 1972, 194-197); n'hi ha traducció francesa en SUGRANYES DE FRANCH, *Raymond Lulle...* (citada en la nota 20), 91-93; en particular les de l'obligació de clarificar als no-cristians el sentit dels articles de fe; i de potenciar la disponibilitat de tants religioses a missionar als infidels ensenyant-los llurs llengües.

Cal dir que aquest capítol no és sols una exposició objectiva d'idees (núm. 1), ans encara formulació d'una pedagogia que intenta de convèncer la N (és a dir, l'enteniment de l'home), «lo qual reeba totes les significances» (és a dir, si no m'erro: les idees) «damunt dites per entenció que pusca apercebre e conèixer l'art e la carrera e la manera com hom pusca convertir tot lo món a via de salvació» (núm. 2), en línia recta amb la manera de Crist i dels apòstols: «enaxí com vós ab la vostra passió e ab los apòstols començàs la manera com los errats ixen d'error, que ara retornets aquella manera e devoció que adoncs era en lo món com vós e-ls apòstols morís e ploràs per sanar e lavar nostres langors e nostres culpes» (núm. 3): tenim, doncs, formulada l'alternativa, a la qual m'he referit més amunt.

I és digna d'ésser remarcada la insistència amb què en responsabilitza tot el poble cristià, «ço és lo sant apostoli e los cardenals, e-ls prelats, e-ls religiosos, e-ls prínceps e-ls altres crestians» (núm. 4; també núm. 5): i el núm. 6 insisteix en l'obligació de tots els cristians d'actuar realment, d'obra, amb igual intensitat amb què saben, poden i volen, tenint en compte que «no ha en l'E (el món) null poble qui haja tan gran poder ni saber en honrar son creador com ha la C (tots los crestians)» (núm. 7, idea repetida en el núm. 9).

Llull, però, constata un detall, que per a ell és significativament important: el desequilibri en el cos social cristià i en l'estrat dels seus dirigents entre saber i poder, d'una banda, i voler efectiu de l'altra, tal com diu el text del núm. 10, transcrit a continuació:

«10 (GALMÉS, 370; ARBONA, OE. II, 1150-1151). Rei dels Reis e Senyor dels senyors, qui sots amor de mes amors. Qui vol ésser ajudador e consentidor com lo món venga tot a la sancta fe romana, covén-se que s'esforç aitant com pusca com la I [potència motiva] se mova aitant com lo voler de la C [tots los crestians], com és lo poder e-l saber qui és en la C [tots los crestians]. On, com la D [significació de C] demostre a la N [enteniment del home] que en la C [tots los crestians] lo sant pare apostoli e sos companyons han poder e saber de fer mostrar diverses lenguatges als sants religiosos, los quals la D [significació de C] demostra ésser en la C [tots los crestians], adoncs cové que hom s'esforç aitant com pusca com la I [potència motiva] se mova per tota la G [franc poder, saber e voler dels crestians] del apostoli e dels cardenals, per tal que la I [potència motiva] egualment se mova en la G [franc poder, saber e voler dels crestians] dels sants religiosos qui per gràcia vostra han poder e saber de convertir los infels pus que la I [potència motiva] sia egualment en lur voler ab lur poder e saber, ajudat e licenciat per la G [franc poder, saber e voler dels crestians] del Papa e dels cardenals en la qual sia la I [potència motiva] egualment en voler ab lo poder e-l saber.»

Llull, però, no es fa il·lusions, perquè constata un desequilibri, que per a ell és perillós, car ataca una de les idees lul·lianes bàsiques, la de la

necessitat o de la dinàmica d'equilibri entre els valors tant humans com cristians; i veu desequilibri entre el saber i poder de la comunitat cristiana d'una banda i el voler, de l'altra, cosa que allunya de la de Déu la figura que d'ella mateixa dóna la comunitat cristiana: «...la C (comunitat de cristians) és franc a egualar la I (potència motiva) a honrar A (Jesucrist) per tota la G (la llibertat de les potències espirituals) de la C (el conjunt de cristians) car, si no ho era, la B (significació de Jesucrist) no poria demostrar a la N (entèniment de l'home) la L (acabament o realització perfecta) en l'A (Jesucrist)» (núm. 11); aquesta és una situació que afecta els més responsables de la comunitat de dues maneres: és més fàcil que l'equilibri es trobi en persones individuals que en el conjunt de l'Església (núm. 12); i segon, el conjunt de la jerarquia té la responsabilitat de fer moure tot el cos social, tal com ens diu el text del núm. 14:

«14 (GALMÉS, 372; ARBONA, OE, II, 1151/II). «...la art e la manera [com la veritat vensa son contrari] és que hom faça tant, que mova primerament la potència sensitiva d'aquell e aquells qui han major la G [franc poder, saber e voler dels crestians] en la C [tots los crestians] que ls altres individus de la C [tots los crestians], per tal que la I [potència motiva] se mova egualment en la G [franc poder, saber e voler dels crestians] del sant pare apostoli e dels cardenals e dels prelats e dels religioses e dels prínceps; car si la motiva potència mou lo poder e-l saber ab lo voler dels damunt dits, de necessària se cové que la L [acabament] entre en la C [tots los crestians], e per la C [tots los crestians] en la E [món] ab la ajuda de A [Jesucrist]; e si tant és que la I [potència motiva] no pusca moure la G [franc poder, saber e voler] dels damunt dits, cové que aquells qui són moguts per la I [potència motiva] ab egual voler del poder e-l saber, que preguen tant e adoren e contemplen tant l'A [Jesucrist] e que facen tantes d'affliccions, d'entrò que la A [Jesucrist] per mèrit d'aquells mova lo voler segons lo poder e-l saber que ha donat al sant apostoli e als altres damunt dits.»

Suposada, doncs, la campanya de tota l'Església, pregant, adorant i contemplant, fins a merèixer que Jesucrist mogui eficaçment la voluntat del papa, és lògic que desemboquem en aquella part que assenyala allò que aquest hauria d'assegurar, car «la motiva sensual no-s pot moure sens l'entel·lectual ni los individus de la C (conjunt dels cristians) no-s poden moure a convertir l'E (el món) sens lo moviment entel·lectual e sensual de la major G (capacitat de decisió lliure per poder, saber i voler), qui és en l'E (món), loctinent de l'A (Jesucrist)» (núm. 15); a ell pertoca la iniciativa en una acció diguem diplomàtica d'abast internacional: «...cové que primerament la I (potència motiva) se mova en lo cap de la C (conjunt dels cristians) per tal que tota la C se mova per lo moviment del cap a honrar A (Jesucrist), metent l'E (món) en la C (conjunt dels cristians); on, per açò cové que sien trameses missatgers als sarraïns..., los quals sarraïns vegen les

coses en les quals s'acorden e-s desacorden ab la C (conjunt dels cristians)... e en ço en què s'acorden cové que la I (potència motiva) moven en ço que-s desacorden, per tal que ab raons e ab qüestions encerquen qual de les lig's demostra pus acabades vostres vertuts a la N (enteniment de l'home)» (núm. 16).^{23bis}

No cal dir que el primer tema doctrinal en què cal la clarificació és el de la Unitrinitat de Déu i Encarnació del Verb, «car en ço que ells (els sarraïns i els jueus) oen trinitat, se cuiden que cream en tres déus, lo Pare que sia ans que-l Fill; e en ço que oen encarnació, se cuiden que cream que la deïtat s'alteràs e morís» (núm. 17; assenyalem que el darrer text lul·lià presentat en aquesta rècula de llibres lul·lians, el *Liber de participatione christianorum et sarracenorum*, la darrera paraula, doncs, de Ramon Llull en el tema incidirà i insistirà en aquest punt del, diguem-ne, intercanvi d'estudiants, que acabem de recordar); aquest és un objectiu considerat per Llull tan important, que ell accepta «que l'A (Jesucrist) ha donat poder a la C (conjunt dels cristians) que destrenya alguns sarraïns qui són catius e alguns jueus, e per força lur faça mostrar la nostra creença en qual creu en lo subject e en lo predicat, com se diu: Un Déu en Trinitat, e com se diu: Lo Fill és encarnat» (núm. 18), sempre, però, plenament respectada la llibertat de les persones: «...si l'A (Jesucrist) forçava lo franc voler dels errats e-ls constreyia a entrar en la C (conjunt dels cristians), o si forçava lo franc voler de la C que constretament forçassen los errats d'entrar en la C, la M (idea de plena realització o plenitud) demostraria a la N (enteniment de l'home) que la L (plenitud de realització) no seria en l'A (Jesucrist) ni en la C (conjunt dels cristians); on, per açò la N (enteniment de l'home) entén que l'A (Jesucrist) no vol ésser contra lo franc voler de la C (conjunt dels cristians) ni dels infeels; car si ho era, seria lo creador contra lo franc voler qui és en sa creatura; e açò és cosa impossívol» (núm. 19); en la hipòtesi contrària, la de no respectar la lliure voluntat humana, «la M (idea de perfecta realització) demostra defalliment de la L (perfecta realització) en la C (conjunt dels cristians)» i «los infeels no poden entrar en la C ni la C no és digna que ells hi entren, pus los hi vol metre contra ço que la B (idea de Jesucrist) demostra de A (Jesucrist)» (núm. 20). L'única força permesa és la de la defensa: «...és leguda cosa que per armes e per força sensual se mova la I (potència motiva) sensual de la C (conjunt de cristians) contra la I sensual dels infeels, qui vol destruir la I sensual de la C... On, si lo cap de la C prenia tant de tresor e de la renda de la G (franc poder, saber e voler de C) e l'assignava totstemps a moure la I (potència motiva) sensual e entel·lectual de la C (conjunt dels crestians) contra la I sensual e entel·lectual dels infeels, adoncs la forma potencial de

^{23bis}. Aquestes idees són les que expliquen el *Llibre del gentil e los tres savis*, com també el fet que sembli una simple exposició, sense resultat final: n'hi havia prou d'exposar «qual de les lig's demostra pus acabades vostres virtuts a la N» (enteniment humà).

la L (realització acabada) vendria de potència en actu en l'E (món) e de l'E en la C, tant tro que tota l'E seria sotsmesa a la C, per la qual subjecció la I (potència motiva) mouria tota la G (franc poder, saber e voler de C) de l'E (món) a loar e a glorificar l'A (Jesucrist) en la C (comunitat dels cristians)» (núm. 21), car «la G (el conjunt de potències humanes lliures) qui no és en la C seria molt mellor en la C que com és fora la C» (núm. 22), cosa que serà possible quan «la C porà contenir tota la G (potències humanes lliures) de la C pus tota la I (potència motiva) se do a la primera entenció ab les coses entel·lectuals e do la segona entenció a les coses sensuais» (núm. 23), exactament igual com «més són los infeels que vostra humana natura e los apòstols meteren en la C (conjunt dels cristians) ab armes entel·lectuals, que los infeels que la C ha meses en si mateixa ab armes sensuais» (núm. 24).

El quadre mental dibuixat en els núms. 17-24 és summament important perquè hi són reafirmats uns quants principis bàsics: els de la necessitat de clarificació doctrinal oferta als infidels, ni que fos mitjançant institucions didàctiques, *ad hoc*; el del respecte absolut a la llibertat de la persona en el punt de la proposició i acceptació de la fe cristiana; i el que l'única situació en què la violència és lícita és el de la defensa davant l'atac violent. I recordem que el darrer principi, davant el fet de la pèrdua de Sant Joan d'Acre per atac bèl·lic sarraí, portarà a la integració de la croada dins la proposta lul·liana de la conversió dels infidels.

El quadre dibuixat en els dits paràgrafs no era una entelèquia, car en aquell moment eren molts els cristians de tot estament disposats a seguir el camí proposat, jugant-s'hi la vida: «molts hòmens són en la C (conjunt dels cristians), religioses e lecs, qui volrien morir per honrar l'A (Jesucrist) en l'E (món)» (núm. 25) i és responsabilitat de tots els membres de l'Església, en el grau del propi estament, assegurar que tal bona disposició no es frustri:

«26 (GALMÉS, 378; ARBONA, OE, II, 1154/I). «Celestial Senyor. Com alguns dels hòmens de la C [tots los crestians] són a açò venguts que són moguts per la I [potència motiva] entel·lectual a honrar la A [Jesucrist] per tota l'E [món] e no dubten mort a soferre per amor de l'A [Jesucrist], adoncs cové que lo cap de la C [tots los crestians] e sos conselladors e los prínceps e ls prelats se moguen a donar art e manera com los benaurats moguts entel·lectualment a honrar l'A [Jesucrist] en l'E [món], se mouen sensualment per tota l'E [món] per tal que l'A [Jesucrist] sia honrada per tota l'E [món], la qual art e manera és, Sényer, que hom lur do maestres e libres e despeses per tal que <s> pusquen moure sensualment segons lo moviment entel·lectual; e cové que ab los libres qui mills demostren veritat de la A [Jesucrist] e mills donen devoció a la C [tots los crestians], hom retorn la devoció qui era en lo temps dels apòstols; car per la innorància que la N [enteniment del home] ha com no sap reebre la B [significació de Jesucrist], no pot aver la G [franc poder, saber e voler dels crestians] devoció com se mova per la I [potència motiva] entel·lectual-

ment ni sensual, e per assò pert-se que tota la G [franc poder, saber e voler dels crestians] de l'E [món] no pot entrar en la C [tots los crestians].»

I així som arribats, primer, a veure integrades les escoles de llengües dins la teoria global de la conversió dels infidels; i a la conclusió, que reafirma la voluntat salvífica de Déu i insisteix en aquests punts:

a) «...tot lo mellor ordonament que hom pogués fer a convertir l'E (món), seria que per raons necessàries hom li feés conèixer ço que la B (significació de Jesucrist) demostra a la N (enteniment de l'home) de l'A (Jesucrist)» (núm. 27);

b) que «lo cap de la C (conjunt de cristians) ordonava que aquells on la L (realització completa) seria pus fortment fossen sos procuradors, e si los cardenals ordonaven que aquell on la L seria pus fortment fos lo cap de la C, adoncs hauria la I (potència motiva) ocasió com mugués per tota la C per tal que entràs en ella tota la G (la capacitat de les potències humanes lliures) de l'E (món)» (núm. 28);

c) la campanya de conversió ha de començar pels qui són més pròxims, els sarraïns: «...los sarraïns s'acosten més a la C (comunitat dels creients) que nulles altres creences... per açò és pus leugera cosa de convertir los sarraïns que null altre poble... pus la C hagués convertits los sarraïns, leugera cosa seria puixes tot l'als a convertir qui és el l'E (món)» (núm. 29).

La darrera conseqüència és la crida a tots els qui poden col·laborar en l'empresa: «...qui és en la C vertader amador de l'A (Jesucrist) faça's avant ab gran I (potència motiva) en la G (facultats lliures de l'esperit humà) per tractar amant, adorant, contemplant ferventment l'A (Jesucrist) com sia honrada per tota l'E (món)...» (núm. 30).

Guillem Mestre, regent les escoles de gramàtica de la Seu de Mallorca, acabava la còpia de la versió catalana del *Llibre de contemplació*, el juliol del 1280. Aquesta és, si no m'erro, l'alternativa a les croades que Ramon Llull havia reelaborat després que el segon concili de Lió, del 1274, havia dedicada la seva primera constitució a reafirmar la vigència del 'subsidiium Terrae Sanctae', és a dir, de la croada²⁴

2. *Llibre qui és contra Antichrist*, 1274.²⁵

Les idees expressades en els dos apartats que aquest llibre dedica al tema de la conversió dels infidels (els intitulats *De vida activa. De contemplació*

24. La constitució *Zelus fidei* es pot llegir en Giuseppe ALBERIGO et alii, *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*,² Basilea, Herder 1962, 285-288.

25. HLF, CCXXXIX; LONGPRÉ, IV/10; AVINYÓ, 50; DD 1765; PLATZECK 61; PERARNAU, 33.

[148-154, lín. 1410-1492] i *De vida activa. De guerres e de batalles* [154-157, líns. 1493-1537, d'on no transcriu cap fragment]), són pràcticament totes les mateixes que ja coneixem pel *Llibre de contemplació* i sobretot pel seu capítol CCCXLVI, a les quals manca un punt significatiu, el de la possibilitat d'emprar la violència amb finalitat defensiva, que coneixem pel núm. 21 del citat capítol; però s'hi han afegit alguns detalls complementaris: la citació de l'*Art abreuçada d'atropar veritat*, com a llibre de referència per a la formació dels misioners lul·lians, que ens porta entorn els anys 1273-1275, en què, segons Platzeck (i d'altres), aquesta art primitiva fou escrita; que la violència de guerres i batalles (suposo que podem llegir: de croades) «és semblant a la primera segons que los sarraïns han començada e muntificada lur secta. E açò matex se segueix dels tartres e dels infaels, qui per armes de fust e de ferre alcien los hòmens, sens que no·ls endrecen ni·ls vençen ab armes de fe...» (156, lín. 1520-1524); la terça és el fragment en el qual sembla localitzar, sense dir-ho explícitament, la ubicació de Miramar; el copiem a continuació:

«...cové fer en los llochs seperats, agrests, delitables, estudis de diverses lenguatges e que en aquells studis sien hòmens savis, en scièncias de philosophia e theologia studians, per tal que vagen prehicar los infaels, los quals deu hom preïcar per rahons necessàries... Aquells preïcadors cové ésser tan devots a martire que no dubten mort ni turmens a sostenir per nostre senyor Déus. E cové que vaien als infaels e que disputen ab ells sobre·ls articles, sigüent la manera de la *Art abreuçada de trobar veritat*, la qual als infaels sia mostrada e sia a ells mostrada comuna philosophia e theologia sots breus començaments necessaris per tal que per l'effectu en philosophia sia demostrada veritat dels articles en theologia... Los preïcadors demunt dits deuen ésser triats e alets de les religions e dels hòmens setglàs covinents al sant offici damunt dit. E cové que sien

Ed.: PERARNAU, ATCA, IX (1990), 7-182, en particular 149-154: aquestes pàgines haurien d'ésser reproduïdes íntegres perquè exposen amb una certa globalitat i brevetat el pensament inicial de Ramon Llull sobre el tema; però nomès n'he reportades les frases més significatives per al punt de les escoles. SCHIB, Palma de Mallorca 1996.

Quant a la frase inicial del primer fragment, gairebé poètica, que sembla indicar, sense esmentar-la, la localització de Miramar, cal recordar que, una pàgina abans, trobem: «...ésser apartat e separat dels lochs poblats e habitar hom en los boscatges e rmitatges és afflictió per absència de sos parents e per solitud e per fretura de les coses, que hom ha necessàries en ses malalties e en altres coses necessàries semblants a aquestes», *ibid.*, 147, líns. 1394-1398: és la contrapartida i alhora ocasió de preguntar-se: per què fou escollida la Serra de Tramontana entre Valldemossa i Deià per a establir-hi un convent-col·legi de llengües orientals? Les localitzacions assenyalades en els textos posteriors van totes, gairebé sense excepció, o a la cúria romana itinerant o a ciutats universitàries: com s'explica la localització de Miramar?

Les previsions lul·lianes sobre l'Anticrist alimentarien un segle més tard les acusacions de Nicolau Eimeric a lul·listes valencians, tal com hom pot veure en l'estudi de Jaume de PUIG I OLIVER, *El 'Dialogus contra lullistas' de Nicolau Eimeric*, publicat en aquestes pàgines del volum XIX (2000), 85-88.

nodrits a morir e a desirar morir per exelçar la fe sancta. E cové que sien tremeses als infaels per llurs maiors e per lo sant apostoli... Establiment e ordonament cové ésser fet com lo sant pare apostoli tremetra als reys dels infaels que li tremeten hòmens savis en llurs sextes e que a aquells sia mostrat latí e los libres, per los quals la fe chrestiana és revelada e demostrada ésser en veritat. E que sien a aquells savis dons donats e agredablement sien servits e que retornen en llurs terres paguats del acullyment que hom a ells haurà fet. E tot aço se cové a la art de convertir los infaels, per tal que aquells la fe cathòlica recompten en llurs terres e que se'n vagen ab enteniment il·luminat e ab consciència nafrada per la sciència que enfre los chrestians hauran apresada sobre la revelació de la fe cathòlica».

3. [Petició de Ramon Llull a l'Infant Jaume de Mallorca i d'aquest al papa Joan XXI per a la fundació de Miramar. Butlla fundacional d'aquest papa, 1275-1276].²⁶

És realment mala sort que de l'únic cas en què els projectes institucionals de Ramon Llull es traduïren en un resultat tangible (i de quina importància, almenys paradigmàtica), no n'hagi restat cap altre document que el que representa la darrera paraula en la fundació i enfortiment insti-

26. Aquesta petició (o aquestes peticions) ni s'ha[n] conservat, ni, que jo sàpigui, se n'ha conservada notícia documental. Però, sobretot la segona ha d'ésser suposada amb seguretat absoluta, car és impensable que la burocràcia curial romana emanés un document oficial, sense que aquesta tingués un precedent escrit immediat, també oficial. De més a més, en la butlla consta que hom havia assegurat al papa que la fundació de Miramar per part de Jaume II de Mallorca era formulada en document públic: «prount in patentibus litteris inde confectis tuo sigillo munitis plenius dicitur contineri»; «dicitur»: si preguntem, «on al papa li és estat dita oficialment tal cosa», no crec que hi pugui haver dubte a assenyalar la instància oficial. D'altra banda, l'existència de tals súplices o instàncies escrites adreçades a la Santa Seu en petició de concessions i la conservació d'almenys algunes d'elles a l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA), acaba d'ésser confirmada per dues de contemporànies (una de les quals, del mateix Jaume II de Mallorca), trobades i publicades per Giulio BATELLI, *Suppliche al papa di Giacomo II, re di Maiorca, e di Giacomo II, re di Aragona*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 31 (2001), 3-32, en especial, 8-10.

La butlla papal *Laudanda tuorum* és registrada a l'ASV, *Reg. Vat.*, 38, f. 15v-16r; és publicada dins *Bullarium Franciscanum*, III, Romae 1765, 253-254; la pàgina del registre vaticà és reproduïda en fotografia per Sebastián GARCÍAS PALOU, *El Miramar de Ramon Llull*, Palma de Mallorca, làmina entre 256-257; la relació del *Llibre contra Anticrist* amb la butlla fou assenyalada per mi en *El Llibre contra Anticrist i la butlla de Joan XXI a favor de Miramar*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», IX (1990), 233-239. Hom pot trobar una síntesi de les vicissituds de Miramar en Joan MAURA, bisbe d'Oriola, *Lo B. Ramon Llull, fundador del primer colegi de llengües orientals*, dins «Revista Lul·liana», II (1902), 260-266; Joan ROSSELLÓ, *Miramar en el devenir de la historia (XIII-XVIII)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 45 (1989), 215-231; i fins als inicis de l'Edat Moderna en Jaume ALBERTÍ ALBERTÍ, Ramon ROSSELLÓ VAQUER, *Història de Valldemossa (1230-1516)*, (Na Fàtima, 1), Valldemossa, Obra Cultural Balear/Documenta 1999, 213-230.

tucional del convent i estudi de Miramar. Per aquella butlla papal sabem l'existència de documentació prèvia: 1. un acte públic escrit de Jaume II de Mallorca, encara príncep, 'establint i ordenant' (statuisti et etiam ordinasti... deputasti', que jo traduiria 'fundant i dotant') el dit convent-estudi; 2. un document del ministre provincial de la província d'Aragó 'ordenant i establint' (ordinationem et institutionem) per part de l'orde el dit convent i estudi dins l'Ordo Fratrum Minorum; 3. les 'patentes litterae' (és a dir: document públic) tuo sigillo munitae' de l'infant-rei de Mallorca assignant a Miramar rendes procedents de béns reials; 4. la súplica o instància de l'infant-rei al papa (supplicasti) demanant-li la confirmació papal a favor del mateix convent i estudi; i 5. una intervenció, sembla, del ministre general de Framenors precisant d'acord amb la solució donada per la Santa Seu a la voluntat franciscana de no posseir propietat, la del 'simplex facti usus', sense que l'orde pogués pretendre cap dret de propietat ni damunt Miramar ni damunt les rendes assignades a la seva financiació per l'infant-rei de Mallorca. I em pregunto si, ultra tota aquesta documentació oficial, el o els prec de Ramon Llull al seu infant-rei no deixaren cap constància escrita, tal com en deixarien les peticions al rei de França, objecte d'aquestes pàgines.

Som, doncs, en allò que afecta la institució de Miramar, obligats a limitar-nos a la butlla, per enèsima vegada transcrita també a continuació, a partir de la còpia registrada en el volum corresponent ara a l'Archivio Segreto Vaticano. I, quant al rerefons teòric, no hi trobem res d'altre que allò que ja sabem o pel *Llibre de contemplació* o pel *Llibre qui és contra Anticrist*. El primer ens fa adonar que per a Llull Miramar representava treure's de la consciència aquella acusació que hem trobat en el capítol CCCXLVI, on insistia en el desequilibri entre el saber i el poder d'una banda, i el voler 'amb acabament' o en efectiu de l'altra; el segon ens proporciona la indicació sobre l'emplaçament de la institució destinada a la formació dels 'missioners lul·lians'.

En algun punt, però, Miramar s'aparta de les propostes anteriors: en el fet que el convent és limitat a framenors, i encara a tretze, i tancat als altres possibles aspirants, quan les propostes anteriors eren explícitament obertes a tots els grups socials, tant religiosos com seglars; i pel fet d'ésser una escola per a la formació de franciscans, també resultava limitat, car no preveia aquella funció d'acolliment d'estudiants no cristians que havien de clarificar entre els seus quina és realment la doctrina cristiana sobretot en els punts de Trinitat i d'Encarnació.

Miramar demostra també el predicament o la influència de què Ramon Llull gaudia davant el seu príncep-rei, des del moment que el pogué convèncer a una empresa de tanta envergadura institucional, envergadura mesurable en el fet que li calia la implicació de la Santa Seu i de les instàncies provincial i suprema de l'orde franciscà, i en la responsabilitat assumi-

da en la financiació de l'empresa. Tot seguit és transcrita sencera la butlla papal, ni que només sigui perquè és font única d'informació, almenys per al temps de la constitució del convent- escola de Miramar; diu així:

«Laudanda tuorum progenitorum vestigia, in quibus devotionis et fidei zelus resplenduit, studiis salubribus imitans, et tamquam filius benedictionis et gratiae ad eiusdem fidei terminos ampliandos anhelans: ut qui in terris magnitudine preemines, altum tibi locum constituas in excelsis, pro tue ac eorumdem progenitorum animarum remedio statuisti et etiam ordinasti ut in insula Maioricensi ad te iure hereditario pertinente in loco qui dicitur Dayà in parochia Sancti Bartholomei Vallis de Mossa monasterium sive locus religiosus de tuis bonis propriis construatur, in quo tredecim fratres ordinis minorum qui, iuxta ordinationem et institutionem provincialis ministri, continuo in arabico studeant, commorentur, ut tandem instructi competenter in illo ad terras paganorum se conferant animarum profectibus intendentes; et ne fratrum ipsorum studium necessariorum defectus impediatur vel perturbet, quosdam redditus ad te spectantes, ex quibus eisdem fratribus huiusmodi necessaria ministrarentur, specialiter deputasti, prout in patentibus litteris inde confectis tuo sigillo munitis plenius dicitur contineri; unde Nobis humiliter supplicasti ut sub protectione Apostolice Sedis et nostra locum recipientes eundem, in quo per ministrum provinciam huiusmodi fratrum numerus iam est ad hoc per Dei gratiam institutus et inibi per eosdem laudabiliter studio insistitur memorato, aliaque premissa pia intentione a te edita confirmare de benignitate Sedis Apostolice curaremus. Nos itaque, qui tuis precibus annuentes favorabiliter, quod in hac parte per te pie, ac provide factum est, ratum et firmum habentes, id auctoritate Apostolica confirmamus et presentis scripti patrocinio communitum. Nolumus autem, prout dilecti filii..., Generalis Minister, et Fratres ipsius ordinis cupiunt et etiam de intentione prefati Nobilis processisse videtur, quod eidem ordini seu prefatis, aut quibuscumque aliis ipsius ordinis fratribus, vel aliis pro eis, in monasterio seu loco prefatis, vel in perceptione dictorum reddituum proprietatis, vel dominium, aut aliquod ius in percipiendo eosdem redditus, sive actio, vel petitio in eisdem aliquatenus acquiratur, ita quod professioni, vel regule dicti ordinis propter hoc nullatenus in aliquo derogetur. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam Nostre confirmationis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem, etc. Datum Viterbii xvi. kalendas decembris pontificatus nostri anno primo.»²⁷

27. La *Vita coetanea* resumeix així la fundació de Miramar: «Svb eodem tempore impetravit etiam Raimundus a praedicto rege Maioricarum unum monasterium construere in regno suo, et possessionibus dotari sufficientibus, ac in eodem tredecim fratres Minores institui, qui linguam ibidem discerent arabicam pro convertendis infidelibus, ut superius est expressum. Quibus, necnon et aliis succedentibus aliis in eodem monasterio, perpetuo de praedictis possessionibus ad eorum necessaria ministrarentur singulis annis quingenti floreni» (HARADA, CC CM xxxiv [RLOL viii], 282, líns. 209-216). Sobre aquest important tema, vegeu Joan MAURA I GELABERT, *Lo beat Ramón Lull fundador del primer col·legi de llengües orientals*, dins «Revista Luliana», II (1902), 260-266; i amb més amplitud, Sebastián GAR-

4. *Blanquerna*. c. 1285?²⁸

Aquest llibre i el següent (*Liber Tartari et christiani*) els veig formant una unitat, no sols perquè ambdós tenen per protagonista el personatge lul·lià de Blanquerna, cosa que el text diu de forma ben clara, sinó sobretot per la posició enfront del problema de la croada. La meua lectura és aquesta: després del concili de Lió (1274), que havia reafirmat la validesa del 'subsidiu Terrae Sanctae' ningú que, com feia constantment Ramon Llull, es declarés (i encara més qui, com ell, galegés) d'ésser 'verus catholicus' es podia permetre impunement de posar-se o d'escriure en contra. De més a més, eren els anys de la Croada contra Catalunya, en què la sensibilitat en relació a l'ortodòxia degué pujar molts graus en el terme de les sospites, a les quals Llull certament ni s'havia ni es volia exposar.

D'ací ve el capteniment doctrinal en els dos texts següents. En el *Blanquerna* l'autor emprà el subterfugi de fer exposar al papa per un ambaixador del Soldà de Babilònia la seva tesi bàsica (la que la conversió s'ha d'obtenir pel camí pacífic de Crist i dels apòstols i que l'ús de la violència no és camí cristià sinó mahometà), quan al *Llibre de contemplació* i al *Llibre qui és contra anticrist* havia propugnat les mateixes posicions a cara descoberta. I en el *Liber Tartari et Christiani*, la reculada és encara més evident: la defensa del camí evangèlic ja no és proposat com a afirmació (o com a tesi) ni que sigui en boca d'un infidel, sinó que només pot entrar en cort papal com a exercici acadèmic de discussió dialèctica, com una 'quaestio disputata'.

Segurament Ramon Llull s'adonà que propugnant posicions literalment evangèliques obtindria poc dels representants de la institució Església Romana, quan per a ell (n'és testimoni el capítol CCCXLVI del *Llibre de contemplació*), el punt essencial consistia en el fet que tots els cristians, però sobretot els jerarques, possessin el voler o decisió operativa en situació d'equilibri amb el saber i el poder: no podia prescindir de tenir en compte aquella manca de decisió eficaç. Per això, de forma significativa, la manera de tractar el problema en el *Blanquerna* consisteix a reafirmar la validesa dels ordes militars (recordem que ells sobretot eren els cavallers «que van

CIAS PALOU, *El Miramar de Ramon Llull*, Palma de Mallorca 1977, 370 pp., en particular els capítols XXI-XXIII, pàgines 222-247; i el capítol del mateix autor, intítulat *Significación misionológica-ecuménica de Ramon Llull*, dins *La formación científica de Ramon Llull*, Inca (Mallorca) 1989, 171-198.

28. HLF LXXVI; LONGPRÉ, II/1; AVINYÓ, 31; PLATZECK, 44; PERARNAU, 25.

Ed.: BONLLAVI, València 1521; GALMÉS, FERRÀ, ORL IX, Palma de Mallorca 1914; GALMÉS, «Els Nostres Clàssics», vols. 50-51, 58-59, 74 i 75, Barcelona 1935-1954; GALMÉS, *Obres essencials*, I, Barcelona 1957; GUSTÀ, «Les Millors Obres de la Literatura Catalana», Barcelona, 1982.

en la terra sancta d'outramar», però també la forma com Llull els havia fue-tejat en el *Llibre de contemplació*: OE, II, 340/I, núm. 10), a insistir en l'in-tercanvi d'estudiants i a demanar, gairebé pidolant, que, pagant els supe-riors religiosos, en llurs ordes establissin alguna casa d'estudi semblant a Miramar.²⁹

«Dementre que-l apostoli pregava los cardenals [que li ajudassen a usar de son ofici a glòria de Déu], en presència d'él e dels cardenals un misacger serraí li presentà una letra de part lo soldà de Babilònia. En aquella letra eren escrites moltes paraules, entre les altres, dehia lo soldà al papa com ell se marvellava molt d'él e de tots los reys e-ls prínceps dels crestians com en conquerir la Santa Terra d'Ultra mar prenien la manera de lur profeta Mafumet, qui les terres que conqués hac per força d'armes; e cor no volien haver la manera de Jesu Crist e dels apòstols, qui per preicació e per martire convertiren lo món; e cor l'apostoli e-ls crestians no havien la manera de lurs començadors en conquerir les terres, per açò Déus no volia que ells possehis-sen la Santa Terra d'Ultramar» (GALMÉS, ENC 58-59, Barcelona, 1947, 146, líns. 7-22).

«...tramès misacges [lo papa] per diverses terres als majors dels religioses, e al mestre del Temple e del Spital, que venguessen ab ell parlar per ordenar con glòria a Déu poguesen donar... Aprés..., l'apostoli e los cardenals e-ls religioses, a honrar la glòria de Déu, ordenaren que de tots los religiosos qui havien scièn-cia, fossen assignats freres a aprendre diverses lenguatges, e que-n fossen fetes diverses cases per lo món, e que a lurs messions fossen bastantment procurats e ordenats, segons la manera del monestir de Miramar, qui és en la illa de Mallorca. A l'apostoli e a tots los altres plach aquest ordenament, e-l apostoli tramès per totes les nacions dels infeels, que hom n'amenàs per aprendre lo lur lenguatge e per ço que hom aprengués lo lur, e que ab ells ensemps hom anàs preicar als altres en lurs terres...» (GALMÉS, *ibid.*, 147, líns. 25-28; 148, líns. 25-28 i 149, líns. 1-10).

«Lo sant pare apostoli dix als .ii. maestros que, per ço que significaven les paraules demunt dites, se seguia que en honrar la glòria de Déu ambdós los maestros ordenasen com fosen un orde... e que per lurs cases e maestrats feesen cases e studis, on aprenguessen lurs cavallers alcunes breus rahons per la *Art abreuyada d'atobar veritat*, a provar los articles de la sancta fe...» (GALMÉS, *ibid.*, 151, lín. 28 i 152, líns. 1-4 i 7-10).

29. Les observacions acabades d'exposar em porten a preguntar(-me) si el *Blanquerna* no és un *Llibre de contemplació* comprimit d'una banda, però ben disfressat de l'altra, a fi que, sota el vestit de 'romanç' fossin ben acceptades unes exigències evangèliques que, proposades sense revestidura, no haurien pas estat ben acceptades, almenys en aquell moment, en les altures. També em pregunto (i crec que caldria dedicar-li una bona monografia) quina fou la posició de Ramon Llull en relació a la Croada contra Catalunya.

5. *Liber super psalmum Quicumque vult sive Liber Tartari et Christiani*, in fine: 1285?³⁰

«Respondit Blanquerma [Tartaro]:... vade ergo ad dominum papam Sanctum Patrem ut tibi conferat sacramentum baptismi portans ei et offerens hunc librum...; postea intrabis terram tuae nativitatís, et evangelizabis fidem Christi, non timeas mori pro eo, qui pro te voluit mori, desideres sustinere tibi paupertatem et vituperium, labores et tormenta et languores pro eo, qui pro te similia passus est, ut augeas commune bonum, quod valde gratum est Deo... [30]

«Et cum Largus [alio nomine: Tartarus] recessit a praesentia domini Papae et Cardinalium, dixit quidam circumstantium clericorum: ô utinam essent quamplures talium nuntiorum missi a Domino Papa per universum orbem; quoniam per eorum demonstrationem et praedicationem veritatis multi derelictis erroribus converterentur ad Catholicam Fidem, per quorum conversionem Sancta Ecclesia susciperet incrementum... [30/II]

«... isti duo Clerici litigabant ad invicem disputantes, dicente primo: quod melius esset ampliare Catholicam Fidem per scientiam et per effusionem sanguinis promerendo palmam martyrii ad modum domini nostri Ihesu Christi et sanctorum martyrum, quam per modum belli cum gladio...».

6. *Consilium petendi ab Honorio IV scolas linguarum*. 1287:³¹

D'aquella anada a cort romana i de la intenció no en tenim, que jo sàpigui, altra documentació que un petit paràgraf de la *Vita coetanea*, transcrit més avall. La convicció que el programa lul·lià de conversió dels infidels, no sols no podia prescindir de la col·laboració ans necessitava una bona empena del papa en tots els plans (el de la integració dins l'Església, el diplomàtic per a fer venir estudiants infidels i l'econòmic almenys per a la creació

30. HLF XXIII; GOLUBOVICH, 378-380; LONGPRÉ, IV/8; AVINYÓ, 34; DD 1757; PLATZECK, 46. Edició llatina: SALZINGER, MOG, IV/vi, 1929, 28-30.

31. Cf. la *Vita coetanea*, acabada de citar en la nota 21, 283, líns. 217-224, on és reportat l'intent de visita a Roma, a Honorio IV com si hagués tingut lloc immediatament després de la fundació de Miramar. Però la immediatesa en la narració de la dita vida no pot ésser interpretada, almenys en aquest punt, en sentit de seqüència temporal sense intermig o interrupció, car, tal com fa observar Miquel BATLLORI, en la seva edició del text català de la dita *Vita...* dins el *Pròleg* als dos volums de Ramon LLULL, *Obres essencials*, I, Barcelona, Selecta 1957, 40, nota 68: «Ací la *Vida coetània* tant llatina com catalana, passa de l'any 1276, data de la confirmació del col·legi de Miramar pel papa Joan XXI..., a l'any 1289». Certament, no se'n ha conservat escrita cap petició a Honorio IV, però la narració de la *Vita...* dóna testimoni que Ramon Llull, si no la portava ja formulada per escrit, la tenia ben elaborada en la seva ment; d'altra banda, si no m'erro, la situació present reverteix i clarifica en el sentit allí exposat, l'existència d'una petició escrita en el cas de Miramar, tal com he propugnat en la nota 20.

d'escoles), ho sabem des del capítol CCCXLVI del *Llibre de contemplació*. Fins ací no es presenta cap problema. El text s'expressa com si Llull pensés en la repetició de Miramar: «...monasteria pro diversis linguis discendis, per mundum institui».

Els interrogants comencen en preguntar-nos com hi anava i quins valiments podia i volia presentar: Miramar, amb tot allò que havia representat i, malgrat la Croada contra Catalunya, encara representava, car comptava amb la protecció i financiació d'un rei i amb la col·laboració d'un orde com el dels framenors, n'era certament un, i de pes, per poc que l'experiència hagués reeixit; disposava del valiment de Jaume II de Mallorca ni que només fos en forma de lletra de presentació o de recomanació? Portava lletres semblants de bisbes, d'abats i de superiors d'ordes religiosos? Com pensava plantejar la relació escoles-croada a Terra Santa? No és possible de dubtar que hauria insistit en la vertent ascètica i en la disposició martirial. Aquests, i segurament d'altres, interrogants esperen resposta.

Una cosa però és segura: l'anada de Ramon Llull a Roma marca el moment en què ell intentava saltar de la institució 'aïllada' de Miramar a un projecte global per a tota l'Església:

«Post haec iuit Raimundus ad curiam Romanam, causa impetrandi, si posset, a domino papa et cardinalibus, huiusmodi monasteria pro diuersis linguis discendis per mundum institui. Sed cum ipse ad curiam peruenisset, inuenit papam tunc recenter mortuum,³² dominum scilicet Honorium papam. Propter quod, derelicta curia, direxit versus Parisius gressus suos ad communicandum ibidem mundo, quam sibi dederat Deus, Artem».

32. Honori IV morí de mort sobtada el 3 d'abril del 1287; Ramon Llull arribà a Roma poc després, quan el papa feia poc que havia traspassat ('...recenter mortuum...'). L'anada de Llull a Roma es deu haver d'interpretar en el sentit que, en emprendre el camí, res no feia preveure que Honori IV morís; i segurament deixà Roma en veure que l'elecció del successor, Nicolau IV, es feia esperar massa, fins a gairebé onze mesos. Se n'anà a París.

Però aquesta, sembla primera, visita en cort romana és relacionada amb un problema cronològic, no sols de la mateixa visita (el text és segur: 'tunc inuenit papam recenter mortuum', ens trobem, doncs, en plena primavera del 1287), sinó del seguici de les obres lul·lianes que d'alguna manera l'acompanyaren, i concretament ací del *Blanquerna* i del *Liber super psalmum Quicumque vult sive liber Tartari et Christiani*: són escrits immediatament anteriors a la visita (com si diguessim destinats en les intencions de Llull a ésser el carnet de presentació de l'autor), o en són el resultat: personalment creuria que un clam a favor de la reforma de tots els estaments de l'Església i de la cristiandat com és el *Blanquerna* seria molt més explicable després que l'autor no sols hagués estat assabentat en teoria, ans hagués conegut de faísó personal i directa la cúria romana i la forma de pensar i de decidir dels seus responsables.

7. *Disputatio fidelis et infidelis*. 1288?³³

Aquest llibre i les tres lletres que el segueixen formen una unitat. Però ara no en direm res més, car ja els hem dedicat les pàgines inicials i al final un dels resultats d'aquest estudi consistirà a col·locar, per llur contingut doctrinal, la *Disputatio* i les tres lletres dins el conjunt de propostes lullianes.

Sense pretendre d'avançar-me al resultat de l'actual anàlisi, una cosa sí em sembla que pot ésser afirmada: en les gestions i els quatre textos de París conflueixen la línia bàsica de Miramar, d'una banda, i la voluntat universalitzadora, de l'altra, en el sentit que, si aquesta no s'havia pogut assegurar obtenint la protecció i col·laboració directes de Roma, podria ésser assegurada pel camí de la institució supranacional de la ciència teològica, la facultat de Teologia de la Universitat de París. Allò que en aquella ciutat interessava Llull era col·locar-se sota el paraigua de la Facultat de Teologia; el rei ,només' havia d'assegurar la viabilitat econòmica de la institució (com a Miramar):

«Raymundus, indignus servus eius [Dei] et insufficiens Procurator Infidelium, supplicat, quantum potest, Universitati Parisiensi, a qua totus Orbis Terrarum se expectat illuminari in viam veritatis, ut a ferventibus et devotis Viris illustratis Divinâ Scientiâ et Veritate convertantur à suis erroribus in Veritatem, quatenus intuitu Charitatis statuatur, ut Catholica Veritas praedicetur Philosophis Infidelium, qui falsè philosophantes ex falsis et erroneis positionibus, nituntur destruere rectam Sanctam Catholicam Fidem. Adhibeat ergo Summa Peritia Magistrorum Parisiensium huic tam crudeli naufragio propter Honorem Dei et Exaltationem Fidei optimum remedium; devincantur infidelium falsae positiones, et annullentur eorum objectiones contra fidem, quoniam sunt instabiles; et verae positiones, quas facimus de veritate fidei, permaneant integrae et illesae, ita quod Lux Supremae Scientiae et Honestatis Vitae Parisiis edita illuminet Mundum universum ad Cognitionem et Dilectionem Dei.»

8. *Supplicatio a rege Francorum*, 1288?³⁴

33. HLF XXIV; GOLUBOVICH 380/10; LONGPRÉ IV/9; AVINYÓ, 35; DD 1758; PLATZECK, 49.

Ed.: SALZINGER, MOG IV/VI (RD 302/IV), 1-53, en concret, p. 1/I.

34. HLF XC; GOLUBOVICH, 375/5/I (1298-1299); LONGPRÉ, X/1; AVINYÓ, 79; DD 1761; PLATZECK, 172.

Ed.: MARTÈNE-DURAND, *Thesaurus novus anecdotorum*, I, París 1717, col 1315-1316. El *Chartularium Univ. Parisiensis*, II, París 1891, 83, núm. 611, data, sembla amb seguretat, la lletra a l'estudi (i les altres dues: 84, nota) els anys 1298-1299, car les xifres no són col·locades dins parèntesi; depèn de l'*Hist. Litt. de la France*: DD diu: «Has epistolas Raymundus dictavit, cum iterum Parisiis moraretur (1298-1299)»; cf. ALTANER, HJ 53 (1933), 198-199, i en parti-

9. *Supplicatio praelato consiliario regis Francorum porrecta: praecedenti coeva.*³⁵

cular nota 35, recorda les divergències en la datació: entre entorn el 1300 (Martène-Durand, [Carreras Artau]), 1298-1299 (Hauréau/Denifle); [1289], contemporani del *Félix* (Longpré, [Bonner]); 1286-1287 (Peers, Altaner: no, però, 1288-1289); Platzeck, 1309-1310.

És la primera de les publicades en aquestes pàgines.

Sobre la posició de Ramon Lull en relació a Felip IV de França, el Bell, és adient la lectura de Jocelyn N. HILLGARTH, *Ramon Lull and Lullism in Fourteenth-Century France* (Oxford-Warburg Studies), Oxford, At the Clarendon Press 1971, 107-120; si es tractés només de manifestacions individuals de Lull, hom es podria preguntar quin és llur sentit; però les pàgines citades permeten d'adonar-se que les expressions laudatòries, gairebé ditiàmbiques, dedicades per Lull a aquell rei eren moneda corrent, i no sols entre els seus súbdits.

A aquella (primera?) estada a París sembla referir-se, encara que de forma genèrica, un fragment del *Llibre de meravelles*, V (GALMÉS/GUSTÀ, «Les Millors Obres de la Literatura Catalana», 36), Barcelona, Edicions 62 1980, 96; en canvi és considerat autobiogràfic i relatiu a la dita visita el fragment de diàleg del mateix llibre, VIII, XLVI, *ibid.*, que pel fet d'aportar detalls i precisions altrament desconeguts, transcriu ací: «Sényer —dix Fèlix—, ¿com poria hom créixer en lo món la santa Església e aminvar l'error qui és en aquells qui li contrasten? Fill —dix l'ermità—, un hom qui llong temps havia treballat en la utilitat de l'Església romana, venc a París, e dix al rei de França e a la Universitat de París que en París fossen fets monestirs on fossen apreses los llenguatges d'aquells qui són infels e que hom en aquells llenguatges tralladàs l'*Art demostrativa*; e que ab aquella *Art demostrativa* hom anàs als tartres, e que a aquells hom preïcàs e l'*Art* mostràs; e que d'aquells hom a París hagués, e que la nostra lletra e llenguatge los mostràs, e que puixes a llur terra los trametés. Totes aquestes coses e moltes d'altres demanà aquest hom al rei e a la Universitat de París, e que fos confermat per lo sant apostoli e fos obra perdurable.» Dos detalls no semblen encaixar a primera vista amb les nostres lletres: l'esment de l'*Art demostrativa* en comptes de l'*Art abreujada d'atrobare veritat*; i la insistència a fer venir. No és pas aquest el moment d'entretènyer-nos-hi, però cal dir que no s'exclouen amb els proposats en les lletres; i també que el fet d'esmentar l'*Art demostrativa*, contemporània d'aquella estada a París, i no la simplificada *Art inventiva* del 1289, confirma la datació tant del *Félix* com de les nostres tres lletres.

El *Liber natalis pueri parvuli Ihesu Christi* conté unes frases que semblen dibuixar una doctrina lul·liana sobre la funció de l'Estat dins l'Església: «...Deus Pater, ecclesiam sanctam catholicam in ipso fundando, quia supra petram, qui Christus est, ecclesia catholica fundata est; dans ei Romanum imperium ad defendendum fidele collegium christianorum, et ad extirpandum haereses alios reges et principes, et specialiter regem Franciae, in quo uiget hodie defensio veritatis...» (HARADA, CC CM XXXII, 41, líns. 272-278); per ventura, les línies d'elogi al rei de França contemporani, Felip el Bell, no contenen elements doctrinals pròpiament dits, i per això n'hi ha prou d'assenyalar-ne l'existència, *ibid.*, 69, líns. 980-987.

35. HLF XC; GOLUBOVICH, 375/5/II; LONGPRÉ, X/1; AVINYÓ, 79; DD 1762; PLATZECK, 173.

Ed.: MARTÈNE-DURAND, *Thesaurus novus anecdotorum*, I, París 1717, col. 1317).

És la segona de les publicades en aquestes pàgines.

Cf. Olivier CANTEAUT, *Philippe V et son Conseil: le gouvernement royal de 1316 à 1322*, dins «Positions de thèses soutenues par les élèves de la promotion de 2000 pour obtenir le diplôme d'archiviste paléographe», París, École de Chartes, 2000, 67-75; no és l'estudi que ens interessaria, car es refereix a un altre consell reial, el del successor de Felip el Bell; el nostre prelat, en canvi, pertanyia a l'anterior, al de Felip IV de França, el Bell; però el coneixement del consell reial del successor podria ajudar almenys a saber quelcom del del predecessor.

10. *Supplicatio facultati theologiae Parisiensi porrecta, duabus praecedentibus coaeva.*³⁶

Secció segona: escrits posteriors al 1291

11. *Tractatus de modo convertendi infideles.* 1291 o 1292?³⁷

M'atreveixo a fer una afirmació rotunda: entre els texts de París, immediatament anteriors, i aquest (i el següent) hi havia hagut un daltabaix, que

No sé qui és aquest prelat; per això no es pot excloure cap hipòtesi; ací, doncs, proposo una possibilitat que, si mai s'adverés, també podria explicar la localització del volum que ens ocupa a Clarfont-Ferrand: Gil Aycelin, que el 1285 ja era canonge de Narbona, el 1290 en seria nomenat metropolità, i els anys anteriors era mestre universitari i alhora prebost de Clarfont-Ferrand ('praepositus Claromontensis', EUBEL); el nomenament a Narbona l'indica com a home, sembla, del bisbat de Clarfont; la prepositura el fa un 'prelat', només que aquesta dignitat portés annexos drets senyorials o almenys de jurisdicció eclesiàstica damunt alguna població o zona del bisbat de Clarfont (com entre nosaltres els ardiaques medievals), i la dignitat eclesiàstica i el magisteri fan plausible l'ésser membre del consell reial; la vinculació amb Clarfont, finalment, podria explicar la presència del volum en un monestir d'aquesta població. És un feix d'hipòtesis, però fins ara no n'hi havia cap. Recordem que Gil Aycelin intervingué de forma decidida a favor d'Arnau de Vilanova en el moment en què aquest fou encausat a París 'in causa fidei' els darrers dies del 1299, tal com hom pot veure en el meu *Sobre la primera crisi entorn el De adventu Antichristi d'Arnau de Vilanova: París, 1299-1300*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 349-402, en particular 358, 361, 369, 379, 381 i 382. Sobre aquell personatge hom pot veure la biografia escrita per Léopold DELISLE, dins «Histoire Littéraire de la France», XXXII (1898), 474-502; i la resumida (*Aycelin, Gilles Ier*), escrita per Guillaume MOLLAT, dins el «Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastiques», V: *Atbéisme-Azzon*, París 1931, 1274-1275, que en fa aquesta caracterització: «...fidèle serviteur de la royauté française, qui le chargea d'un grand nombre de missions de confiance», entre les quals alguna de les relacionades amb la solució dels problemes deixats a França i als seus aliats per llur desfeta en la Croada contra Catalunya.

36. HLF XC; GOLUBOVICH, 375/5/III; LONGPRÉ, X/1; AVINYÓ, 79; DD 1763; PLATZECK, 171.

Ed.: MARTÈNE-DURAND, *Thesaurus novus anecdotorum*, I, París 1717, cols. 1317-1319; DENIFLE-CHATELAIN, *Chartularium Universitatis Parisiensis*, II, París, 1891, 83-84). (La *Supplicatio Raymundi venerabilibus et sublimis sacratissimae theologiae professoribus ac baccalariis studii Parisiensis* [DD 1863; RIEDLINGER, CC CM, xxxiii (RLOL, VI) 225-250], del 1310, no repeteix la proposta, ans té objectiu divers, el de pressionar els teòlegs de la Facultat de París a manifestar la seva valoració doctrinal de vint raonaments utilitzats per Llull per a la conversió dels infidels).

És la terça de les publicades en aquestes pàgines. En alguns dels fragments textuais transcrits a continuació, hom pot trobar lloances de l'Estudi de París, que completen la que hem llegit en aquesta tercera lletra.

37. HLF XLI, 40-41; AVINYÓ, 49; DD 1769; PLATZECK, 66.

Ed.: RAMBAUD-BUHOT, dins *Beati Magistri Raimundi Lullii Opera latina a magistris et professoribus edita Maioricensis Scholae Lullisticae*, Fasc. III, Mallorca 1954, 99-112. Traducció francesa: RAMON SUGRANYES DE FRANCH, *Raymond Lulle, docteur des missions avec un choix de*

ni el mateix Llull no havia paït a l'hora de redactar el *Tractatus* (l'intitula *De modo convertendi infideles*, quan en realitat era un tractat sobre la croada o, com diu el títol català, *Llibre de passatge*);³⁸ la lletra, en canvi, que poc temps després acompanyaria la seva presentació al papa, i és datada el 1292, ja permet de veure que en el temps entre els dos escrits se li han aclarit les idees i que per això el títol és: *Quomodo Terra Sancta recuperari potest*.

La comparació entre els dos texts sembla indicar que, tan bon punt arribà a Llull la notícia de la caiguda de Sant Joan d'Acra, ell s'afanyà a escriure unes pàgines sobre la manera de recuperar la Terra Santa, destinades al papa Nicolau IV, al qual serien presentades no gaire més tard, acompanyades de la lletra escrita més tard.

Dins el text del *De modo convertendi infideles*, una frase es fa ressò de l'impacte que la pèrdua d'aquell darrer cap de pont en Terra Santa produí en el poble cristià: «...in isto tempore, in quo omnes sunt in tristitia de amissione Terrae Sanctae...» (106; recordem, de més a més, que l'abril del 1289 havia caigut Trípoli en mans de musulmans), i cal suposar que Llull vivia sota la mateixa sensació de desfeta i se sentia pressionat per l'angoixa del poble cristià. Tinc la impressió que només aquest doble sentiment de desfeta i d'angoixa explica el fet que Llull redactés un memorial, on fossin juxtaposades, i no pas amb un ordre excessiu, algunes indicacions d'estratègia bèl·lica, que no estalviava a les poblacions afectades cap dels horrors d'una guerra implacable (guerra que no gaires anys abans ell mateix qualificava d'indigna del cristianisme i de pròpia dels sarraïns), i l'exigència de practicar el 'modus Christi et apostolorum in convertendo', tot acompanyat amb una llarga exposició (la secció més extensa, la quarta) sobre la manera d'ordenar definitivament el món d'acord amb els principis de la primera i de la segona intenció.

De fet, el *De modo convertendi infideles* és un petit tractat dividit en sis apartats, els quals, posada sempre i ben de fit la vista en la reconquesta de Terra Santa, successivament, exposen en primer lloc un pla estratègic d'atac

textes traduits et annotés (Neue Zeitschrift für Missionswissenschaft. Supplementa, V), Schöneck-Beckenried 1954, .

Cf. Sebastián GARCÍAS PALOU, *Circunstancias históricas que inspiraron la composición del 'Tractatus de modo convertendi infideles', del Bto. Ramón Llull*, dins «Estudios Lulianos», VII (1963), 189-202; també *¿Un error histórico de monta en el texto latino de la 'Vida coetánea' del Beato Ramon Llull?*, dins «Estudios Lulianos», X (1966), 247-261; i *Sobre la identificación del 'Libre de pasatge'*, dins «Estudios Lulianos», XVI (1972), 216-230; i *Por qué la fecha 'M CC IX II' de un documento orientalista-unionista de Ramon Llull debe leerse '1292'*, dins «Estudios Lulianos», XV (1971), 197-209.

38. Res no demostra tant que la idea predominant en la ment de Ramon Llull a l'hora d'escriure aquest *Tractatus* no era pas la de la conversió dels infidels, ans la de la recuperació bèl·lica de la Terra Santa, com els sotstítols de cada una de les sis parts, en què és dividit: 1. *De modo bellandi per mare*; 2. *De modo bellandi per terram*; 3. *De modo convertendi*; 4. *De rationibus quare posita in isto tractatu deberent fieri*; 5. *Quod per alium modum infideles ad viam veritatis converti non possunt*; i 6. *De ordinatione expensarum*.

per mar, que inclou tres estols sota altres tants almiralls (un per al Nord d'Àfrica, un per a les marines de l'Orient Mitjà i un altre per a les de l'Est d'Europa, amb la consigna de bloqueig total i d'accions bèl·liques contra les poblacions costaneres). El segon capítol exposa el pla d'atac per terra, en el qual hauria de participar el papa personalment, sota el qual un rei i els mestres generals dels ordes militars, qui, per començar, haurien de solucionar el cisma de l'Església oriental i d'associar a l'empresa l'emperador de Bisanzí, que podria veure engrandit l'imperi amb els territoris conquerits; l'atac per terra hauria d'ésser simultani dels ordes militars del Temple i de l'Hospital pel Nord d'Àfrica i per Turquia, i de l'orde Teutònic per les zones del Nord de l'Àsia Menor; el sol fet de la mobilització d'estols i exèrcits causaria tanta por en els ocupants de Terra Santa, que seria fàcil sotmetre'ls. La tercera part és dedicada a la confrontació espiritual, on figura el fragment sobre les escoles de llengües, transcrit més avall, on hom pot llegir la pluralitat de localitzacions proposades. La quarta i més extensa formula les raons favorables a la proposta, partint de les més altament teològiques, sense oblidar la doctrina sobre el mètode pròpiament i primitivament cristià de conversió d'infidels, el perill d'uns tàrtars convertits a l'Islam, o aquella idea, tan cara al *Llibre de contemplació*, de l'equilibri del voler amb el saber i el poder. L'apartat cinquè acumula raons a fi de convèncer que la proposta lul·liana és més convincent que les altres, car, tal com diu el mateix autor en resumir-la al principi, «per alium modum infideles ad viam veritatis converti non possunt». El sisè, finalment, s'encara amb el problema del finançament, per a la solució del qual proposa d'establir per decretal (ordinare), és a dir, per llei general de l'Església, un delme, però no pas un nou delme carregat damunt tothom, ans només sobre els béns dels eclesiàstics, és a dir, «decimam de bonis ecclesiasticis annuatim usque propositum antedictum ad suum finem perducatur...».

El *De modo convertendi infideles* és sobretot el termòmetre de com en fou de profund el trasbals de Ramon Llull i del poble cristià contemporani per la pèrdua de Sant Joan d'Acra, sumat a la necessitat imperiosa de presentar un projecte que fos alhora la solució definitiva de l'ofec provocat per l'Islam en el poble cristià. En la impossibilitat de reproduir tot l'opuscle, en transcripció tres fragments representatius del constant interès lul·lià pels estudis com a camí per a la conversió dels infidels, fins i tot en els moments de més profund trasbals tant personal com col·lectiu. Remarquem la presència d'aquell «Ad exaltationem fidei...», que acomunava tractat i lletres de París i ara es repeteix en començar la quarta part del tractat que ens ocupa:

Ex 2 [*De modo bellandi per terram*]: «[Dominus papa] in sua propria persona deberet ire et bonum exemplum tam prelatibus et principibus quam aliis sibi subditis prebere, quod, si hoc faceret, cruci signati multo plures se facerent. Et sint cum Domino papa, si ipse vadat, viri sancti, religiosi et seculares, scientes

ydiamata Grecorum, desiderantes mortem pati propter Christum, scientes et sapientes in theologia et philosophia, habentes rationes necessarias ad destruendum scisma eorum, et Dominus papa mittat ipsos ad disputandum de fide, denunciando eis quod, si se noluerint unire cum Ecclesia, oportebit eos terram amittere et gladium corporale subire...» (100).

Ex 3 [*De tertia parte*]: «In principio fiat registrum de sectis variis in universo, que sunt circa fidem catholicam, et fiant Studia plura, in quibus addiscantur ydiamata infidelium; addiscentes sint viri sancti et religiosi, desiderantes mori propter Christum, instructi bene in theologia, philosophia et in moribus bene ordinati; et successive mittantur ad predicandum et disputandum cum infidelibus, habentes ita rationes necessarias quibus posiciones, quas infideles facere possent, destruantur, et objectiones eorum, et posiciones quas fideles faciant et objectiones, permaneant. Iste autem rationes in sacrosancta Pagina sunt seminate et in multis viris sapientibus, quod quidem sum expertus de istis rationibus... Studium unum fiat Rome, quia est caput Ecclesie; studium autem aliud unum fiat Parisius, cum ibi sit plus de sciencia quam in aliquo alio loco, et quia plures studentes conveniunt ibi, et gaudebunt scolares de modo studii et de intentione et de rationibus necessariis quas videbunt circa infideles; aliud studium fiat in Yspania propter Sarracenos; aliud Janue, aliud Venicie, quia vadunt plus inter Sarracenos et Tartaros quam alii homines, et aliud in Prussia; aliud in Ungaria, aliud in Capha; aliud in Herminia; aliud Taurus et in pluribus aliis locis competentibus. Ad addiscendum linguas diversas et ad disputandum tam (cum?) infidelibus studia inter latinis magis ydonea sunt quam inter infideles, ratione securitatis, perpetuitatis et propter examinationem addiscentium; studentes autem in predictis locis habeant sufficienter sua necessaria. Adhuc in predictis studiis nutriantur pueri ad addiscendum infidelium ydiamata et ad habendum devotionem mori propter Christum...» (102-103).

Ex 4 [*De quarta parte*]: «Ad exaltationem fidei, Ecclesia debet conari quod sequatur modum Christi et Apostolorum et Martirum, quorum auctoritate Sancta Mater Ecclesia debet fungi, quia per illa principia, per que fides est principiata et exaltata, debet conservari et multiplicari. Ita quod sint homines vocati et missi ad predicandum et disputandum cum infidelibus, desiderantes mortem pati propter Christum, et hec juxta ordinationem datam supra in tertia parte...» (RAMBAUD-BUHOT, 105).

12. *Epistola summo pontifici Nicholao IV: Quomodo Terra Sancta recuperari potest.* 1292.³⁹

La gran diferència entre aquesta presentació i el text anterior rau sobretot en el fet que aquesta és no pas «una mena de carta de presentació o

39. HLF XLI, París 1891, 38-39; AVINYÓ, 49; DD 1770; PLATZECK, 65.

Ed.: RAMBAUD-BUHOT, *ibid.*, Mallorca 1954, 96-98; traducció francesa: SUGRANYES DE FRANCH, 1946 i 1954; traducció alemanya: PLATZECK, *Leben des seligen Raimund Lull. Die vita cõetanea und ausgewählte Texte zum Leben Lulls*, Dusseldorf 1964.

introducció» (BONNER, OS, II, 554, nota 48), ans tot un repensament abreujat del *Tractatus de modo convertendi infideles*, en el qual, ultra la brevetat, han estat revisats alguns punts: i així, ara Ramon Llull ja no programa la presència personal del papa al cap de l'exèrcit croat; i, en canvi, indica que tots els ordes militars n'han de constituir un de sol, el de l'Esperit Sant; ara ja no demana tres estols navals, sinó un de sol; ara, sobretot, dibuixa l'organigrama de comandament de l'exèrcit croat: un cardenal que asseguri l'enllaç entre l'exèrcit croat i el papa i, amb l'enllaç, el flux de moneda, procedent del me sobre els béns eclesiàstics, que ha de sostenir econòmicament l'exèrcit; un mestre d'orde militar, que hauria d'ésser un rei, i que hauria de conduir l'exèrcit de terra; un almirall per a l'estol marítim; i un mestre en teologia, responsable dels estudis de llengües, de la provisió de biblioteca i de distribuir els objectius que han d'assegurar els graduats en llengües: solucionar el cisma oriental i clarificar als sarraïns quina és la doctrina cristiana sobre Déu Unitrí i sobre l'Encarnació del Verb. No manquen algunes indicacions concretes de formes de fer la guerra o d'estratègia. I són ben presents, sobretot, les raons d'urgència, amb la por de la conversió dels tàrtars a l'Islam.⁴⁰ Les línies transcrites n'ofereixen els fragments més representatius:

Té relació amb aquesta lletra la visita de què parla la *Vita coetanea*? Diu així: «Quo facto [versione, scilicet, *Artis inventivae* in linguam arabicam Ianuae] direxit ad Romanam curiam gressus suos, cupiens ibidem, ut alias, impetrare monasteria fieri per mundum pro diversis linguis, ut supra dicitur, addiscendis» (HARADA CC CM xxxiv (RLOL, viii), 284, líns. 239-241).

La relació cronològica entre els texts núm. 11 i núm. 12 és aquesta: el núm. 11 és posterior a la caiguda de Sant Joan d'Acre: «...in isto tempore, in quo omnes [christiani] sunt in tristitia de amissione Terre Sancte...» (RAMBAUD-BUHOT, 106); d'altra banda, és anterior al núm. 12, tal com diu aquest: «Si autem ista ordinatio presens in brevi tempore non fiat vel alia, quam fecimus hic infra, que magis generalis est quam ista...» (ibid., 98); el text núm. 11 és, doncs, posterior a la pèrdua d'Acre i anterior a la instància a Nicolau IV, datada el 1292. Els dos texts són separats pel temps necessari per a repensar un punt important, el relatiu a la funció dels ordes militars: en el núm 11, aquests segueixen mantenint llur pluralitat, car el text parla dels «...magistris Templi, Hospitalis et Teutonicorum...»; en el núm. 12, en canvi, se suposen suprimits i substituïts per un orde militar únic, l'Ordo de Spiritu Sancto', tal com diuen els fragments transcrits. Crec que els texts mateixos desqualifiquen la versió fins ara rebuda, segons la qual, per dir-ho amb paraules d'Anthony Bonner (OS, I, 30-31, nota 106: «...*Tractatus de modo convertendi infideles*, precedit per una *Peticio a Nicolau IV*»: la precedència és justament la inversa, tot i que la senyora Rambaud-Buhot i els qui la segueixen no se n'hagin adonat; Hillgarth és honrosa excepció.

40. La por davant la possible islamització dels tàrtars encara no compareix en el *Llibre qui és contra anticrist* (sí, però, els tàrtars, presentats com uns de tants que combaten els cristians: ATCA, IX (1990), 156, lín. 1522); en canvi, ja és present en la lletra a l'Estudi de París, tercera de les publicades en aquest article. Sobre el successiu coneixement dels tàrtars en l'Europa occidental durant el segle XIII, hom pot veure Luciano PETECH, *I francescani nell'Asia Centrale e Orientale nel XIII e XIV secolo*, dins *Espansione del Franciscanesimo fra Occi-*

«...fiat unus ordo [ex militiis]... et iste ordo vocetur Ordo de Spiritu Sancto, et magister istius ordinis... et de isto ordine sit unus admiralus, qui sit dominus maris... Adhuc sit de predicto ordine unus magister in theologia, qui habeat secum et de ordine suo viros sanctos et devotos, qui addiscant diversas linguas in aliquo loco vel locis continue, scilicet arabicam li[n]guam, persescam, comanicam et guscam, et alias linguas s[c]ismaticas. Isti sint scientes in theologia et philosophia, qui habeant etiam devotionem mori propter Deum et predicare verbum Dei per universum mundum. Habeant etiam libros deputatos ad hoc, in quibus sint rationes necessariae ad destruendum omnes obiectioes infidelium, per quas etiam fieri possint positiones, quas infideles destruere non possint, que quidem positiones destrui possunt. Isti autem viri sancti conentur quantum possint ad uniendum scismaticos ad catholicos et ad destruendum scismata eorum... Predictus magister in theologia ordinet quod sarraceni sciant quomodo credimus de Trinitate divina et de Incarnatione... si ipsi Sarraceni scirent nostrum modum credendi, multi ad fidem nostram venirent et maxime illi, qui sunt magistri inter ipsos in scientia, qui in fide Macometi non credunt, quia ipsius errores bene advertunt. Admirallus et magister in theologia et eorum subditi sint sub expensis magistri milicie... Ad hoc dominus papa et cardinales dent decimam Ecclesie usque Terra Sancta sit acquisita...» (RAMBAUD-BUHOT, 96-97).⁴¹

dente e Oriente nel secolo XIII (Atti del VI Convegno Internazionale. Assisi, 12-14 ottobre 1978), Assisi, Società Internazionale di Studi Francescani 1979, 213-240; el 1295, almenys en el pla oficial, la islamització era completa i amb un parell o tres d'anys es podia haver escampat per Europa.

41. He exposat abans la meva convicció que la immensa distància (més que distància, capgirell) entre els texts anteriors i el *De modo convertendi infideles* només es pot explicar pel profundíssim tràngol que la pèrdua de Sant Joan d'Acre produí en Ramon Llull, ja directament ja per repercussió del que sofria el poble cristià. Si a aquest hi afegim el segon, el que per a Llull representà el fet de veure desestimada la seva proposta per part dels jerarques de l'Església, segurament ens explicarem la depressió que poc després el tingué immobilitzat a Gènova, tal com reconta la *Vita coetanea* (OE, I, 41-42, núms. 19-20, amb les notes corresponents). Voldria, encara, insistir en un detall, documentat en el text de la *Vita...* acabat d'esmentar, el del ,tan gran goig del poble' per la presència i la decisió de Ramon Llull d'anar-se'n sol al Nord d'Àfrica (*ibid.*, 42, nota 80); el contrast entre el trasbals per Acre i la decepció per Roma, d'una banda, i de l'altra les expectatives, clarament tenyides d'esperances escatològiques, del poble genovès (...«el poble en fou molt edificat, esperant que per mitjà d'ell Déu faria algun bé notable entre els mateixos sarraïns...» *ibid.*,) és explicable que encara aprofundís la depressió a l'interior de Llull. Aquest hauria pogut ésser el moment de veure que la juxtaposició del camí de les escoles i del camí de la croada comportava problemes tan profunds que no trigarien a explotar amb tota la seva força. No cal dir que, després d'haver propugnat repetidament des de la dècada del 1270-1280 un camí col·lectiu (escoles per a aspirants recolzades per institucions i en darrera instància per les supremes jerarquies de l'Església romana), la decisió de prescindir de tothom i llançar-se sol a l'aventura, havia de comportar una lluita a l'interior del protagonista.

13. *Disputació de cinc savis / Liber de quinque sapientibus*. 1294.⁴²

Vegeu en particular les pàgines 186-187 de l'edició acabada d'indicar en la nota precedent, on la següent petició a Celestí V és presentada com a resultat de la *Disputació...*:

«...partí's [lo llatí] dels sauis e anà-se'n a l'ombra d'un bel arbre e concirà longament com feés aquesta petició al senyor sant apostoli e als seyors cardenals per raó de pública vtilitat e per so que per tot lo món sia amat e conegut nostre seyor Déus».

14. *Petició de Ramon a Celestí V per a la conversió dels infidels*, Nàpols desembre 1294.⁴³15. *Petitio Raymundi pro conversione infidelium ad Bonifacium VIII*. Roma 1295.⁴⁴

Una o dues, aquesta és la petició que, en acabar la *Disputació de cinc savis*, hem deixat l'interlocutor llatí (és a dir, Ramon Llull), enfenat a redactar-la.

42. HLF IX (cf. pp. 44-45); GOLUBOVICH, 373/2; LONGPRÉ, IV/13; AVINYÓ, 55; DD 1778; PLATZECK, 72; PERARNAU, 39.

Ed.: PERARNAU, ATCA, V (1986), 7-229.

En relació a l'estada a Nàpols, que propicià la trobada amb Celestí V, diu la *Vita coaetanea*: «Qui [Raimundus] uidens se nihil posse ibi [Tunicii] pro Christi seruitio adimplere, peruenit Neapolim, ibique, legens Artem suam, moratus est usque ad electionem domini papae Caelestini quinti. Post haec iuit Raimundus ad curiam Romanam, ut aliquid impetraret sibi diu affectatum, sicut superius est expressum, pro Christi fide a Domino papa; ibique libros composuit. Aliquo vero tempore retroacto, domino Caelestino papae quinto successit dominus Bonifacius papa octauus. Cui etiam totis viribus conatus est supplicare Raimundus pro aliquibus utilitatibus fidei christianae ... Denique tamen videns Raimundus, se a summo pontifice aliquid obtinere non posse, profectus est ad ciuitatem Ianuae...» (HARADA, CC CM xxxiv [RLOL VIII], 293, lín. 478-294, lín. 493).

43. HLF IX (104-107) i HLF XLI 41-42; GOLUBOVICH, 373/3; LONGPRÉ, X/2; AVINYÓ, 55; DD 1776; PLATZECK, 73; PERARNAU, 40. Ed.: PERARNAU, ATCA I (1982), 29-43; traducció llatina de SALZINGER, MOG II/III (RD, 302/II), reproduïda per PASQUAL, *Vindiciae lullianae*, I, 207-208, i GOLUBOVICH, 373-375. Traducció parcial al francès, LITRÉ, HLF, IX (104-107).

44. HLF, CCLIII, i HLF, XLI, 44. GOLUBOVICH, 375/4; LONGPRÉ, X/3; AVINYÓ, 114; DD, 1781; PLATZECK, 75.

Ed.: LONGPRÉ, «Études Franciscaines», 18 (1935), 146-149; WIERUSZOWSKI, «Estudis Franciscans», 47 (1935), 100-103; i «Miscel·lània Lul·liana», Barcelona 1935, 416-419; reproduïda dins «Storia e Letteratura», 121, Roma 1971, 161-164; ATIYA, *The Crusade in the Later Middle Ages*, London 1938, 487-489.

En relació a aquestes dues peticions (dues perquè foren presentades a dos papes successius i perquè ni de la primera hi ha text llatí ni de la segona text català), resta tothora el dubte de si foren inicialment dues o si la segona és traducció més o menys arranjada de la primera; el paràgraf transcrit de cada una de les dues, essent el mateix, és expressat amb construcció sintàctica prou diversa com perquè a primera vista sembli divers el text de cada una de les dues llengües. Però les diferències textuais entre català i llatí poden haver estat introduïdes per exigències de la traducció a un llatí més acostat al dels humanistes.

Després del gran desengany del 1291, hom es pot preguntar si Ramon Llull hauria tornat a presentar els seus projectes al papa, si aquest no hagués estat un 'espiritual' declarat com Celestí V; també, quina hauria estat la resposta papal, en cas que aquell papa no hagués dimitit entorn dotze dies després que Ramon Llull li havia lliurada la seva petició. De fet, ni el papa espiritual ni el papa jurista i polític donaren resposta positiva, el primer per manca de temps, el segon per manca justament d'aquell 'voler', que ja en el *Llibre de contemplació* Llull demanava que estigués a l'altura del saber i del poder. Nova decepció, doncs.

El contingut de la *Petició...* és de gran senzillesa lògica: el papa hauria d'assegurar dues línies d'actuació destinades a la conversió dels infidels: l'espiritual amb estudis per a 'sants hòmens, religiozes e seglars' disposats a oferir-se a la missió entre els infidels; i la corporal, establint per llei 'la dècima de la sgléya... a conquerre la terra dels infidels e la sancta terra d'Oltremar'; posades les dues línies, l'autor demana una actuació particular per a la reintegració dels cismàtics, i per 'a conquerre los tartres per disputació' (i ací torna el temor de llur conversió a l'Islam), i insisteix en la conveniència de fer venir estudiants infidels. És gran obligació de consciència que no s'ha de deixar a una intervenció escatològica de Déu. Transcrivim el paràgraf dedicat a l'actuació en el pla espiritual:

[14]. «...que-ls sants hòmens religiozes e seglars, qui per nostre seyor a honrar desígien pendre mort e qui són de doctrina sacra il-luminats, aprezessen diuerses lengatges, que anassen prehicar los euuangelis per tot lo món e que uós, sant pare, e uosaltes, seynors cardenals, assignàssets vn seynor cardenal, qui tractàs aquest negoci e qui feés sercar aquels per totes les terres dels crestians,

En el *Liber Apostrophe* (o *Liber de articulis fidei*), també ofert a Bonifaci VIII en aquell començament de pontificat, en la part final *De fine huius tractatus*, Llull insistia: «Ob zelum fidei animati ardenti desiderio meditentur quod, cum nichil possit resistere veritati, eo quod sit super omnia fortior, per viam et fortitudinem rationum cum dei adiutorio et virtute poterunt infideles reducere ad semitam veritatis... Et hec via ad convertendum infideles est facilius aliis omnibus. Durum enim et periculosum videtur infidelibus credulitatem suam pro aliena credulitate seu fide dimittere, sed falsum et impossibile pro vero et necessario non deserere, quis eorum poterit sustinere?» (ed. POSA, Barcelona, 1504, xi^a).

qui a aquesta sancta predicatió couinens seran e éser uolran, e que a aquels fossen mostrats tots los lenguatges del món, e que d'assò fossen estudis fets en les terres dels Crestians e dels Tartres; e que-l seynor cardenal qui aquest officí auria, feés la mesció dels estudis e dels estudiants, e assò continuamén entrò que tot lo món fos de crestians» (PERARNAU, 33/16-27).

[15]. «...in diversis locis ad hoc aptis per terram Christianorum ac in quibusdam locis etiam Tartarorum fiant studia idiomatum diversorum, in quibus viri sacra scriptura competenter imbuti tam religiosi quam seculares, qui cultum divinum per orbem terrarum desiderant ampliari, valeant ipsorum infidelium ydiomata diversa addiscere et ad eorum partes pro predicando evangelio Dei utiliter se transferre, et quod uni dominorum cardinalium hoc pium Dei negotium committatur, de cuius ordinatione et licentia illi tales ponantur in studiis et ad predicandum mittantur, qui eis, prout decens fuerit, provideat in expensis» (WIERUSZOWSKI, 417).

18. *Desconhort*. En cort Romana, 1296 (o 1305? Josep Tarré, Josep Romeu).⁴⁵

Les gestions de Ramon Llull en la cort romana de Nicolau IV havien acabat en fracàs; desencisat i aclaparat, començaria d'elaborar (dic

45. HLF XCVII; LONGPRÉ, VI, 9; AVINYÓ, 59; PLATZECK, 76; PERARNAU 42.

Ed.: ROSSELLÓ, Palma de Mallorca 1859; D'ALÓS, ENC 3, Barcelona 1925 i 1928; GALMÉS, ORL XIX, Palma de Mallorca 1936; RIQUER 1936; PAGÈS, Tolosa de Llenguadoc 1938; CALDENTÉY, Madrid 1948; RIQUER 1950; TRIADÚ, Oxford 1953; RUFFINI, Florència 1953; ROMEU, OE, I, Barcelona 1957; ROMEU, Barcelona: 1986. Cf. Sebastián GARCÍAS PALOU, *La fecha del 'Desconhort', en relación con las visitas del Bto. Ramon Llull a la corte papal*, dins «Estudios Lulianos», VII (1963), 79-87.

Quant a la col·locació del *Desconhort* dins l'obra lul·liana, crec que el text d'una de les estrofes ens ofereix una base que permet de posar-lo en aquell espai de temps en què les propostes del *Tractatus de modo convertendi infideles* i del *Quomodo Terra Sancta recuperari potest* eren considerades vàlides o almenys ocupaven un lloc tan destacat en la consciència de Llull que n'asseguraven la memòria; em refereixo a la proposta d'unificació dels ordes militars en un de sol sota la direcció d'un rei, recordada en els versos 670-671 de l'estrofa LVI:

«...e que del Temple e de l'Espital fos fait un uniment
e que lur major fos rei del sant Muniment...»;

si ara hom llegeix la *Petició de Ramon a Celestí V per a la conversió dels infidels* (ATCA, I (1982), 29-43), s'adonarà que la proposta d'aquestes dues línies, no diré que hagi estat oblidada, però sí que ja no ocupa ni el primer ni cap pla en la consciència (o en la memòria) de Ramon Llull: no li és dedicada ni una paraula. Si, doncs, aquesta observació pot ésser aplicada a la cronologia, i recordem la datació explícita del *Quomodo Terra Sancta recuperari potest* (...anno nativitatis 1292), tindrem que el *Desconhort* fou escrit entre el 1292 i el 1294, i fins i tot m'atreveria a delimitar més el temps: abans del 5 de juny del 1294, en què fou elegit l'ermità Celestí V (fora del cas en què hom vegés en la inflexió de l'ermità del *Desconhort* a favor de Llull des de l'estrofa LX, una referència a l'accessibilitat del nou papa, l'ermità Pietro del Murrone, en el qual cas no crec que poguéssim anar més enllà del juliol del 1294).

,començaria', no pas ,publicaria') el *Desconhort*, que no sols reflecteix, ans esmenta explícitament el *Passatge* (= *Tractatus de modo convertendi infideles*, estrofa XXIV, vers 285): el poema és un exercici d'esgrima dialèctica, en la qual un ermità troba Llull desfet i prostrat, li pregunta la causa, i així sorgeix un diàleg en el qual l'ermità acusa Llull dels seus propis mals i aquest se'n defensa, recordant el seu maldar constant a favor de la conversió dels infidels i del millor estat del món; i així arriba l'estrofa LIV, en la qual l'ermità demana a Ramon que li digui «qual és lo fait que vós tant desirats» (vers 637) i el mig acusa d'haver equivocat el procediment «car poria ésser que-n lo fait no siats» (vers 639); Ramon contesta amb l'estrofa LV, que acomuna estudis i croada, i amb la LVI, que exposa la part del projecte relatiu als cismàtics de les esglésies orientals i a la unificació d'ordes militars sota un rei. És ací transcrita l'estrofa LV, que recorda més directament la proposta lul·liana d'estudis.

Dóno el text i la grafia del Vat, Ottob. lat. 845, ff. 64v, text, no grafia, que coincideix amb el de les edicions de Josep ROMEU I FIGUERAS i s'aparta considerablement del donat per Ramon d'ALÒS I MONER.

«LV. N'ermità, la manera con Déus fos mays amat
ja la uos ay contada, si bé u auets membrat
so és, que-l Papa agués mant ualent home letrat
qui desiràs per Ihesús ésser marturiat
per so que per tot lo món fos entès e honrat;
e que cascú lenguatgé fos mostrat,
segons que a Miramar à estat ordenat,
—e aia'n consciència qui ho à afollat!—,
e-ncara, ca-l passatge fos lo deè donat
de tot quant possexen li clergue e e-l prelat
e c'asò tant duràs tro que fos conquistat
lo Sepulcre; e d'aysò libre n'ay ordenat».

16. *Libre de home/Liber de homine*. Mallorca novembre 1300.⁴⁶

Tornem a les referències esporàdiques. El *Llibre d'home* és un tractat d'antropologia ètica, que exposa lul·lianament la doctrina sobre el constituïu de l'home (primera part) i a continuació la relativa a la mort de l'home, tant la corporal com l'espiritual; dins aquest darrer tema és col·locat el trac-

46. HLF XLV; LONGPRÉ, V/20; AVINYÓ, 86; DD 1805; PLATZECK, 105; PERARNAU, 58.

Ed. del text català: TOUS, GINARD, ORL XXI, Palma 1950, 118-119 i 121; edicions del text llatí: SALZINGER, MOG, VI/VIII (RD 302/VI); DOMÍNGUEZ, CC CM CXII (RLOL XXI), Turnholt 2000, 152-301 (264-265).

tament dels vicis, no pas en ells mateixos, ans en tant que objecte d'ascesi: «De cascuns d'aquests peccats mortals [és a dir: capitals] volem donar doctrina e art con hom sàpia destruir, e les obres de les virtuts créixer, considerant e membrant lo procés e-l destrouïment dels capítols de peccat...» (86); el darrer dels vicis analitzats és la infidelitat, que ha d'ésser combatuda tant amb les virtuts humanes com amb les teologals (118-124); i per aquest biaix del captivament virtuós entra en dues ocasions el tema de la conversió dels infidels:

«50. *Del destruïment de infidelitat ab justícia...* «...qui vol destruir infidelitat dels infeels qui non són cristians, que reta ab justícia a Déu ço que seu és, co és a saber, que-ls hòmens savis en la ley dels xristians, e qui són xristians e són de Déu, se reten a Déu en mostrar veres coses d'ell als infeels diens, preïcant e disputan a ells... On, con açò sia axí [Que Trinitat no és sobre curs de natura de Déu], si molts bons savis e devots cristians sabens los lenguatjes dels infeels, e que no dubtassen a sostenir mort per honrar Déu de qui són, e car ho requer justícia pus que per açò són, anaven preïcar e disputar per lo món ab los infeels mostrant veritat de la fe cathòlica, per aytal manera porien destruir als infels lur infidelitat, ajudant emperò la gràcia de Déu» (118-119).

«53. *Del destruïment de infidelitat ab fortitudo* «...alcun crestià qui ha fort enteniment per argument e creença en saber e en creure de Déu veres coses... no ha forts volentat en amar Déu e veritat de les obres, estant él pererós e occiós de son saber e tem treball e mort de anar als infeels disputar e preïcar e mostrar veritat de la santa fe cathòlica, posant als infels posicions que-ls infeels no poden destruir e inprovant a ells totes les objeccions... demanarà Déu al dia del judici lo nombre de ses ovelles als pastors qui han hagut flach coratge en gardar ses ovelles...» (TOUS, GINARD, 121).

17. *Disputatio fidei et intellectus*. Montpeller octubre 1303.⁴⁷

Aquest és un tractat especial: fe i intel·ligència es discuteixen sota l'arbitratge d'un ermità, sense arribar a cap resultat definitiu; davant aquesta manca d'acord, cap al final intel·ligència torna a demanar la fundació de monestirs per a l'aprenentatge de llengües, petició a la qual s'associa l'ermità en la pàgina final:

«Dixit intellectus: ...adhuc, quare fides, soror mea, non procurat, quod fiant monasteria hominum sanctorum, qui addiscant linguas barbaricas et alio-

47. HLF XXVI; GOLUBOVICH 380-381/11; LONGPRÉ, IV/22; AVINYÓ, 97; DD 1813; PLATZECK, 117.

Edicions: SALZINGER, MOG, IV/VIII (RD 302/IV); EULER, CC CM CXV [RLOL xxiii], Turnholt 1998, 224-279 (278-279).

rum infidelium, et uadant ad praedicandum fidem catholicam inter ipsos, sicut preceptum est in euangelio (Mc 16, 15): ,Ite, praedicate euangelium omni creaturae'!

.....
 «Timens eremita, quod inde scandalum ueniret, ait illis: ...Volo etiam rogare reges, ut tractent, quod religiosi et alii in sacra pagina litterati ad prouidendum hoc, debeant laborare, et studia supradicta diuersorum idiomatum terrarum infidelium procurare, ut per ipsa studia infideles ad uiam sanctam ualeant peruenire» (EULER, 278-279).

19. *Liber de fine*, Montpeller, abril 1305⁴⁸

Després de la *Petitio...* a Bonifaci VIII i del consegüent desengany, després de Benet XI, amb el qual no sembla que Llull hagués tingut cap voluntat de trobar-se, car els anys 1303-1304 anava de Gènova a Montpeller i tornava a Gènova per refer el camí a Montpeller el 1305 (des de Gènova no li hauria costat massa d'arribar-se fins a Perusa, on aquell papa residí durant el seu breu pontificat); cap a finals del mateix any presentaria el nou llibre al nou papa a Lió, on aquest fou coronat el 14 de novembre; la *Vita coaetanea* parla de nou desengany.

El *Liber de fine* és una sistematització completada de les idees que ja coneixem pel *Llibre de passatge* o *De modo convertendi infideles*, segurament fruit de les informacions rebudes i de les reflexions fetes durant el recentísim viatge pel Pròxim Orient. I val a dir que l'estructura tant de les idees com de la concepció institucional de la proposta són convinents. Després d'una introducció, en què recorda els intents de fer-se escoltar, i els consegüents fracassos, el *Liber* es divideix en dues parts substantives i en una de complementària. Les dues parts bàsiques responen a la proposta d'encarregar a dos cardenals cada un dels aspectes, l'espiritual i el bèl·lic, necessaris per a arribar a la fi de la conversió de tots els infidels. El cardenal ,espiritual' hauria de fer construir ,extra gentium mansiones... in locis competentibus et amoenis' (252, líns. 75-76: notem el retorn de la idea primitiva del lloc d'emplaçament, consignada en el *Llibre contra Anticrist* i aplicada a Miramar) quatre monestirs per a l'ensenyament de llengües, i cercar els estudiants més prometedors, l'activitat posterior dels quals s'hauria de trobar en la línia de Crist i dels apòstols «in potentia sanctitatis, martyrii et laboris» (254/lín. 118).

48. HLF XLI, 45-46; GOLUBOVICH, 382-383/14; LONGPRÉ, X/4; AVINYÓ, 112; DD 1830; PLATZECK, 134.

Edicions: GOTTRON, Berlin 1912, 65-93 (parcial); MADRE CC CM, xxxv (RLOL IX), 247-291 (252-253).

Segueixen sengles capítols dedicats a la manera d'intentar de convèncer cada un dels seguidors de les diverses religions: sarraïns (255-257), jueus (257-259), tres famílies de cismàtics (grecs: 260-262, jacobins: 262-264, nestorians: 264-266) i els tàrtars (266-269).

El segon cardenal hauria d'ésser delegat per a tot allò que fa referència a la guerra: figura jurídica i abast de les seves funcions, la primera de les quals hauria d'ésser la d'establir un sol orde militar en el qual confluïssin tots els existents, i que ja no s'havia d'anomenar 'De l'Esperit Sant', ans 'Ordo de militia', el mestre del qual hauria de tenir dignitat de rei; segueixen sengles capítols dedicats a resumir la regla del dit orde (on no manca el coneixement de llibres lul·lians) (273-275), els punts en els quals caldria presentar batalla (276-277), la manera de guerrear (277-280), de l'almirallat (280-282) i de la predicació (282-284); el darrer capítol s'intitula *De mechanicis*, i s'ocupa sobretot de la intendència (284-285).

La part complementària és dedicada a la presentació de les 'arts' lul·lianes, tant de la general, com de la vintena d'especials que ell considera útils no sols per als estudis ans també per a la predicació (285-290).

No cal dir que la conclusió propugna la posada en pràctica d'aquest projecte. Transcrivim la part dedicada als estudis de llengües i als estudiants:

«Ad perpetrandum conversionem infidelium requiritur talis ordo, scilicet, quod dominus papa et etiam domini cardinales negotium commendent cuidam cardinali... Et quod de bonis ecclesiasticis faceret construere extra gentium mansiones quatuor monasteria in locis competentibus et amenis, et illa dotaret redditibus sufficientibus in perpetuum, tali modo ut inde possent uiuere audientes lingatgia, sicut dixi, et habere librorum sufficientiam et docentium illos libros. Expense vero pauce essent bonorum ecclesie in respectu... In isto etiam tractatu requiritur et monstratur, quod ille dominus cardinalis... haberet fideles nuncios et legatos, qui investigarent per clerum fideliter uniuersum. Et eligere scirent tales deuotos homines litteratos, qui cum ardenti desiderio affectarent adiscere illas linguas, ita quod cum magna caritate et patientia laborem et fastidia uellent pati et mori finaliter pro illo benignissimo Dei filio... Et quod tales homines indagati, in religionibus siue extra religiones sic reperti, inmediate habuissent licentiam a summo pontifice exeundi et in dictis monasteriis existendi. Et michi sufficientia uideretur ut in predictorum quolibet essent duodecim de conuentu, et haberent tertium decimum pro maiori, et essent taliter ordinati quod, quando duo in lingatgiis informati extra ad predicandum mitterentur, duo novi alii introirent. Ista quatuor monasteria essent etiam taliter ordinata, quod in uno lingua saracenicam doceretur, in alio iudaica, in tertio schismatica et in quarto tartarica seu paganica...» (GOTTRON, 67-68; MADRE, 252-253).

19. *Liber disputationis Raimundi christiani et Hamar saraceni*. Bugia-Pisa, abril 1308⁴⁹

Després del *Liber de fine*, el tema de les escoles per a la conversió dels infidels retorna de manera incidental, com, per exemple, al final de la disputa de Bugia, on es concentren un conjunt de referències concretes, entre les quals hi ha la següent:

«...dominus papa et reuerendi cardinales facerent in perpetuum quattuor aut quinque monasteria, in quibus religiosi et saeculares litterati et deuoti, et feruentes mori propter Deum addiscerent idioma infidelium. Et deinde irent ad predicandum euangelia per uniuersum mundum, ut preceptum est» (MADRE, 263).

20. *Liber clericorum*. Maig 1308.⁵⁰

«Quoniam istum librum specialiter fecimus propter clericos, et Parisius est nobiliss, altius et uerius Studium, quod in hoc mundo esse credimus, ideo librum hunc uenerande uersitati Parisiensi esse dicimus transmittendum. Et principaliter ipsum mittimus domino cancellario rectorique, decano, et aliis uenerabilibus consequenter, ut in memoria habeant, quod a me Raymundo, ad Dei honorem et infidelium conuersionem tria Summo Pontifici et reuerendis Cardinalibus sunt petenda.

«Primum est, quod fiant quattuor aut quinque monasteria, in quibus idioma infidelium addiscantur semper. Et ibi sint sanctae ac litteratae personae, quae mori desiderant propter Christum. Et uadant, sicut praeceptum est, per uniuersum mundum omnibus hominibus euangelium praedicatum» (MADRE, 353-354).

21. *Liber qui est de acquisitione Terrae Sanctae*, 1309.⁵¹

El mateix Llull és conscient que una revisió global de les seves propostes de conversió dels infidels i recuperació de Terra Santa ha d'ésser justificada:

49. HLF XXV; GOLUBOVICH, 383-385; LONGPRÉ, IV/29; AVINYÓ, 123; DD 1836; PLATZECK, 147.

Edicions: SALZINGER, MOG, IV/VIII; MADRE, CC CM, CXIV (RLOL XXII), Turnhout 1998, 169-264, en particular 263.

50. HLF LXXVIII; LONGPRÉ, IV/30; AVINYÓ, 126; DD 1842; PLATZECK, 150.

Edicions: LEFÈVRE D'ÉTAPLES, París 1499; OBRADOR I BENNÀSSAR, *Obres doctrinals*, I, Palma 1906, 295-386; MADRE, CC CM, CXIV (RLOL XXII), 353-354.

51. HLF CCLIV (cf. també p. 54); GOLUBOVICH, 385/16; LONGPRÉ, X/5; AVINYÓ, 141; DD 1852; PLATZECK, 165.

la justificació consisteix en el fet que, després del procés a càrrec dels Templers,⁵² la situació ha canviat i que, doncs, cal un repensament que tingui en compte el nou joc de forces.

El destinatari de la nova versió és la Santa Seu, és a dir, papa i cardenals, car només en ells es troba el tríode de ‚sapientia, potestas et caritas’, sense el qual l’eficàcia de l’empresa no seria assegurada. Dit això en la introducció, la gran diferència entre el *Liber de fine* i el nostre *De acquisitione*, consisteix en el fet que el tema de l’activitat militar ha passat a ocupar el primer pla i el de l’activitat doctrinal el segon,⁵³ i de fet, les grans novetats es troben en aquesta primera part: la supressió dels Templers havia fet desaparèixer un dels grans entebancs per a la campanya bèl·lica: la multiplicitat d’ordes militars; havent-ne restat només un, el dels Hospitalers, ja era innecessària aquella figura que en el *Liber de fine* ocupava un lloc, si no central, sí clau: el del rei, col·locat entre el cardenal delegat del papa i els capitans generals de l’exèrcit de terra i de l’estol marítim: ara tot l’afer era en mans d’institucions eclesiàstiques, que assegurarien la continuïtat de l’empresa;⁵⁴

Edicions: Ephrem LONGPRÉ, *Le Liber de acquisitione Terrae Sanctae du bienheureux Raymond Lulle*, dins «Criterion. Revista Trimestral de Filosofia», III (1927), 265-278. Eugène KAMAR, *Projet de Raymond Lull, «De acquisitione Terrae Sanctae». Introduction et édition critique du texte* (Studia Orientalia Christiana. Collectanea, 6), Le Caire 1961, 103-131 (edició del text).

El tema de l’imminent concili de Viena també suscità la vena poètica de Llull, que li dedicà *Lo concili* (ROMEU, OE, I, Barcelona 1957, 1328-1344); en llegir-lo, hom té la impressió que era per ventura més un text de propaganda (destinat a ésser repetit per qualque joglar en un moment en què el tema del concili certament suscitava la curiositat popular); no hi manquen, però, els versos que recorden punts que ens són ben coneguts, com és ara la responsabilitat dels cardenals (1332, versos 169-172), o la dels prínceps (1332/211-214), la dels religiosos en la conversió dels infidels (1336/372-378), o el tema de la croada (1342/704-707); fins i tot retorna la incitació a la presència del papa al capdavant de l’exèrcit croat, que no recordo haver trobat reepta en la literatura, diguem-ne seriosa, després del 1292 (1336/390/392); segurament entre el poble no devia mancar qui digués que per a la reconquesta de Terra Santa el papa tenia l’obligació de posar-se al davant, indicació que Llull s’hauria pogut adonar que no queia massa bé en els ambients curials.

52. «...propter casum Templariorum materiam illius [del *Liber de fine*] aliquo modo me oportet variare...», LONGPRÉ, 266; encara que no li sigui atribuïda tanta importància com a la supressió dels Templers, un altre fet nou incidia en el *De acquisitione Terrae Sanctae*: la perspectiva del concili de Viena, del qual Llull esperava la confirmació de la decretal pontifícia convertint en llei general de l’Església l’actuació a favor de la conversió dels infidels i de la recuperació de Terra Santa: «Facta praedicta ordinatione, requiritur quod sit confirmata in generali concilio apud Viennam, quod spectatur ab hoc septembri in unum annum...», LONGPRÉ, 271.

53. «In prima distinctione ostendemus modum per quem fiat ordinatio ad habendam victoriam cum armis; in secunda ostendemus modum per quem obtinebitur veritas per intellectum illuminatum et per voluntatem sanctam; in tertia enim movebimus audaciam per exempla...», LONGPRÉ, 266.

54. «...dominus papa cum collegio suo... ordinet bellum contra Sarracenos perpetuum in tanto quod sit unus consecutor magister generalis, miles religiosus, sub quo sint omnes

posades així les coses, la part dedicada a la guerra podia ésser molt més concreta: assenyalava una sèrie de materials bèl·lics que calia assegurar i els passos a seguir, concentrats en les conquestes prèvies de Constantinoble i de Ceuta. El punt que ens interessa arribava al començament de la segona part i diu així:

«...quod dominus Papa et suum collegium reverendum facerent tria monasteria, scilicet unum Romae, aliud Parisius et tertium Toletum, in quibus studebant homines sapientes, devoti, in variis linguis, et postea irent predicaturi Evangelium per totum mundum, sicut est preceptum [cf. Mc XVI, 15; Mt XXVIII, 18-20], desiderantes mori pro Christo sicut faciebant Apostoli, et quod illa monasteria haberent redditus... et sic instructi mitterentur bini et, quando missi essent duo, quod alii duo essent recepti usque ad certum numerum deputatum... Tales homines sic devoti et dispositi invenirentur, si dominus papa faceret eos perquiri per provincias et per regna...» (LONGPRÉ, 271-272).

22. *Liber natalis pueri parvuli Ihesu Christi*, 1310-1311.⁵⁵

Tornen les referències ocasionals al tema; en aquesta, adreçada al mateix rei de França, al qual havia estat adreçada una de les tres lletres, objecte d'aquest article, Llull subratlla la col·laboració de tots els poders i la unitat d'orde militar cristià:

«...quod dominus rex, magnificus atque potens, cum papa et cardinalibus ordinaret, quod Parisius et alibi essent loca et studia, in quibus diversa lingua fidelium et infidelium docerentur, ut viri devoti, sapientes et litterati ad exaltationem fidei per mundum uniuersum euangelium predicarent, et per Dei gratiam invenirentur plurimi, qui uellent per Christum martyres fieri, sicut apostoli et eorum discipuli uoluerunt. Et quod talis ordinatio sic firmaretur, quod duraret usquequo infidelis populus fidei populo uniretur, et esset unum ouile et unus pastor (Io X, 16), sicut est prophetatum... quod de omnibus religionibus militibus fieret unus ordo, qui debellantes contra turpem populum infidelem acquirerent Terram Sanctam...» (HARADA, 70).

milites religiosi, et uno mortuo quod ponatur in loco ipsius alter et sic successive; de regibus non est sic, quoniam uno mortuo forte filius illius non habebit talem devotionem ad Terram Sanctam...» LONGPRÉ, 270.

55. HLF. XLI, LIII; GOLUBOVICH, 386-388/18; LONGPRÉ, X/6; AVINYÓ, 157; DD 1872; PLATZECK, 187.

Edicions: LEFÈVRE D'ÉTAPLES, París 1499 (RD 24 i 25); HARADA, CC CM, xxxii (RLOL VII), Turnholt 1975, 27-73 (70); la pàgina inicial del ms. de París, BN, lat. 3323, f. 2, és reproduïda fotogràficament dins GOTTRON, en la làmina entre coberta i portadella.

24. *Liber disputationis Petri et Raymundi sive Phantasticus*, 1311.⁵⁶

Som arribats al darrer capítol, el vinculat al concili de Viena. De moment, tenim el document que col·loca la conversió dels infidels al capdamunt dels objectius que Llull es proposava de propugnar en l'imminent concili:

«Ait Raimundus: Tria intendo. Primum: Vt dominus papa et reuerendi cardinales studia, in quibus uaria discantur idiomata, statuere uelint, ut postmodum auditores, per omnia mundi climata proficiscentes, sancta Dei euangelia, sicut preceptum est, predicent, utque talis ordinatio eousque, dum omnes infideles ad christianorum ritum peruenerint, perduret». (OLIVER, etc., 14).

23. *Liber de ente quod simpliciter est per se et propter se existens et agens*, setembre 1311.⁵⁷

En el *De acquisitione Terrae Sanctae* del març del 1310 (1309) trobàvem la primera referència a un encara futur concili de Viena (cf. nota 52); un any i mig després, el setembre del 1311 arribaven, formant la distinció sisena del nou llibre, les deu propostes que Llull tenia la intenció de fer arribar a l'assemblea conciliar. L'interès rau en el fet de no limitar-se a la temàtica de conversió dels infidels i recuperació de Terra Santa, ans estendre's a tot allò que, per dir-ho amb una frase lul·liana, havia de conduir a 'tornar el món en bon estament', sota el títol de *Ordinationes generales, quas Raimundus proponit praesentare in Concilio generali*. Justament perquè es mouen en un pla tan general pot ésser útil de recordar-les: 1. Escoles de llengües en tres llocs (com en el *De acquisitione Terrae Sanctae* del 1309); 2. La reconquesta de Terra Santa ha de començar per Constantinoble i per Ceuta; 3. Per l'honor de Déu, l'Església ha de destinar un delme a la reconquesta i 4. els eclesiàstics tot allò que els és superflu; 5. suggeriments sobre l'hàbit clerical;

56. HLF LIV; GOLUBOVICH, 388/19; LONGPRÉ, X/7; AVINYÓ, 170; DD 1889; PLATZECK, 210.

Edicions llatines: LEFÈVRE D'ÉTAPLES, París 1499 (RD 24 i 25); OLIVER, SENELLART CUM DOMÍNGUEZ, CC CM, LXXVIII (RLOL, XVI), 11-30. Traducció catalana: BADIA, Barcelona, 1985; traducció italiana, POLIA, Rimini 1997.

57. HLF, CC; GOLUBOVICH, 38/20; LONGPRÉ, VII/18; AVINYÓ, 169; DD 1888, 1890; PLATZECK, 207 i 207a.

Edició completa: HARADA, CC CM, XXXIV (RLOL VIII), Turnholt 1980, 187-245 (239-240); Edicions parcials de les *Ordinationes ...*: MÜLLER, Münster in Westfalen, 1934, 693-697; LONGPRÉ, «La France franciscaine», XVIII (1935), 145-154; WIERUSZOWSKI, «Estudis Franciscans», 18 (1935), 149-154, i «Miscel·lània Lul·liana», Barcelona 1935, 420-425 i Roma, Storia e Letteratura, 121, 1971, p. 165.

6. mesures antiaverroistes; 7. i contra la usura; 8. introduir la predicació a jueus i a sarraïns en sobirania cristiana; 9. i 10. reformar dret i medicina segons l'art lul·liana o, la medicina, 'ex principiis innatis, sicut ego feci unam'. Fan referència a la nostra temàtica, de forma directa els punts 1-2; i de forma col·lateral, en tant que contribueixen a llur consecució, els núms. 3, 4 i 8; els dos primers repeteixen amb paraules canviades allò que ja coneixem pel *Liber de acquisitione Terrae Sanctae*, tal com hom pot constatar en el text de la primera:

«*Ordinationes, quas Raimundus proponit presentare in Concilio Generali: Prima ordinatio est quod dominus papa et reuerendi domini cardinales faciant tria loca, unum Rome, aliud Parisius et tertium in Tholeta ciuitate, in quibus addiscant sapientes, bene scientes philosophiam et theologiam, linguas infidelium. Et quod sint deuoti, ut moriantur propter Christum per exaltationem fidei. Et quod uadant predicare euangelia per uniuersum mundum, ut in euangelio preceptum est. Et in illis locis sint tales homines in perpetuum addiscentes, quia quando unus bene fundatus mittetur ad predicandum, ponatur alius. Tales homines autem conuenterent totum mundum, et hoc Deo adiuuante...*» (HARADA, 239-240).

24. *Concilii Viennensis Decretum 'Inter sollicitudines', 6 maii 1312? In Clementinis, c. 1 v 1, 21 martii 1314?*⁵⁸

Encara que el text de la decretal *Inter sollicitudines* no sigui de Ramon Llull, ningú no té cap dubte que el contingut respon a la seva insistència, no sols en el fet de determinar l'establiment d'escoles de tres llengües, hebreu, àrab i caldeu (i no sols en tres, com ell acabava de suggerir, sinó en cinc ciutats universitàries), punt en el qual el concili assenyala tres camps de propagació de la fe: els jueus, els sarraïns i els tàrtars. La part decisòria diu així:

«...Illius, cuius vicem in terris, licet immeriti, gerimus, imitantes exemplum, qui ituros per uniuersum mundum ad evangelizandum apostolos in

58. Edicions: FRIEDBERG, *Corpus Iuris Canonici*, II. *Decretalium collectiones*, Leipzig 1879, col. 1179; ALBERIGO et alii, *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*², Freiburg, Herder 1962, 355-356.

Bernhard ALTANER, *Raymundus Lullus und der Sprachkanon (Canon 11) des Konzils von Vienne (1312)*, dins «Historisches Jahrbuch», 53 (1933), 190-219 (traducció catalana dins «Estudis Franciscans», 45 (1933), 404-408); et EIUSDEM, *Die Durchführung des Viennener Konzilsbeschlusses über die Errichtung von Lehrstühlen für orientalische Sprachen*, dins «Zeitschrift für Kirchengeschichte», 52 (1934), 226-236 (traducció catalana dins «Estudis Franciscans», 46 (1934), 108-115). Sebastián GARCÍAS PALOU, *Ramon Llull ante la convocación del Concilio de Vienne*, dins «Estudios Franciscanos», 76 (1975), 343-358.

omni linguarum genere fore voluit eruditos, viris catholicis notitiam linguarum habentibus, quibus utuntur infideles praecipue, abundare sanctam affectam ecclesiam, qui infideles ipsos sciant et valeant sacris institutis instruere, chisticolarumque collegio per doctrinam christianae fidei ac susceptionem sacri baptismatis aggregare. Ut igitur peritia linguarum huiusmodi possit facilius per instructionis efficaciam obtineri, hoc sacro approbante concilio scholas in subscriptarum linguarum generibus, ubicumque Romanam curiam residere contigerit, nec non in Parisiensi et Oxoniensi, Bononiensi et Salamantino studiis providimus erigendas, statuentes ut in quolibet locorum ipsorum teneantur viri catholici, sufficientem habentes Hebraicae, Arabicae et Chaldaeae linguarum notitiam, duo videlicet uniuscuiusque linguae periti, qui scholas regant inibi, et libros de linguis ipsis in latinum fideliter transferentes, alios linguas ipsas sollicite doceant eorumque peritiam studiosa in illos instructione transfundant, ut instructi et edocti sufficienter in linguis huiusmodi fructum speratum possint Deo auctore producere, fidem propugnaturi salubriter in ipsos populos infideles. Quibus equidem in Romana curia legentibus per sedem apostolicam, in studiis vero Parisiensi per regem Francie, in Oxoniensi Anglie, Scotiae Hiberniae et Walliae, in Bononiensi per Italiae, in Salamantino per Hispaniae praelatos, monasteria, capitula, conventus, collegia exempta et non exempta, et ecclesiarum rectores in stipendiis competentibus et sumptibus volumus provideri, contributionis onere singulis iuxta facultatum exigentiam imponendo, privilegiis et exemptionibus quibuscumque contrariis nequaquam obstantibus, quibus tamen nolumus quoad alia praeiudicium generari...» (ALBERIGO, 355-256).

28. *Liber de locutione angelorum*. Montpellier, maig 1312.⁵⁹

Aquest text i el següent tenen el denominador comú d'ésser posteriors al concili de Viena; també el de reflectir l'estat d'esperit de Ramon Llull, convençut d'haver obtingut dos resultats per a ell importants, l'escola de llengües i l'atribució dels béns del suprimit orde del Temple al dels Hospitalers de Sant Joan de Jerusalem. Els paràgrafs d'ambdós texts són paral·lels, també pel fet de trobar-se en la introducció de dues obres, després considerablement diverses. Són els següents:

«Raymundus, iacens in lecto suo, volens se condormire, consideravit super aliquibus, que facta sunt in consilio generali Viane, et potissime supra duas petitiones, quas summo pontifici ipse dedit et suo collegio, videlicet quod stu-

59. HLF CCXLI; LONGPRÉ IV/46; AVINYÓ, 175; DD 1893; PLATZECK, 215.

Edició: PERARNAU, ATCA, II (1983), 104-121, en concret 104, líns. 5-19.

L'atribució dels béns dels templers a l'Orde de l'Hospital havia estat establerta per papa i concili el 22 de març del 1313 per la decretal *Ad providam* (ALBERIGO, *Conciliorum...*, 319-322).

dia fierent, in quibus lingue infidelium in perpetuum docerentur hominibus devotis, in philosophia et theologia fundatis, habentibus devotionem mori seu mortem pati pro Christo ad exaltationem fidei sacrosancte, eundo Evangelium predicatum per mundum universum, ostendendo ipsius fidei veritatem tali modo, quod illa veritas erit intelligibilis atque certa, et suum oppositum erit falsum. Secunda positio est quod bona Templariorum Hospitali Sancti Iohannis concederentur ut fortitudo multiplicetur ad tenendum certos milites et galeas in perpetuum contra sarracenos. Et quia iste due petitiones sunt concessae, Raimundus quamplurimum est gavisus ex eo quia cum predicta ordinatione sarraceni faciliter capi poterunt et devinci et, ipsis devictis, convertetur facilius totus mundus» (PERARNAU, 104).

29. *Liber de participatione Christianorum et Sarracenorum*, Mallorca juliol 1312⁶⁰

Tal com acabo d'assenyalar, Ramon Llull considerava que finalment, una instància tan suprema com un Concili general li havia donada satisfacció en els punts de les escoles de llengües i en el de la unificació dels ordes militars en el dels Hospitalers. El segon dels paràgrafs ací transcrits, demostra que ell era conscient de l'existència d'altres possibilitats, sovint recordades, com és la de l'intercanvi d'estudiants entre un país de sarraïns, Tunis, i un de cristians, l'illa de Sicília o regne de Trinàcria.

«Raymundus veniens de consilio generali, quod factum fuit in Vianensi civitate, consideravit ordinationes, que facte sunt ibi, inter quos (!) una est: quod adiscantur diversa lingagia per christianos, qui vadunt predicatum per universum mundum sanctissimum verbum Dei et disputatum cum infidelibus ad ostendendum sanctam fidem catholicam et audiendum ea cum quibus sarra-

60. HLF CCLV; GOLUBOVICH, 389/21, LONGPRÉ, X/19; AVINYÓ, 176; DD 1895; PLATZECK, 214.

Editio libri: OLIVER, SENELLART, DOMÍNGUEZ, CC CM LXXVIII (RLOL, XVI), Turnholt 1988, 243-260.

Editio prologi: WIERUSZOWSKI, dins «Estudis Franciscans», 47 (1935), 109-110; «Miscel·lànea Lul·liana», Barcelona 1935, 425-426; i Roma (Storia e Letteratura, 121), 1971, 171-172.

Cf. Johannes STÖHR, *Missionsvorstellung in Lulls Spätschriften*, dins «Estudios Lulianos», XXII, 139-154 (són els de Messina i Tunis, 1313-1315, publicats en RLOL I).

Recordem que Frederic de Trinàcria, al qual era dedicat el llibre i adreçada la petició d'intercanvi d'estudiosos, ja havia sentit d'Arnau de Vilanova quelcom de relacionat amb la conversió d'infidels, i en concret dels esclaus sarraïns que hi hagués a l'illa: «...en cascú loc farets venir los catius sarraïns davant vós o vostre lochtinent, e fer-los ets proposar la veritat del evangeli; e aquells qui-s volran convertir...», Arnau de VILANOVA, *Informació espiritual al rei Frederic de Sicília*, dins *Obres catalanes. I. Escrits religiosos* (Els nostres clàssics, A, 53-54), Barcelona, Editorial Barcino 1947, 233, líns. 3-6.

ceni impugnant sanctam fidem catholicam et concludant ea, que sunt intelligibilia, et possibilis apud Deum sine aliqua inconvenientia et impossibilitate. Secunda ordinatio vero est, quod Ordo beati Iohannis, cui dantur bona Templariorum, pugnet cum armis contra saracenos in perpetuum cum militibus et galeis perpetuis.»

«Dum sic Raymundus considerabat, proposuit venire ad nobilissimum dominum Fredericum regem Trinacie, ut ipse, cum sit fons devotionis, ordinet cum altissimo et potentissimo rege Tunicii quod christiani bene literati et lingua arabica habituati vadant Tunicium ad ostendendum veritatem de fide; et quod sarraceni bene literati veniant ad regnum Cecilie disputatum cum sapientibus christianis de fide eorum, et forte per talem modum posset esse pax inter christianos et sarracenos habendo talem modum per universum mundum, non quod christiani vadant ad destruendum sarracenos nec sarraceni christianos» (WIERUSZOWSKI, 425-426).

QUARTA PART: COMPARACIÓ

1. *Amb els textos precedents*

Una observació prèvia: l'enumeració de textos anteriors als de Ramon Llull podria ésser molt més llarga; els quatre ací reportats ho han estat per la seva clara relació amb les posicions que Ramon Llull propugnaria des d'entorn el 1275, durant, doncs, el darrer quart del segle XIII.

El precedent de Pere el Venerable es redueix a la constatació teòrica que cal una confrontació doctrinal entorn els llibres bàsics de cada una de les dues religions, i a la decisió operativa del primer pas, el de la traducció de l'*Alcorà* al llatí; però hagué de constatar que l'*Alcorà* traduït no li servia de res, car, almenys de fet, el possible interlocutor de l'altra banda té prohibit de discutir: *melius caedes quam lis*.⁶¹

La regla franciscana és en algun punt un clar precedent, en d'altres no. El precedent clar és la voluntat martirial dels aspirants a missioners entre els sarraïns; també és precedent clar, respecte a Miramar, el fet que els dits aspirants són membres de l'orde franciscà, per als quals devien valdre les indicacions de la *Regula bullata*: el superior tenia l'obligació d'enviar (missió) aquell framenor, del qual li constés que la voluntat d'anar entre musulmans era seriosa i que oferia garanties de solidesa futura. En canvi, no sembla que l'orde franciscà s'hagués plantejat el tema de la preparació intel·lectual dels candidats, i en aquest sentit Miramar podria haver estat la resposta franciscana a les Escoles de llengües dels dominics. Les propostes posteriors a Miramar s'allunyarien de la inspiració franciscana pel fet de

61. ML, 189, col. 677; vegeu més amunt les referències textuais connexes amb la nota 10.

preveure que els candidats admesos en un Studium Arabicum (o Graecum o Tartaricum, etc.) no havien d'ésser exclusivament de l'orde, ans podien ésser religiosos d'altres famílies, clergues seculars i laics.

Roger Bacon s'havia plantejat de forma teòrica el tema de la conversió dels no catòlics i havia arribat a alguna de les posicions que immediatament després serien les de Ramon Llull: de les dues possibilitats, la de la paraula o la de la violència sagnant, opta a favor de la primera i exclou radicalment la segona, perquè no respon a la naturalesa i a l'herència cristiana i perquè és contraproduent tant en el moment de practicar-la com per a les generacions futures; d'ací la necessitat d'aprendre llengües. Cal tenir en compte que les seves reflexions eren escoltades pel papa amic Climent IV (1265-1268).⁶² Suposada, pel fet d'ésser franciscà, la devoció martirial, només semblen mancar-li els darrers passos, els de concentrar totes les raons exposades i saltar al pla institucional que englobés la proposta d'un programa de formació contínua de missioners i de llur activitat posterior planificada per les autoritats de l'Església, alhora que sintetitzés tot l'ensenyament en un manual.

Encara que Berthold Altaner⁶³ veié en les butlles dels papes a la facultat de teologia de París l'establiment d'escoles missionals, la lletra dels documents papals com el que ací ha estat transcrit no sembla que permeti d'arribar tan enllà en les conseqüències. Allò que els papes volien assegurar era una fórmula de financiació que funcionés contínuament de forma automàtica i permetés d'oferir deu lliures anyals a cada un de vint clergues catòlics procedents de països àrabs o semblants, a fi que acabessin llurs estudis teològics a París; la dita financiació havia de recaure damunt les esglésies de França de forma circular. La previsió era que constantment vint clergues beneficiaris d'una, diguem-ne borsa d'estudi, es dediquessin a la teologia a fi que, retornats a llurs països, *alios in transmarinis partibus erudirent*, amb la finalitat, doncs, d'enfortir intel·lectualment l'actuació de l'Església catòlica en països àrabs o similars; adonem-nos, que a París no havien d'estudiar ni llengua ni pensament d'aquells països, als quals eren destinats (la llengua, almenys, era pressuposada, car en procedien), ni hom els exigia cap disponibilitat martirial.

62. La proximitat cronològica justificaria un estudi del possible influx de Roger Bacon en Ramon Llull, almenys quant al tema de la conversió dels infidels. I si, en comptes de pensar només en l'influx directe de Bacon en Llull, l'estenguéssim a Miramar, un detall encara justificaria més la conveniència d'esbrinar aquell tema: em refereixo a la disponibilitat de l'orde franciscà (o almenys, de la província d'Aragó); si, en efecte, caldria demostrar que Ramon Llull hagués tingut coneixement, ni que només fos indirecte, de les propostes de Roger Bacon a Climent IV, és, en canvi, enraonat de pensar que les autoritats de l'orde les coneixien i, pressuposada la benvolença papal i l'encaix amb els postulats fundacionals de l'orde, es decidiren a col·laborar-hi.

63. Vegeu els seus estudis citats en la nota 58.

L'atenció posada als precedents del segle XIII ens demostra que era ben sentit el problema de la conversió dels infidels, dels sarrains en particular, i que hom hi reflexionava des de pressupòsits ben diversos: el del coneixement de llurs llibres sagrats (això des del segle anterior), el d'una dedicació al coneixement i estudi particularment intentada en les escoles dominicanes i en la reflexió de Roger Bacon, el de la preparació espiritual en l'orde franciscà, i el de la financiació dels estudiants en les butlles dels papes.

2. *Amb les propostes lul·lianes*

Si hom posés en columnes paral·leles les propostes acabades d'esbrinar i les lul·lianes hi trobaria a simple vista tres grans diferències: la cronològica en el sentit que el nostre autor retornà constantment al tema des d'entorn el 1270 fins al darrer moment de la seva vida, entorn el 1315, doncs, durant quaranta-cinc anys; el doctrinal, en el sentit que Llull no es limità a suggerir o a demanar actuacions concretes, ans elaborà els pressupòsits teològics molt més explícits i conjuntats que els dels seus predecessors i construï tota una síntesi teòrica; i la innovadora, pel fet que, si la insistència es troba també en els papes del segle XIII, en Llull la repetició de propostes i peticions no és ,monòtona' o purament repetitiva, ans variada, perquè evoluciona profundament.⁶⁴

Prescindint, però, de similituds i de diferències més o menys anecdòtiques o en punts concrets, que són moltes, el fet de poder col·locar en filada pràcticament tots els texts més o menys desenvolupats, ens permet de veure sense possibilitat de cap dubte, que les presentacions lul·lianes d'aquest tema es poden aplegar sota dos aspectes: sota el punt de vista de la totalitat del tractament tenim, d'una banda, els texts que s'encaren amb la conversió dels infidels de forma més o menys global, i de l'altra els paràgrafs que foren introduïts en llibres de temàtica altra i es limiten, com de passada, a esmentar-lo o a recordar la necessitat d'escoles de llengües. Es poden consi-

64. Entre els resums de les línies bàsiques d'una missiologia lul·liana, sense oblidar alguns dels estudis esmentats en la bibliografia inicial, hom pot veure: STÖHR, «Estudios Lulianos», XXII (1978), 145/17, paràgraf segon: hi manca la disposició martirial; que es troba a 149/33. Hans DEIBER, *Der Missionar Raimundus Lullus und seine Kritik am Islam*, dins «Estudios Lulianos», XXV (1981-1983), 47-57 (introducció general i anàlisi de la *Disputatio Raimundi christiani et Hamar sarraceni*; al final (56): «...verdient Lullus unsere Bewunderung, weil er ernsthaft bemüht war, die militärische Auseinandersetzung des Kreuzzuges durch die geistige Auseinandersetzung, die theologische Disputation zu ersetzen. Denn für ihn besitzen auch andere Religionen gebildete und wahrheitsliebende Anhänger, deren Lehren man kennenlernen und ernstnehmen müsse. Hierzu empfahl und propagierte Lullus sein Leben lang das intensive Studium der orientalischen Sprachen via des Arabischen in institutionell organisierten Lehrveranstaltungen».

derar formulacions globals les que trobem en el capítol CCCXLVI del *Llibre de contemplació en Déu*, en el *Llibre qui és contra Anticrist*, en el *Tractatus de modo convertendi infideles* i en el *Quomodo Terra Sancta recuperari potest*, que l'acompanya, en les peticions a Celestí V i a Bonifaci VIII, en el *Liber de fine*, en el *Liber de acquisitione Terrae Sanctae* i en les *Ordinationes, quas Raimundus proponit praesentare concilio generali*.

L'altre aspecte que permet una agrupació, aquesta no pas temàtica, ans cronològica, no és una apreciació subjectiva, ans un fet objectiu, que parteix aquella quarantena d'anys en dues parts: la caiguda de Sant Joan d'Acre. Abans del 1291 en les formulacions de les propostes lul·lianes hi ha un ,sí' i un ,no': un ,sí' a tot allò que sigui integrable en la croada espiritual autènticament cristiana, ja sigui per convicció personal directa en el camp religiós o, instrumentalment, com a preparació específica en escoles destinades a formar missioners capacitats a convèncer els infidels a esdevenir cristians; i un ,no' a la croada bèl·lica, unida a una crítica radical a l'orde de cavalleria, tant si es tractava dels cavallers seglars, com dels integrats dins ordes religiosos de cavallers. Després, el ,no' es converteix en ,sí', en tractar-se de la recuperació de la Terra Santa, i aquest nou ,sí' s'integra amb el ,sí' primitiu dins un programa global de conversió dels infidels.

Amb la mateixa seguretat amb la qual acabo de diferenciar les dues etapes, l'anterior i la posterior al 1291, m'atreveixo a afirmar que les tres lletres adreçades al rei, a un prelat de França i a l'Estudi de París recauen en la primera etapa, car en elles no és possible de copsar res més que el sí al camí de la convicció i als mitjans que hi contribueixen, sense que ni tan sols s'esmenti el camí bèl·lic.⁶⁵ I amb la mateixa seguretat m'atreveixo a afirmar que, per tant, s'han de datar d'abans del 1291 (encara que l'objectiu d'aquestes pàgines no és pas el de donar una datació cronològica ni d'aquests ni d'altres escrits lul·lians, ans només el de col·locar-los en el seguici de l'evolució de les idees).

Una observació em confirma fins a la certesa absoluta en aquest punt de l'anterioritat al 1291: si les nostres tres lletres, i en particular l'adreçada al rei de França, fos posterior a la caiguda de Sant Joan d'Acre i contemporània al sentiment de frustració que s'estengué per tota la cristiandat europea (a la qual Llull es refereix en el *Tractatus de modo convertendi infideles*), per a mi almenys és evident que Llull no hauria pas frenat la seva ploma a l'hora de fer miroies davant els ulls del rei, amb l'esca de convèncer-lo a esdevenir

65. Precisem: en la lletra al rei de França hi ha la frase següent: «...falsitas... est doctrina et gladio devincenda...» (línies 46-47); la frase és tan genèrica, que justament per la seva inconcreció resta molt al darrere del paràgraf dedicat a l'ús de la força purament defensiva en cas d'atac en el capítol CCCXLVI del *Llibre de contemplació*, paràgraf 21 (OE. II, 1152/I), i de cap manera no pot ésser vista com una incitació a l'ús de la violència relacionada amb la conversió dels infidels.

l'hereu digne de Sant Lluís rei o àdhuc superior a ell en punt de croada, assegurant i enfortint així l'influx i amb ell el poder polític de França en el Pròxim Orient (recordem que les repetides propostes de croada nascudes de la cort de Felip el Bell en el fons no cercaven altra cosa que l'extensió de la influència de França en tota la Mediterrània, i que aquesta és la gran diferència entre les propostes dels cortesans i la de Llull)⁶⁶ i a convertir-se en l'heroi predestinat a fer realitat una de les grans aspiracions de tot el poble cristià contemporani: la de treure's l'espina per la pèrdua de la terra de Jesucrist i dels Llocs Sants per excel·lència. Convençut almenys de la possibilitat, ni que fos remota, que la proposta així formulada li assegurés

66. En l'estudi comparatiu entre els projectes francesos i els de Llull, ho ha reconegut C[harles] S[AMARAN], *Projets français de croisades de Philippe le Bel à Philippe de Valois*, dins *Histoire Littéraire de la France*. Tome XLI. *Suite du quatorzième siècle*, París, Imprimerie Nationale, 1981, 33-74 (n'hi ha resum en aquest anuari, volum X (1991), 575-576, núm. 6656). Anys abans ja havia constatada la diferència Berthold ALTANER, *Glaubenszwang und Glaubensfreiheit in der Missionstheorie des Raymundus Lullus. Ein Beitrag zur Geschichte des Toleranzgedankens*, dins «Historisches Jahrbuch», 47 (1928), 586-610: «Man erkennt leicht, dass auch hier seine tiefsten Sympathien eigentlich nur der Mission gehören, die ohne das Mittel des Krieges arbeitet. Um diese Einstellung noch deutlicher zu empfinden, braucht man nur seine Schriften mit den literarischen Produkten seiner Zeit zu vergleichen, die dasselbe Thema behandeln. Keine dieser Schriften verrät, dass das Hauptinteresse des Verfassers auf eine friedliche Eroberung des Orients gerichtet ist. Bei Lull klingt dagegen überall die Sorge durch, es möchte der gerade jetzt ihm günstig scheinende Moment für eine Missionsaktion grossen Stils verpasst werden. Sein Augenmerk ist ganz auf eine mit friedlichen Mitteln arbeitende Missionspropaganda gerichtet...». (606-607).

Veig que, si les tres súpliques foren presentades durant la primera estada de Ramon Llull a París, després de la frustrada visita a Roma que coincidí amb la mort d'Honorí IV, i doncs, entorn el 1287, Ramon Llull difícilment podia fer referència a un 'passatge' vers la Mediterrània Oriental, quan la potència marítima de França (i de Mallorca?) al Golf de Roses (illa de les Formigues) i la dels seus sotmesos, els reis Anjou de Provença-Nàpols al golf de Nàpols, havia resultat annihilada per Roger de Llúria només feia un parell d'anys; aquella situació encara dominava les relacions internacionals, car els Anjou seguien ostatges a Siurana de Prades, i d'altra banda, hauria estat més aviat difícil a un estol francès primer arribar i després esmunyir-se per la mar de Sicília trobant-se l'illa en mans de la Casa de Barcelona. Sigui com sigui, aquest aspecte no fou ni esmentat; en aquells moments, el sol fet d'esmentar-lo podria haver sonat com una befa, quan les grans potències que s'haurien hagut de posar al front d'una croada i els seus servidors (Anjou, Mallorca) encara estaven immersos en el ridícul solemne de la Croada contra Catalunya. Dit amb altres paraules, si en aquells moments calia parlar de croada, el rei de França o els seus adlalters (Anjou, Mallorca) no eren pas l'interlocutor vàlid. I de fet, ni paraula.

Les anteriors consideracions em fan adonar d'un detall, almenys significatiu: quan després del 1291, ni que només fos per respondre al clam popular, resorgeixi en Ramon Llull el tema de la croada també en la seva ploma, ell, apartant-se de tots els precedents i experiències anteriors, posarà ambdues línies de l'actuació per ell propugnada, l'espiritual i la bèl·lica, sota el govern directe de la Santa Seu, encara que posi la coordinació de les activitats bèl·liques en mans d'un personatge reial amb títol de rei poc més que titular, però exclusivament dedicat a la reconquesta de Terra Santa, sempre, però, sota la directa autoritat i financiació del papa.

el favor reial, Ramon Llull no s'hauria pogut frenar d'aprofitar-la per als seus objectius. Però, ni paraula. Per aquesta, doncs, i per les altres raons, les tres lletres són anteriors al 1291.

Val a dir que no manquen en la lletra reial elements destinats a ensabonar el rei, però són tots relatius al passat o a situacions que ja es donen com a adquirides. El nostre autor, en efecte, es mostrà generós a l'hora de vessar pel broc gros lloances a la casa i al rei de França:⁶⁷

«...regia regni Francorum magestas ab antiquo successive pre ceteris procurare christianitatis com[m]oda consuevit...»⁶⁸

«...patres vestri meliora pro christianitate defendenda totis viribus elegerunt: moveant ergo desiderium vestrum eorum nobilissima et necessaria pro fide gesta...»⁶⁹

«Ipsi enim..., in tantum Deum dilexerunt, quod suis meritis christianitatis columpne fieri mererentur...»⁷⁰

«...principalior inter reges et principes christianos...»⁷¹

«...christianitatis au[c]tor fieri meruit et protector...»⁷²

Totes les lloances es refereixen a temps passats; quant al futur, cap altra perspectiva que la que Ramon Llull presenta al rei, en la qual no hi ha cap ni motivació ni repercussió política; les motivacions, en efecte, no sols són de tipus cristià, ans encara ben veïnes de l'ascètica, tant en relació a Déu com al proïsme infidel:

«Ad exaltationem nominis Domini Dei nostri...»⁷³

«...ad laudem et magnificentiam divini nominis...»⁷⁴

«...per Ipsum, ad cuius gloriam hoc requiro...»⁷⁵

«...ad exaltationem fidei et omnipotentis Dei gloriam et honorem...»⁷⁶

«...ad exaltationem et gloriam divini nominis...»⁷⁷

67. Sobre la posició de Llull en relació a Felip IV el Bell, vegeu allò que n'és dit més amunt en la nota 34.

68. I, 5-6. En aquesta nota i en les següents, la xifra romana indica una de les tres lletres publicades ací: I = lletra al rei; II = lletra al prelat del consell reial; III = lletra a l'estudi de París; les xifres aràbigues indiquen les línies de la respectiva lletra on es troba la frase transcrita.

69. I, 38-39.

70. I, 40-42.

71. I, 12.

72. I, 13.

73. I, 1. Recordem la presència d'aquesta fórmula en la cloenda de l'èpilog del *Liber catholici et infidelis*, que hom pot trobar en la descripció del manuscrit de Clarmont-Ferrand.

74. I, 6-7.

75. I, 34.

76. I, 37-38.

77. II, 3-4.

I si d'una banda i en relació a Déu, la intenció ha d'ésser exclusivament encaminada a Ell (recordem la teoria lul·liana de la primera intenció, totalment aplicable ací), pel que fa als infidels, el mòbil ha d'ésser aquell mateix que mou un cristià a ajudar el proïsme en necessitat:

«...merito karitatis intuituque pietatis...»⁷⁸

«...intuitu misericordie...»⁷⁹

«...intuitu karitatis et misericordie...»⁸⁰

«...pietatis intuitu...»⁸¹

«...bene meritam elemosinam concedere...»⁸²

«...suam benemeritam elemosinam, videlicet predictum studium fundare et dotare...»⁸³

«...intuitu misericordie habere dignemini consilium super istis, si possit tam pium tam meritoriumque negotium promoveri...»⁸⁴

Res, doncs, que pugui fer pensar en una campanya bèl·lica, en una reconquesta de Terra Santa o en una perspectiva política d'expansió del poder francès per terres de la Mediterrània Oriental.

Ben al contrari, recordats els pressupòsits (ben visibles en el *Llibre de contemplació* i sintetitzats en el *Llibre qui és contra Anticrist*), els tres elements bàsics que hom preveia per a l'escola parisenca són els mateixos que valien per a Miramar: a) la fe cristiana en la voluntat salvífica universal de Déu i de la redempció de Jesucrist, voluntat que, concretada en l'Església catòlica, ha d'ésser notificada i posada a l'abast de tota criatura, la qual, en qualsevol cas ha de veure respectada la seva llibertat de decisió enfront la fe cristiana que li és proposada;

b) l'existència d'aspirants a contribuir a la dita voluntat salvífica anant a proclamar-la arreu del món, sobretot on l'Església no és present i més en particular entre els musulmans;

c) financiació de l'empresa amb diner públic.

Recordats aquests tres elements bàsics i comuns a ambdues propostes, és arribat el moment d'assenyalar les diferències.

I la primera és que ja no era considerada vàlida la decisió amb què el *Llibre contra Anticrist* proclamava (i la fundació de Miramar aplicava), la conveniència de localitzar l'estudi en llocs aspres i apartats com és a Mallor-

78. I, 7.

79. I, 35.

80. II, 8-9.

81. II, 29-30.

82. I, 8-9.

83. III, 79-80.

84. I, 35-36.

ca la Serra de Tramuntana; ara, per contra, hom proposa de localitzar la nova escola en una de les més grans ciutats europees del moment, si ja no era la més gran, i certament seu de l'Estudi més prestigiós.

La segona toca els aspirants: els ací previstos no són exclusivament framenors, ans «religiosi aliique sancte conversationis viri», tal com diu la lletra al prelat, adaptant una frase de l'adreçada al rei,⁸⁵ cap dubte que en la frase són compresos tant clergues com seglars (ultra els framenors i tota casta de religiosos).

La terça és la matèria d'estudi, que si a Miramar era l'àrab, ací s'ha ampliat a les llengües tàrtara i grega.

I, finalment, la quarta és la vinculació universitària amb l'Estudi de París, saltant per damunt del sol orde franciscà, al qual Miramar era limitat com a escola interna per a framenors.

Si he d'assenyalar un comú denominador de les quatre variants parisenques en comparació a Miramar diria que l'ocell que des de la Serra de Tramuntana limitava la seva volada a l'illa de Mallorca, encara ben poblada de sarraïns, i al màxim s'allargava fins als regnes de València o de Granada i al Nord d'Àfrica, ara ha fitat la mirada en les extensions inabastables de l'Àsia i en concret en els tàrtars. Si hom llegeix el llarg paràgraf que els és dedicat en la lletra a l'Estudi de París i la passió amb què Llull insisteix en el perill que aquell poble pot representar per a la Cristiandat,⁸⁶ s'adonarà que aquella projecció encaixa amb la indicació de les tres llengües a aprendre: el tàrtar, evidentment, però també el grec i l'àrab, que no sols són les dels països per on els missioners haurien de passar, ans encara les dels pobles que caldria reintegrar o convertir a l'Església a fi que amb els tàrtars formessin aquell ,unum ovile et unus pastor', que Llull no s'està pas de retreure.

En sentit contrari, també he d'assenyalar un silenci, que pot ésser purament circumstancial (tot fa suposar que les peticions foren presentades a París en moment que la Seu Romana era vacant), però és notable: per altres texts lul·lians, sense anar més lluny, pel *Llibre qui és contra Anticrist*, sabem que l'empresa lul·liana ha de recolzar en una decisió i prescripció papal que hauria de tenir el grau màxim de llei de l'Església, el d'una decretal pontifícia ,ad hoc' (cosa que arribarà amb el Concili de Viena, però no serà eficaç).⁸⁷ És clar que, des del moment que Llull s'adreça a l'Estudi de París, governat per autoritat pontifícia, la intervenció papal ja és implícita, en quant la proposta lul·liana afecta l'Estudi Parisenc, però el projecte global

85. La frase és de II, 15-16; equival a I, 10.

86. III, 35-47.

87. Vegeu més amunt la nota 58. Cal recordar que, si cap de les tres lletres no diu res de la confirmació papal, aquesta és explícitament esmentada en el paràgraf del *Llibre de meravelles*, transcrit més amunt dins la nota 34.

de Llull, àdhuc limitat a la conversió dels infidels per mètodes purament evangèlics, és molt més ampli i conté afers com aquest: un cop sortissin de l'estudi aràbic, tàrtar i grec les primeres fornades d'alumnes, què se n'ha de fer, quina ha d'ésser la destinació de cada un i qui la determina: el rei de França, cosa que automàticament els convertiria en emissaris de la política francesa?

Crec que s'ho val d'aturar-nos un moment a veure amb més precisió la diferència entre la documentació relativa a Miramar i la nostra parisenca. Dissortadament, no tenim en relació a Miramar cap conjunt documental que es pugui col·locar en paral·lel amb les tres lletres nostres, tot i que podem afirmar amb certesa que existiren instruments públics previs a la fundació de Miramar, ara desconeguts, si ja no perduts per sempre: hi hauria hagut proposta o propostes per escrit a l'infant-rei de Mallorca, n'hi hauria hagut al provincial de framenors posant a la seva disposició tant la possessió de Miramar com la quantitat de moneda de l'erari reial destinada al sosteniment del convent-escola; i la instància o sol·licitud del rei a Joan XXI, de la qual ja hem parlat; hi hauria hagut unes ordinacions del convent-estudi almenys en allò que fa referència a l'escola (per a la vida conventual regia la *Regula fratrum minorum*). Res d'això no ens és conegut i, doncs, qualsevol comparació és impossible, entre d'altres raons perquè les peticions parisenques mai no es concretaren en un estudi existent i, doncs, manca per a Miramar la documentació prèvia comparable a les tres lletres de França, però manca a aquestes un instrument jurídic efectiu com és la butlla confirmant Miramar amb autoritat papal.

D'entre el conjunt de documentació, al qual ens acabem de referir, ens centrarem ara a comparar la petició d'establir l'estudi de Miramar (entrevista a contrallum de la butlla de Joan XXI, tot i que aquesta no necessàriament havia d'acollir tots els extrems proposats en la ,supplicatio') i les tres lletres nostres. La discontinuïtat és frapant, car en aquestes no hi ha cap referència al papa, ans tota la decisió és col·locada i deixada en mans del rei de França, car d'ell i només d'ell dependria «locum seu loca construere et dotare, in quo seu quibus... addiscantur infidelium ydiomata»⁸⁸; és clar que aquesta frase només es refereix a la gàbia, no pas a allò que hi han de fer els qui voluntàriament hi entrin, cosa que hom deu suposar dependre de l'autoritat eclesiàstica i, doncs, del papa. Però el fet és que d'aquest no se'n diu paraula. En absolut, en comparació amb Miramar, les peticions parisenques correspondrien a aquella fase prèvia a la decisió que ja havia presa el «nobilis vir Iacobus, natus clare memorie Regis Aragonum»⁸⁹ (statuisti et etiam ordinasti), la de construir (construatur) un convent-escola. La petició de París fou escrita per arrancar del rei de França la decisió fundacional (sta-

88. I, 10-14.

89. Vegeu més amunt el text de la nota 27.

tuere seu etiam ordinare) de construir i dotar (construere et dotare) el dit estudi, cosa que la butlla de Miramar ja pressuposava ésser un fet sòlid, establert per decisió de Jaume (II) de Mallorca, encara en vida del pare, Jaume I de Catalunya-Aragó. Constatem, només, que la cort de França es negà o desestimà de donar aquest pas previ. Si la manca de voluntat⁹⁰ fou de la cort, del prelat que havia de recolzar el projecte en consell reial, o de l'Estudi és cosa que, per ara, cal deixar en suspens.

Un altre punt de diferència amb Miramar mereix d'ésser subratllat: aquest era un convent de tretze framenors, tot ell destinat a l'estudi de la llengua àrab i de la religió musulmana; el projecte de París, en canvi, fa la impressió d'ésser escola o càtedra universitària, els alumnes de la qual, religiosos o no, podien tenir procedències diverses, però amb un cert comú denominador que fa pensar en una agrupació religiosa: «ab aliisque sancte conuersionis uiris, qui nunc multi sunt hoc diuino munere appetentes, necnon etiam secundum modum apostolicum ad hec pro Christo uiuere et pro nomine Christi mori finaliter eligentes»;⁹¹ això fa tot l'efecte d'un grup religiós incipient definit per la ,sancta conversatio' (que deu significar una vida semblant a la d'una comunitat religiosa); pel ,modus apostolicus' de viure (i això ja deu ésser més definidor en un moment en què la referència a l',apostolica vivendi forma' amagava una més o menys decidida contraposició no sols a les formes antigues de vida religiosa comunitària (abadies i monestirs), poderoses i riques, ans també als ,nous' ordes mendicants, en els quals les estructures col·lectives començaven (o almenys semblava que començaven) d'ofegar la vida evangèlica dels moments inicials d'un sant Francesc d'Assís; i un cert compromís (vot religiós?) a jugar-se la vida en testimoni de Crist, és a dir, en la predicació entre els infidels, sarraïns del Nord d'Àfrica, o tàrtars de les immenses estepes de l'Àsia.⁹²

90. Recordem la importància d'aquest ,voler / no voler', car, ja des del capítol CCCXLVI del *Llibre de contemplació*, sabem que per a Llull, vistes les coses en el pla antropològic, el seu projecte consistia a obtenir que el ,voler' fos tan eficaç com el saber i el poder: dit de forma intel·ligible: que els cristians, els països cristians i llurs autoritats i els jerarques de l'Església romana, tenen saber i poder: ara cal que vulguin i que el voler tingui tanta força com els altres dos verbs.

91. La frase és de la lletra I, línies 11-13.

92. Aquesta és l'ocasió de proposar un tema, sobre el qual no puc fer altra cosa que manifestar una sospita personal, per ara indemostrable: no tingué Ramon Llull la intenció de formar o constituir la pròpia comunitat religiosa, els membres de la qual complissin les condicions que ell va assenyalant per als aspirants en els seus escrits sobre les escoles de llengües? Les reduïria a tres: disposició prèvia o vocació abnegada, formació escolar específica que incloïa el compromís de seguir la forma evangèlica d'estendre la fe (en contraposició a la violent), i disponibilitat fins al martiri. M'ho fa dir no sols el fet que automàticament hom s'ha de preguntar qui i com havia d'encaminar els possibles aspirants després d'acabada llur formació espiritual i acadèmica; cal recordar que a Miramar, això restava a mans de l'orde de framenors, i no sé si el fet de posar els ,seus' missioners a les mans d'un altre satisfia els

Fou aquesta, almenys ara no massa precisa, fesomia del grup, en la qual per ventura l'únic extrem clar sembla ésser que Llull hauria intentat de ,clonar-s'hi', allò que retregué la cort de França? A Miramar, almenys, les coses eren precises: tretze framenors «iuxta ordinationem et institutionem provincialis ministri... per ministerium provincielem huiusmodi fratrum numerus iam est ad hoc per Dei gratiam institutus...»,⁹³ i la sang del martiri no entrava almenys de forma explícita en les perspectives de l'exercici de l'apostolat, car la butlla papal es limitava a indicar una destinació totalment genèrica: «ad terram paganorum se conferant animarum profectibus intendentes».⁹⁴ La cort reial o l'Estudi de París posaren condicions, que Llull considerà inacceptables? Esperem que alguna vegada les preguntes tinguin resposta.⁹⁵

designis de Ramon Llull; m'ho fa dir també, i potser sobretot, el fet que en algun moment determinat el mateix Llull sembla trair-se i permetre d'entrellucar les pròpies intencions, aquell o aquells en què posa com a punt de referència (potser com a desideratum) els grups d'«anxexins, qui scientalmén se liuren a mort per so que...» (per exemple en la *Peticio de Ramon al papa Celestí V per a la conversio dels infidels* (PERARNAU, «ATCA», I (1982), 41-42, líns. 70-71, amb la nota complementària corresponent): no pretenia Llull tenir el seu propi grup de col·laboradors amb vocació tant missionera com martirial? Que la pregunta resti oberta. No cal dir que aquest hauria pogut ésser un dels punts que devien portar-lo a tres capítols generals tant de dominicans com de framenors, gestions que ell mateix recordava en el *Desconbort*, versos 162-164 (OE, II, 1312). Les hipòtesis s'encadenen: atès que el Concili II de Lió, del 1274, posà fre a la multiplicació de noves famílies religioses (per aquesta raó desaparegueren els Freres de Penitència de Jesucrist, ben presents a Barcelona durant la segona meitat del segle XIII), per força m'he de preguntar si el primitiu projecte de Miramar no havia d'ésser el mitjà de formació del grup anhelat per Ramon Llull; l'esmentat concili hauria impossibilitat el naixement d'una nova família religiosa i per això, a l'hora de fer les gestions definitives sobretot davant el papa, calgué cercar un dels ordes existents i Miramar hauria nascut com a institució a l'interior de l'orde franciscà. Si les coses haguessin anat així, s'explicaria la poca vida de Miramar, sobretot tenint en compte que segurament no fou l'únic element disgregador dins la comunitat franciscana (recordem la lluita contemporània dins els framenors entre moviment carismàtic i institució jeràrquica entorn al tema de la pobresa ,sine proprio nec communi', i la incisivitat de la Croada contra Catalunya a l'interior sobretot de les institucions eclesiàstiques, en les quals l'excomunió contra la terra i els seus defensors havia de provocar tensions insostenibles).

93. Aquestes frases pertanyen a la butlla de Miramar, que hem transcrit en el text corresponent a la nota 27.

94. *Ibid.*

95. Sobre la relació del rei Felip IV de França, el Bell, amb els seus consellers, hom pot veure les dades que proporciona J. N. HILLGARTH, *Ramon Lull...* (citat en la nota 34), 51, nota 17. Darrerament, E. LALOU, *Philipp IV. der Schöne*, dins «Lexikon des Mittelalters», VI (1993), 1261-1263, resumeix així el tema en la darrera columna citada: «In der Tat liess der König die Geschäfte durch Leute, denen er sein Vertrauen schenkte, erledigen», encara que el rei seguia atent als temes i tenia la darrera paraula. Una altra dada relativa al consell reial és la preponderància dels ,legistes': foren ells els qui s'oposaren a les propostes lul·lianes i els barraren el pas? Si la poca simpatia que Llull manifesta contemporàniament envers un consell reial utòpic en el *Llibre de meravelles*, VII, XLI, és aplicable al nostre cas, sembla que cal treure'n la conclusió que les propostes lul·lianes naufragaren a mans dels ,legistes' del consell reial.

La tercera (i més elaborada) de les peticions era l'adreçada a l'Estudi; com de les altres dues, no se'n sabé mai res més. I en aquest punt, si la datació de les tres lletres que sembla més enraonada, la dels anys 1287-1289, és l'encertada, s'alça un problemà entorn l'oportunitat de la proposta. N'hi ha prou, en efecte, de fullejar el *Chartularium Universitatis Parisiensis*, per adonar-se que difícilment es podia escollir un moment més inoportú: no sols els mestres i estudiants vivien uns moments de forta commoció, ans amb ells tota la jerarquia eclesiàstica francesa, per la irrupció dels frares mendicants, en concret dominicans i framenors, en el ministeri parroquial d'absoldre en sagrament de penitència i de predicar, saltant per damunt les responsabilitats de rectors de parròquies i de bisbes.⁹⁶ Per si

Atesa la poca informació de què disposem sobre aquell consell, també resta sense resposta una pregunta que sembla inútil, almenys ara, de formular: qui era el prelat del consell, en el qual Llull tenia tanta confiança que li adreçà la segona de les tres lletres posant pràcticament en les seves mans el bon resultat de les peticions? Només m'atreveixo a dir això i encara basant-me en dos únics mots genèrics, els de 'reuerenda paternitas', sota els quals crec que s'ha d'entendre un personatge que tenia jurisdicció eclesiàstica, per tant un bisbe o un abat o un d'aquells membres dels capítols catedralicis que porten la qualificació de 'dignitats'. A partir d'ací, només hipòtesis. Però no puc deixar de recordar que quan una dotzena d'anys més tard, Arnau de Vilanova es trobarà en un mal tràngol (vegeu el meu *Sobre la primera crisi entorn el De adventu Antichristi d'Arnau de Vilanova – París 1299-1300*, dins «ATCA», XX (2001), 349-402), cercarà el valiment de l'arquebisbe de Narbona, Gil Aycelin I, el qual es posarà totalment al seu costat; les raons que aleshores indicava per a explicar aquest patrocini es podrien aplicar, mutatis mutandis, al cas de Llull: per la seva estada a Montpeller, era d'algun manera súbdit del dit metropolità, i si aquest hagués format part del consell reial, hauria estat normal que s'hagués adreçat a ell, el qual, d'altra banda, podria estar assabentat d'allò que passava al regne de Mallorca, una part del qual, la del bisbat d'Elna, pertanyia a la seva província eclesiàstica, i en conseqüència podia informar d'allò que representava Miramar. En aquell moment era Arnulf de Sant Omer, nomenat feia poc, segons el *Chartularium Universitatis Parisiensis*, II, 13-17 i l'EUBEL, *Hierarchia catholica Medii Aevi*, I, Münster 1913, 356.

No puc dir res més, sinó que el fet que els nostres texts s'hagin salvat en una abadia benedictina de Clarmont Ferrand obliga a preguntar-se també (no pas a donar resposta a) si aquell abat era del consell reial i si la petició fou adreçada a ell. No cal dir que hi podria haver d'altres hipòtesis, que hom pot trobar formulades més amunt en la nota 35 d'aquest estudi.

96. El *Chartularium Universitatis Parisiensis*, II, en efecte, proporciona dos documents, un de darrers de desembre del 1286 i l'altre del 1287; el primer és informació de la reunió al palau del bisbe de París, a la qual assistiren quatre arquebisbes i vint bisbes del regne de França (8-10, núm. 539); el segon és un text del bisbe d'Amiens sobre el tema llegit en aquella reunió (13-17, núm. 543).

El tema no era secundari, car enfrontava l'autoritat màxima de l'Església, tot un concili ecumènic, el IV del Laterà del 1215, que havia promulgat el cànon 21, *Omnis utriusque sexus fidelis...*, establint-hi el manament de l'Església de la confessió anyal 'proprio sacerdoti' (al rector propi), llei que, per obra de sant Ramon de Penyafort, havia passat a les *Decretals* de Gregori IX: els bisbes i la universitat s'hi feien forts. Els dos ordes mendicants, en canvi, afirmaven de tenir a favor seu l'autoritat del papa, el document demostratiu de la qual, però, es negaven a presentar. El cànon conciliar es pot veure dins ALBERIGO..., *Conciliorum...* (citat en la nota 58), 221, línies 1-23.

encara hagués calgut més llenya al foc, poc després el papa Nicolau IV intervenia manant que la facultat de teologia atorgués la llicenciatura al framenor Joan de Murro.⁹⁷

Qui fou el redactor de les tres peticions? Hillgarth les diu «redactades sens dubte per algun llatinista francès —per les referències bíbliques sembla un clergue—»;⁹⁸ aquesta frase obliga hom a fixar-se en dos extrems: si el redactor de les lletres fou només un, i si fou llatinista.

Amb el màxim de respecte envers el prof. Hillgarth, un servidor més aviat hi veuria dos redactors, un per a les dues primeres, un altre per a l'adreçada a l'Estudi de París. Les dues primeres són eixerreïdes, tal com correspon a instàncies o sol·licituds presentadores a personatges o a organismes oficials. La de l'Estudi, en canvi, té una volada, que es manifesta àdhuc en la inspiració bíblica d'alguns dels seus fragments, en els quals no sols hi ha citacions textuais bíbliques (en plural i no només una), ans encara (i aquest és el punt que permet de precisar poc o molt la fesomia de l'autor) una situació ben particular: la que el redactor escriu el seu text emprant frases bíbliques que ja se li han convertit en pensament propi i que creu innecessari de documentar a base del text escripturístic; el redactor, doncs, de la tercera lletra era, segurament un clergue, però tan amatat del text de la *Vulgata*, que arribava a pensar 'bíblicament'. Vegem-ne alguna mostra:

Líns. 90-91: «...quando ambulabunt omnes gentes in lumine tuo, et omnis homo ambulans in splendore solis tui...» = *Is* LX, 3: «Et ambulabunt gentes in lumine tuo et reges in splendore ortus tui»;

Lín. 91: «videbit salutare Dei» = *Lc* IV, 6: «...et videbit omnis caro salutare Dei»;

Lín. 137: «reddere populum Deo acceptabilem» = *Tit* II, 14: «ut mundaret sibi populum acceptabilem»;

No tinc cap argument per a recolzar aquesta observació, però el fet que les peticions de París evitin de repetir la vinculació de l'escola de llengües amb l'orde de framenors, vincle vigent a Miramar, no sols encaixa amb, ans també podria ésser degut a la situació de tensió entre església de França i amb ella la universitat de París, d'una banda, i els dos ordes mendicants, de l'altra.

No trobo que porti cap clarícia sobre el tema Luca BIANCHI, *Censure, liberté et progrès intellectuel à l'Université de Paris au XIIIe siècle*, dins «Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Age», 63 (1996), 45-93, tot i l'abundant bibliografia per ell citada, ni la literatura anterior a ell, car les dades es poden integrar dins la lluita a la qual ens acabem de referir, documentada en el *Chartularium Universitatis Parisiensis*.

97. Jocelyn N. HILLGARTH, *Diplomatari lul·lià* (citat en la nota 1), 13; en *Ramon Lull...* (citat en la nota 34), 50, nota 12, s'havia limitat a dir: «The letters, one may deduce from their elegant style, were drawn up for Lull by some Latinist in Paris».

98. *Chartularium...* (citat en les notes 95 i 96), II, 22-23, núms. 550-551.

Líns. 141-142: «nequaquam eris minima in doctoribus tuis, ex te enim exiet lux...» = *Mt* II, 6: «nequaquam minima es in principibus Iuda, ex te enim exiet dux...»;

Líns. 143-144: «confluent ad te magistri et discipuli tui de longe...» = *Lc* XLIX, 12 i LX, 4: «omnes isti congregati sunt..., filii tui de longe venient...».

No era, doncs, el redactor de la lletra a l'Estudi de París, un clergue qualsevol, sinó un en qui les circumstàncies de la seva forma de vida, ben aprofitades, havien arribat a crear una simbiosi amb el text de la *Vulgata*. I ja no m'atreveria a avançar, perquè d'aquests, a París, entre els membres dels monestirs, dels convents de mendicants i dels mestres o batxillers de la facultat de Teologia, n'hi devia haver una quantitat més que respectable, per exemple, tots aquells que per les exigències de la seqüència en els estudis i actes acadèmics, portaven en llur curriculum el bienni de ‚baccalarius biblicus‘; potser m'atreveria a pensar en aquell lul·lià de primera hora, Pierre La Cepère.⁹⁹

Era, almenys el redactor de la tercera lletra un llatí? La meua impressió és que, ja conegut el text del manuscrit, el ‚llatí‘ potser no comparegué fins a darreries del segle XVII o començaments del XVIII, a l'hora de i vora el *Thesaurus novus anecdotorum*; l'aparat crític que acompanya el text de les tres lletres demostra que Martène-Durand sotmeteren el text a una revisió que li donà un regust de bona llatinitat (l'exigida en general després de l'Humanisme dels primers temps de l'Edat Moderna, tal com aquells anys Iu Salzinger sotmetia a idèntica operació d'estètica llatina els textos lul·lians de la seva edició moguntina: vegeu la comparació textual en la nota 6) i que només després d'haver estat deixat més presentable, fou publicat. El ‚bon llatí‘, doncs, en el qual hom ha insistit des de Littré, devia pertànyer a darreries del segle XVII o començaments del XVIII.

No puc posar punt final a aquest apartat sense manifestar un dubte: tant en el manuscrit de Clarmont-Ferrand com en l'edició de Martène-Durand, l'ordre entre les tres lletres és el que indica la descripció del manuscrit en les primeres pàgines d'aquest article i llur edició en les que les segueixen; però, sense que hi pogui donar cap resposta, em pregunto si l'ordre no fou justament l'invers, almenys en el sentit que la intenció primera (també en sentit lul·lià) de Llull en emprendre viatge a París no fou la d'aixoplugar el

99. Ultra les notícies que en dóna HILLGARTH en llocs diversos del seu *Ramon Lull...*, sobretot 158 amb les notes, i d'altres llocs, que hom pot veure aplegats a 487/II: *Limoges, Pierre Lapepierre de*, cal recordar que aquell lul·lià de primera hora ha atreta l'atenció d'Albert SOLER, *Els manuscrits lul·lians de Pere de Llemotges*, dins «Llengua & Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 5 (1992-1993), 447-470 (cf. «ATCA», XIV (1995), 545-546, núm. 10273).

seu projecte dins l'estudi; i em segueixo preguntant si la dada de la *Vida coetània*, segons la qual «essent a París, legí aquí públicament en l'escola de mestre Britolt, canceller del dit Estudi»,¹⁰⁰ en realitat s'ha d'entendre que el dit canceller, rebuda la proposta que Ramon Llull li presentava per escrit, li hagués suggerit de fer una prova de la seva proposta i que, per tant, en realitat la dita lectura de l'art (fou aquella lectura l'equivalent al *Disputatio fidelis et infidelis*, que precedeix les lletres en el manuscrit de Clarmont-Ferrand?) hauria estat un intent d'iniciar dins la Universitat l'escola lul·liana de llengües, dins la qual l'art lul·liana era indispensable i de fet era sempre esmentada com a element constitutiu del projecte 'Escola de llengües'. I només després d'haver trobat un acolliment provisional en la mateixa escola de mestre Bertold a fi de convertir el dit acolliment de provisional en definitiu, haurien arribat les dues instàncies al rei i al prelat del consell reial. És, repeteixo, una pura hipòtesi; el cert és, però, que aquella primera prova (o intent) de París no tingué èxit. Fins i tot m'atreveixo a pensar que en relació als nostres texts, l'actuació a París pogué tenir tres temps: 1) l'acceptació privada de Ramon Llull per 'mestre Britolt', aleshores canceller, en la seva càtedra; 2) un primer pas demanant reconeixement oficial a l'Estudi amb la tercera de les lletres; i 3) la petició de recolzament econòmic al rei amb el valiment del consell reial.

A TALL DE CONCLUSIÓ

De tot allò (i de més enllà d'allò) que ha estat exposat en les pàgines anteriors, crec que es poden deduir algunes conclusions certes, sempre amb la limitació inherent a tot estudi global, el qual, per la seva mateixa globalitat, ha de pagar el peatge de pèrdua de precisió en el detall. En reconèixer-ho, alhora assenyalo que caldria estudiar amb més precisió, per exemple, com el tema del 'modus Christi et apostolorum' en les conversions d'infidels se salva en el projecte lul·lià posterior al 1291, en què s'hagué de sintetitzar amb la proclamació de la croada per a la recuperació de Terra Santa; un altre tema que em sembla obert seria el de la idea política subjacent als dits projectes lul·lians, i amb més precisió: quin és per a Llull el concepte (i la valoració) de la cristiandat i quin el de l'Imperi Romà i el dels regnes en què s'ha dispersat. Són només mostres, que es podrien multiplicar.

L'existència de punts mereixedors d'ulterior estudi, de cap manera no equival a dir que no hi ha nuclis doctrinals segurs, ans al contrari. Per això no replantejaré ací temes d'alguna manera doctrinals, car creuria que no cal repetir que des del començament a l'acabament hi ha hagut en les propostes

100. *Ací davall se segueix la vida e actes del reverend mestre Ramon Llull* (BATLLORI, OE, I, Barcelona 1957, 40-41, núm. 19 i notes corresponents.

lul·lianes relatives a les escoles de llengües una línia contínua, encara que més o menys ondulada, a defensar per a la conversió dels infidels el mètode de Crist i dels apòstols, mètode que, per a Llull, passa per la creació d'escoles de llengües; i que en un moment determinat, el consecutiu a la pèrdua de Sant Joan d'Acre, la línia a la que ens acabem de referir s'ha hagut d'integrar amb una altra, amb la de la reconquesta d'una terra que és pròpia, ha estat militarment envaïda, i els antics posseïdors tenen, doncs, tot el dret a reconquerir-la, i, atesa la importància per al poble cristià, és obligat de fer-ho. Doctrinalment, no crec que la línia de reconquesta quant a l'ús de la violència vagi més enllà d'allò que ja era previst i acceptat en el capítol CCCXLVI del *Llibre de contemplació*, el de la defensa davant un invasor.

En aquest sentit, encara que el tema del present estudi no és el de la llibertat de l'acte de fe en Ramon Llull (i no cal dir que s'ho valdria que algú l'estudiés ,ex professo'), puc dir que no recordo haver trobat ni una lletra que permeti d'afirmar o ni tan sols d'hipotitzar que Llull ha acceptat o d'alguna manera justificat que es pugui fer violència damunt un acte de fe; tot allò que he trobat és que els països cristians es poden defensar militarment si militarment són atacats; que les autoritats supremes podrien obligar a escoltar exposicions de cristianisme a fi de clarificar intel·lectualment quina és la doctrina de l'Església; i que, havent-se donat el cas d'invasió de terra de cristians a Palestina, aquests poden recuperar la Terra Santa pel camí de la croada. Mai, però, cap exigència de conversió forçada. Crec, doncs, que cal distingir les dues etapes de la doctrina lul·liana, però només en el sentit que la segona accepta bàsicament la legitimitat de la croada per a la reconquesta de Terra Santa. En aquest sentit crec no coincidir amb la versió proposada per Berthold Altaner en les pàgines citades en la bibliografia inicial, on han estat transcrits els seus principals paràgrafs; en particular no em sento gens d'acord amb la seva ,widerspruchsvolle Haltung', que creu descobrir en la posició de Llull; evolució, sí, i encara determinada per un fet tan traumàtic com la pèrdua de Sant Joan d'Acre, però de cap manera ni contradicció ni ruptura, ans evolució i necessitat d'integrar un element, el de la croada, que aleshores no podia ésser oblidat.

En un altre ordre de coses, crec que la troballa d'un manuscrit molt primitiu haurà d'incidir en els futurs inventaris d'obres lul·lianes; la *Disputatio fidelis et infidelis* i les tres lletres ja no podran anar separades,¹⁰¹ i si nous elements de judici o noves raons no obliguen al contrari, s'hauran de col·locar entre els anys 1287-1289.

L'altra aportació es refereix a la seqüència de les primeres obres lul·lianes. Aviso que la proposta no té pròpiament parlant intenció cronològica i,

101. Bonner, II.15 (i 15a-15b) data la *Disputatio fidelis et infidelis* el 1288-1289, igual com les tres lletres (II.B.17 [i 17a-17b-17c]), però col·loca entremig el *Fèlix o Llibre de meravelles* (vol. II, 551-552).

per això, m'abstindré de fixar o proposar anys concrets, fora del cas que siguin coneguts per altres fonts, com ho és el juliol del 1280 per a la còpia catalana del *Llibre de contemplació*, ara a l'Ambrosiana de Milà, i el 1274 per al Segon Concili de Lió. Recordaré, encara, la proposta de datació del *Desconhort*, formulada en la nota 45.

Tenint en compte, d'una banda, aquestes dades cronològiques segures i de l'altra l'evolució de la doctrina, crec que caldria estudiar si l'original àrab del *Llibre de contemplació*, en el qual segurament no hi havia cap suggeriment de violència en relació a cap infidel i el *Llibre qui és contra anticrist*, en el qual el text no pot ésser més explícit en l'exclusió de la violència en la confrontació amb l'infidel, com tampoc no pot ésser més clara l'apologia de la forma d'actuar pacífica i simplement doctrinal de Crist i dels apòstols, poden ésser datats en temps posterior al II Concili de Lió, o han d'ésser-ho en el temps immediatament anterior. La insistència amb què Llull es proclama cristià i catòlic i sotmet els seus llibres a la correcció de la Santa Seu, no em permeten de pensar que el *Llibre contra Anticrist* és posterior al dit Concili, que reafirmà la validesa de la croada.

La traducció catalana, en canvi, de l'esmentat *Llibre de contemplació*, acabada de copiar el juliol del 1280, ja en temps posterior al dit concili, assumeix la possibilitat mínima de violència en la defensa davant la invasió. I ja he assenyalat que l'amplitud amb què el capítol CCCXLVI proposa tot un cos de doctrina sobre la missió cristiana, tota ella en la línia de Crist i dels apòstols, s'hagué d'encongir en els temps posteriors fins a arribar a formes testimoniales en el *Blanquerna* i en el *Liber super psalmum 'Quicumque vult', sive liber tartari et christiani*, contemporanis de les nostres lletres. Però encara que hagués de posar sordina al ,modus Christi et apostolorum', Llull seguia propugnant-lo en el gran projecte de les ,escoles de llengües'.

Barcelona, juny 2002

P.S.:

1) En revisar el text ja compaginat, m'adono que la pregunta repetida en el paràgraf penúltim de la p. 127, n. 4, troba resposta en el paràgraf successiu.

2) Durant el temps en què era tipogràficament configurat aquest estudi, ha aparegut el llibre *Vós sou sant, Senyor Déu únic. Franciscanisme i Islam*, a cura de Jacint DURAN, Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya i Curs d'Estudis Franciscans, 2002, 222 p., dos articles del qual recauen plenament en el nostre tema: els de Valentín REDONDO, *Misión de Francisco entre los sarracenos*, 3-61; i Jordi GAYÀ ESTELRICH, *Ramon Llull i l'Islam* («*Infideles sunt homines, sicut et nos*»), 115-143.

I cal completar la bibliografia amb Mark D. JOHNSTON, *Ramon Llull and the Compulsory Evangelization of Jews and Muslims*; i Pamela Drost BEATTIE, «Pro exaltatione sanctae fidei catholicae»: *Mission and Crusade in the Writings of Ramon Llull*, ambdós títols publicats dins *Iberia and the Mediterranean World of the Middle Ages. Studies in Honor of Robert I. Burns* (The Medieval Mediterranean, 4), Leiden, E. J. Brill 1995, 3-37 i 113-129, respectivament.

També amb Brigitte FRAY-LEPOITTEVIN. *Le dépârtment du patrimoine de la BMIV et les manuscrits de la bibliothèbe de l'abbaye Saint-Alyre-lès-Clermont au Moyen Age*, dins «Bulletin historique et scientifique de l'Auvergne», C (1999), 175-204; en particular 202, on el nostre volum és col·locat entre els de St-Alyre, pel fet de trobar-se en el catàleg de l'abadia clarfontesa publicat per B. de Montfaucon el 1739.

APÈNDIX

Atesa la diferència redaccional entre el text ofert per Iu Salzinger en l'edició moguntina, i el de la tradició manuscrita, que hom pot veure en la nota 6 d'aquest estudi, considero enraonat d'oferir dos fragments del text clarfontenc, en els quals el possible interessat es podrà fer una idea de la qualitat d'aquell text primitiu i de les diferències amb l'actualment a l'abast en l'edició moguntina.

Fragment nùm. 1:

1. Ff. 1a-58b. *Inc.*: «[Ait infidelis: ...tris]tamur propter afflictionem sensuum nostrorum quantum pro illorum delectatione gaudeamus. Quare, si mundus sit effectus alicuius dei, plus quidem est ille deus malus quam bonus, eo quod eius effectus magis ostendit illum esse malum quam bonum; ergo, si deus est, maior quidem est in malicia quam in bonitate.-

Contra hec catholicus: Magnitudo malitie que est in errantibus est materia bonitati eorum qui sunt in ueritate ut in maxima karitate hominis ad Deum et ad creaturam Deo similimam possint hii qui sunt in lumine ueritatis magnum bonum agere conuertendo errantes a summa semita ueritatis in cognitionem et amorem ipsius summe ueritatis, et magnum inde meritum adhipisci. Quare, si Deus est, non uidetur inconueniens multos esse in errore, ut maxima sit bene agendi materia: quoniam, si hanc ma-(f. 1b)-teriam non haberent (*al man in mg sup* uel saltem habere non possent) ueritatis amatores, esset quidem bonitas Dei diminuta in potentia, nec magnum actum inde producere posset (*ead al man in mg dext* cum dicto modo non posset dare materiam bene agendi amatoribus suis). Et ratio quare maiores sentimus sensuum afflictiones quam delectationes, et maiorem triticiam quam leticiam, est quia in presenti uita, ubi hec patimur, non est finis noster. Quare, si Deus est, oportet in eo esse finem nostrum. Quare non ualet positio predicta.

Ait catholicus: Manifestum est quod ordinatio et (*man scribae in mg dext* esse) absolute concordant; et, per consequens, inordinatio et non esse. Si autem Deus non est, sequitur predictorum oppositum (*man scribae* quia *corr sed exp*) plus inordinationis quam (in *exp*) ordinationis esset in esse. Omnia enim corpora supracelestia, omnia elementa, omnes planete et omnia bruta ordinationem suam (k *exp*) haberent ad hominem et homo esset illorum finis, qui uidelicet homo, nec esset finis sui ipsius, nec ordinaretur ad aliud: et cum homo sit (f. 1c) corruptibile quid, periret omnis ordo et finis eius in illo, nec ex uirtutibus contra uicia sequeretur ordo perfectus: nemo enim diligens uirtutes et odiens uitia meritum acquireret uel

retributionem, et esset materia maior in potentia quam forma in actu; plus quidem esset (*man scribae in mg sin* obiectum) intelligibile et amabile quam intellectum et amatum (*al man in mg sin*: ab aliquo, cum nec natura unius palee possit ab aliquo totaliter comprehendi, nisi sit ille supergrediens creatam naturam ut deus?); quoniam, si Deus non esset, nullum obiectum potest tantum attingi ratione forme quantum ratione materie, et ita materia esset maior et sine fine et incompleta quantum forma habens perfectum finem existendo in actu, quod uidetur impossibile. Quare, ex predictis inordinationibus sequitur summum inconueniens ac etiam impossibile, Deum non esse. Ergo, Deus est.

Contra hoc infidelis: Concedo et supracelestia corpora et cetera inferiora habere ordinationem suam ad hominem, homo autem corruptibilis est, et sic predicta ordinatio que est incorruptibilis, ordina-[f. 1d]-tur ad finem corruptibilem; hec autem non est ordinatio, sed potius maxima inordinatio, quia maiora et nobiliora sunt ea que se habent ad finem quam ipse finis; ac etiam homo plus potest inordinare in seipso quam ordinare; quare, ex hiis premissis patet manifeste quod inordinatio concordat cum esse et ordinatio cum privatione. Vnde, si Deus esset, plus esset ordinationis quam inordinationis; manifestum est autem vobis oppositum, per (*corr* secundum *exp*) predicta. Ergo patet Deum non esse.

Dixit infidelis: Si Deus est, ipse quidem intelligit et diligit se, aliter esset defectivus sibi ipsi, quod est impossibile; et sicut etiam intelligit et diligit se, ita similiter se deificat, se bonificat, se infinit, se eternificat, se possificat, se iustificat, se uiuificat, et sic de aliis in infinitate et eternitate, alioquin scire et uelle essent finis et ipse, uidelicet deitas, boni-[f. 2a]-tas, et sic de aliis, se haberent ad finem, quod est impossibile in Deo, si ipse est; ergo, necessarium est oppositum. Sed quoniam impossibile est reficere id idem quod semper est id idem, ergo impossibile est Deum se deificare, cum semper sit ipse Deus, et bonificare seipsum, cum sit summe bonus, et sic de aliis. Ergo, per predicta impossibilia patet impossibile Deum esse, quoniam si Deus esset, sequeretur aliquod predictorum impossibilium. Ergo, Deus non est.

Contra hec catholicus: Dico quod hec positio non ualet: Deus enim producit in se deificatum, bonificatum, etc., sicut intellectum et uolitum, nec inde sequitur aliquod inconueniens, uel impossibile; sed sequeretur ubi ipse Deus produceret ipsum deificatum, bonificatum, etc., ut in hac secunda parte consequenti probabimus. Quare, facta ipsa probatione predictae productionis non ualet predicta positio.

De productione in diuinis

Deum esse probatum est in hac iam prehabita parte. Nunc autem in ista (*in mg corr* hac *exp*) secunda parte consequen-[f. 2b]-ti intendendum est per diuinas rationes seu dignitates, seu attributa siue etiam infinitates probare in Deo esse productionem. Iste autem rationes siue dignitates sunt hec, uidelicet (*in mg, corr* scilicet *exp*): bonitas, magnitudo, eternitas, potestas, sapientia, uoluntas, uirtus, ueritas, gloria, perfectio, iustitia, largitas, simplicitas, nobilitas; et sciendum est quod secundum modum probandi diuinam productionem hic intentum, largo modo loqui oportet ut melius et leuius appareant probationes; ideoque, si de Deo hic aliquando

loquamur fortassis improprie non liceat contra (circa?) hec attendere. Arbitramur enim aliquem hominem mortalem uix quicquam de Deo proprie loqui posse.

Ait catholicus: Suppono in Deo esse productionem, uidelicet quod Deus producit Deum. Hanc autem positionem sic probo: sicut magnitudo se habet obiectiue ad intellectiuam sapientiam intelligentem Deum, et (f. 2c) ad uoluntatem uolitiuam diligentem Deum, ita similiter se habet ad easdem producentes Deum, nam ipsa magnitudo magis magnificatiua est et magis completiua, si se habeat ad intellectiuam et uolitiuam et obiectiue et productiue, ita quod sapientia intelligendo Deum producat Deum, et uoluntas uolendo Deum producat Deum, quoniam si se haberet ad illas obiectiue tantum, ita quod non productiue, et hoc de se manifestum est. (Major enim est intelligentia que potest in Deum obiectiue et productiue, quam que obiectiue solum; et idem est de uoluntate) Sed quoniam id per quod magnitudo se habet melius ad sapientiam et uoluntatem, oportet (in) esse necessario magnificatiue proprietati Dei, ad hoc ne sit defectiua in se nec in bonitate, eternitate, etc. Ergo, manifeste patet in Deo productionem, uidelicet Deum producere Deum.

Contra hoc infidelis: Diuina sapientia et uoluntas attingunt Deum omnimode actu, non autem in potentia, quia si attingerent eum in potentia, magnitudo (f. 2d) quidem esset defectiua in eternitate, potestate, etc., quod est impossibile. Sed si in Deo est predicta productio, non possunt eum attingere omnimode actu, quod est impossibile, quia sic essent in eternitate productius et productibilis et producere, hoc autem natura magnitudinis, eternitatis, sustinere non posset. Quare non ualet positio.

Dixit infidelis: possibile est hominem generare hominem, sed impossibile est hominem generantem et hominem genitum idem numero remanere. Ita, simili modo, posito quod Deus Deum producat, impossibile est Deum generantem et Deum genitum idem numero consistere, quia contradictio sequeretur, eo quod si producens est idem Deus numero cum producto et distinctus ab eodem et e conuerso, ita quod alius (est *ead man in mg*) quidam illorum ab alio et e conuerso, est itaque quislibet eorum Deus et non deus. Sed hec est manifeste (f. 3a) contradictio, que est impossibilis. Patet ergo manifeste in Deo non esse productionem.

Contra hec catholicus: sicut homo pater remanet cum homine filio suo et e conuerso, idem specie humana, ita etiam et multo melius in diuina essentia Deus pater cum Deo filio et e conuerso, permanet idem essentia deitatis. Et sicut in specie humana homo est pater quoad patrem et est filius quoad filium relatiue, ita in essentia diuina Deus est pater quoad patrem et est filius quoad filium. Hoc autem potest diuina potestas perficere cum ipsa sit infinita magnitudine, eternitate, sapientia, uoluntate, etc., ita uidelicet quod Deus producens et Deus productus quoad proprietatem productiuam et proprietatem productibilem distincti sunt numero, non autem quoad deitatem et essentiam, quoniam nisi diuina potestas hoc posset, non esset utique idem numero (f. 3b) cum infinita magnitudine et uoluntate, quod est impossibile; quare, non ualet positio.

Ait catholicus: Sicut intelligere est in Deo actus sapientie, ita posse est in Deo actus potestatis. Et sicut sapientia habet in diuina essentia intelligere, ita potestas habet in ea posse, quia nisi sic esset, magnitudo quidem non esset equaliter in posse et intelligere Dei, quod est impossibile: unde, sicut sapientia in se influit obiectiue intelligere quo mediante attingit in ipsa essentia intellectum, quem in seipsam reflectit intelligendo se, ita potestas productiue in se influit posse, quo mediante in ipsa Dei essentia attingit posseificatum. Ergo patet in diuina essentia

esse productionem, nam sine productione potestas quoad se simpliciter non posset obiectum habere, sicut nec sapientia sine intelligere; quoniam si potestas uel sapientia haberet suum obiectum tantum quoad intelligere et non simpliciter (f. 3c) et equaliter quoad posse et intelligere, esset itaque intelligere Dei in maiori- tate finis, posse uero in minoritate, hoc autem est contra magnitudinem bonitatis, per- fectionis, iusticie, etc., quod est impossibile.

Contra hec infidelis: in Deo sunt idem numero sapientia et potestas; ergo, sicut sapientia obiectiue attingit in Dei essentia scitum sine productione, ita oportet potestatem attingere obiectum suum sine productione, alioquin oporteret potesta- tem esse essentialiter distinctam a sapientia, quod est impossibile, uel si potestas non potest attingere obiectum suum sine productione, sicut sapientia; non ergo est idem cum ipsa sapientia. Quare, non ualet positio.

Dixit infidelis: uoluntas, magnitudo et simplicitas sunt unum idem numero. Si, igitur, in Deo esset productio, uoluntas obiectiue se distingueret diligendo diuersa obiecta (f. 3d), et sic deficeret illi magnitudo simplicitatis et per conse- quens accederet ad compositionem et distaret a simplicitate, ac etiam et esset debi- lis in quolibet illorum obiectorum, eo quod per illa diuidetur. Esset autem maior simpliciter, si simpliciter ad vnum obiectum se haberet. Sed impossibile est diui- nam uoluntatem esse defectiuam in simplicitate et magnitudine, cum sint idem. Ergo, impossibile est in Deo productionem esse.

Contra hec catholicus: Sicut se habet diuina uoluntas ad obiectum quoad se simpliciter, ita se habet ad illud quoad magnitudinem simpliciter. Aliter non esset uoluntas idem numero cum simplicitate et magnitudine; uoluntas igitur tantum se habet ad magnificatum et simplicatum, quantum ad uoluitum. Sed ad simplifi- catum et magnificatum non se posset habere preter productionem, cum plus sit entitatis (f. 4a) essendi in magnificato et simplicato cum productione quam pre- ter productionem; ergo, si diuina uoluntas non uult se habere ad plura obiecta ne diuidatur, minuatur et componatur, non utique se (habet *exp*) potest habere ad obiecta cum magnitudine et simplicitate, quia si cum ipsis, uidelicet magnitudine et simplicitate, se haberet ad ipsa obiecta, haberet se quidem sine diuisione sue essentie et sine diminutione et compositione; quare non ualet predicta positio, cum ipsa uoluntas in maiori magnitudine et simplicitate se habeat ad plura obiecta et producendo et diligendo, permanens una indiuisa simpliciter et magna, quam habendo vnum obiectum tantum, ut non se diuidat nec diminueat, nec componat.

Ait catholicus: Deus est est (*al man add in mg* seu actus purus, qui solus uere est), et actus sui est est es-(f. 4b)-se, et sic est esse, quia est est, sine quo est esse non esset. Et quoniam magnitudo bonitatis, nobilitatis, etc., equaliter consistit in est et in actu suo, qui est esse, sequitur quod sit est, quia esse est, et e conuerso, ut dic- tum est. Alioquin est uel esse esset in maiori- tate (*et in mg ead man*) reliquum isto- rum in minoritate in Deo, quod est impossibile. Restat, ergo, quod est est, quia esse est quod uidelicet est, non posset existere actu sine productione existente in esse, et sic patet in Deo productionem esse, uidelicet quod est, quod est producens, producat cum esse est productum quod uidelicet est productum sit quia esse est actus ipsius est producentis, quoniam si secundus est, non est nisi primum. Sequit- ur quod est est actus esse et esse actus ipsius est, (*ead man in mg inf* aliter deficeret magnitudo, etc., in altero ipsorum), et sic sunt duo est et duo esse distincta, aliud quorum producit reliquum, et sic habeo propositum meum, uidelicet in Deo esse

productionem, si non fuit pri-(f. 4c)-mum et secundum est predicta, eo quod quodlibet est produceret suum actum, et quilibet actus suum est; atque primum est produceret semetipsum in agendo et primum esse semetipsum in existendo.

Contra hec infidelis: Si Deus est, est vnum (*add in mg ead man est*) producens et aliud est ab illo productum, cum ex hoc quia esse est oporteat sequi aliud est (per *exp*) secundum; ita similiter ex isto esse secundo est tertium et ab isto est tertium, et sic per consequens de tercio in quartum, de quarto in quintum, et sic ad infinitum, quod est impossibile. Quare, non ualet positio.

Dixit infidelis: Deus est vnum est ens, quod est bonitas, magnitudo, eternitas, potestas, sapientia, uoluntas, et sic de ceteris dignitatibus eius, et nulla istarum est distincta ab alia uel ab aliis, cum sint vnum idem numero, neque aliqua earum est (in se *ead man in mg*) distincta, ita quod bonitas, se indiuidet in plures bonitates et magnitudo in plures (f. 4d) magnitudines, et sic de aliis dignitatibus; et ratio quare aliqua earum indiuiduari non potest, consistit in hoc, quia quelibet earum est infinita simplicitate, magnitudine, etc.; ergo, quelibet earum inindiuiduabilis est siue indistinguibilis a se et ab aliis dignitatibus; relinquitur ergo quamlibet ipsarum dignitatum talem esse in se qualis est in aliis dignitatibus et qualis est in aliis dignitatibus unitate essentie et e conuerso. Et sic diuina essentia necessario est inindiuiduabilis, uel indistinguibilis. Sed cum productio non possit esse in Deo absque distinctione dignitatum et essentie Dei, ergo impossibile est in Deo esse productionem».

Fragment núm. 2:

[F. 57b] ... «Dixit infidelis: Cum secundum sectam christianam Deus hominem creauerit ad ymaginem et similitudinem suam super omnia animantia et constituerit ipsum de suis similitudinibus, que sunt bonitas, magnitudo, duratio, etc., probo liberum arbitrium non esse, isto modo: in Deo est intellectus, scilicet ipsa sapientia; et in homine similiter est intellectus, quem Deus creauerit in illum. Magna igitur similitudo est inter intellectum diuinum et intellectum humanum. Si ergo liberum arbitrium est in homine, sic est contrarium illi similitudini, que est inter intellectum diuinum et humanum. Ergo, similitudo predicta est minor quam similitudo que est inter Deum et cetera animantia, que non habent liberum (f. 57c) arbitrium (*add in mg inf*: quia ista sine contrarietate, illa uero cum contrarietate, eo quod liberum arbitrium) repugnat perfectioni diuine sapientie (*canc* in hoc quod predestinatus diuine sapientie), in hoc quod predestinatus, per liberum arbitrium (*add in mg inf dampnari potest ac etiam potestas uoluntatis humane per liberum arbitrium*) contradicit potestati Dei, eo quod per libertatem uoluntas humana nulli est subdita, et sic diuina potestas limitata est eo quod non potest eam cogere. Sed impossibile (*add in mg est*) diuinam potestatem esse limitatam et impossibile etiam est esse repugnantiam inter diuinas rationes et earum similitudines. Impossibile est, ergo, esse liberum arbitrium aliquid reale.

Contra catholicus: Concedo quod Deus creando assimilauit sibi hominem in tantum quantum homo similitudines eius potuit recipere, ita quod sicut intellectus diuinus, uidelicet diuina sapientia, assimilauit sibi intellectum humanum, et uoluntas diuina uoluntatem humanam, ita eodem modo libertas diuina assimilauit sibi libertatem humanam in tantum quantum homo eam recipere potuit. Homo

autem (f. 57d) finitus est; ergo, homo libertatem infinitam recipere non potuit; ergo, uoluntas humana (*iter humana cane*) libertate finita utitur necessario et recipit eam sub illa ordinatione et regula quod homo esset multum similis in bene agere Deo, qui de tota infinita bonitate sua libere se conuertit ad bene agendum, ut supra probatum est. Non autem creata est libertas uoluntati humane, ut repugnet diuinis (*add in mg* perfectionibus). Quare, non ualet positio.

Sed quoniam homo fuit nichil et modo est aliquid, non potest exuere istam naturam quin fuerit nichil, et sic habet inclinationem ad nichil, unde productus est, et in quantum se inclinat ad nichilum in tantum se elongat a Deo, qui est summum quid, quod creauit ipsum hominem, ut multum accederet ad ipsum Deum agendo de similitudinibus ipsius Dei, quas creatiue dedit homini ad multum fruendum Deo. Dum autem declinat ad nichilum propter predictam inclinationem quam habet, tunc peruertuntur omnes (f. 58a) similitudines, quas homo habet a Deo in oppositum diuine fruitionis, quia similiter declinant ad nichilum, quod est oppositum summi entis; et (*add in mg* in) hoc (*agit cane*) agendo ipse, non sunt Dei similitudines, sed potius dissimilitudines. Hanc autem inclinationem habet homo per se, sicut dictum est, non autem a Deo. Habet tamen potestatem ad hoc ex suo libero arbitrio, liberum uero arbitrium habet a Deo, quia est similitudo eius, ut predictum est, nec habet hanc potentiam ex suo libero arbitrio, ut adducat malum ad actum, sed potius ut ab illo absteineat acquirendo (*ram???: rationabile?* Clm 10594, f.365v: inde) bonum, quod est uirtus, et meritum per uirtutem. Nec sequitur quod potestas humane uoluntatis propter libertatem suam repugnet diuine potestati, quia si uoluntas diuine potestatis uellet, nulla esset uoluntas nec libertas alia a uoluntate et libertate Dei».

Mostra de la còpia manuscrita corresponent a la primera pàgina actual